

Program Ujedinjenih nacija za razvoj

Konzervacija biodiverziteta
i upravljanje održivim korišćenjem zemljišta
u opštini Dragaš

Plan razvoja opštine Dragaš za period između 2013 i 2023 godine

DEO II: POGLAVLJA 5 DO 6

Michael Voit
Maria Elena Zuniga Barrientos, Direktor projekta

Priloge pisali:

Dorothea Roßner, Planer, Crystal Whitaker, Arhitekt; Florian Bemmerlein-Lux, Biolog; Peter Bank, Biolog; Ergin Hajredini, Stručnjak za pitanja šumarstva i geografski sistem informacija; Dr. Halil Ibrahim, Ekolog; Todd Wassel, Stručnjak za pitanja turizma; Cristian Angelescu, Sanitarni inženjer; Shpresa Kastrati, Sanitarni inženjer; Ekkehart Naumann, Stručnjak za pitanja energije; Maliq Pireci, Stručnjak za pitanja energije; Rreze Duli, Institucionalni Specialist za Razvoj Kapaciteta; Kaltrina Salihu, Službenik za pitanja zajednice; Bashkim Susuri, Novinar i saradnik na projektu; Ajhan Hadžija, Koordinator za pitanja turizma; Abdullah Kryeziu, Prevodilac. Dečji fond Ujedinjenih nacija na Kosovu i Opštinske radne grupe opštine Dragaš: Avni Nebiu, Koordinator; Hajri Ramadani, Direktor Direkcije za obrazovanje; Ramadan Jashari, Direktor Centra za zdravstvenu i socijalnu zaštitu; Ahmet Bahtijari, Direktor Direkcije za privredu i finansije; Bajram Hodža, Direktor Direkcije za razvoj poljoprivrede i inspekcije; Bean Hadžiasan, Direktor Direkcije za urbanizam i katastar; Uzair Hamza, Službenik za pitanja zajednice; Tafil Krasniqi, Direktor Direkcije za odbranu, spasavanje i javne usluge; Kamber Kamberi, Direktor za Kulturu, Omladinu i Sport; Ismail Gagica, Ekspert GIS, Lindita Piraj, opštinski službenik. Dokument odobren za izdavanje na osnovu preliminarne procene organizacije UN HABITAT.

Dragaš, Kosovo, Juni 2013 godine

Sadržaj

5.	VIZIJA, OPŠTI PRINCIPI I CILJEVI	3
5.1	VIZIJA	3
5.2	OPŠTI PRINCIPI I CILJEVI.....	4
	5.2.1 Opšti principi.....	4
	5.2.2 Dugoročni razvojni ciljevi.....	4
5.3	STRATEŠKI PRIORITETI	7
6.	SCENARIJI.....	9
6.1	GLAVNI FAKTORI ZA RAZVOJ	9
6.2	SCENARIJI TRENDOVA	10
6.3	SREDSTVA ZA POBOLJŠANJE	11
6.4	SCENARIO NAJBOLJEG SLUČAJA.....	11
7.	OKVIR PROSTORNOG PLANIRANJA	12
7.1	MAPA RAZVOJNOG OKVIRA	12
7.2	PRINCIPI ZA FUNKCIONALNI RAZVOJ NASELJA.....	13
7.3	DODATNE FUNKCIJE NASELJA	15
7.4	PRINCIPI PUTNE MREŽE	15
7.5	PRINCIPI RAZVOJA U KORIŠĆENJU ZEMLJIŠTA	15
7.6	DODATNE FUNKCIJE PREDELA: TURIZAM.....	16
7.7	PROCENA SOCIJALNO-EKONOMSKOG I EKOLOŠKOG UTICAJA PREDLOŽENOG OKVIRA	17
8.	STRATEGIJE	18
8.1	KONZERVACIJA PRIRODE I BIODIVERZITETA	18
8.2	NASELJA	25
8.3	LOKALNA EKONOMIJA.....	39
8.4	PUTEVI I TRANSPORT.....	46
8.5	ZDRAVSTVO I SOCIALNA ZAŠTITA	51
8.6	OBRAZOVANJE	55
8.7	TURIZAM I KULTURNO NASLEĐE.....	60
8.8	POLJOPRIVREDA	67
8.9	ŠUMARSTVO.....	73
8.10	ENERGIJA.....	80
8.11	VODOVOD I KANALIZACIJA	85
8.12	MENAĐIRANJE OTPADA	90
9.	ODREDBE ZA REALIZACIJU.....	97
9.1	SMERNICE U VEZI SA PITANJIMA TUMAČENJA ORP	97
9.2	USLOVI ZA PITANJA KOJA SU BITNA ZA KORIŠĆENJE I RAZVOJ ZEMLJIŠTA	97

9.2.1	Uslovi za utvrđivanje namene oblasti na teritoriji opštine	97
9.2.2	Uslovi za regulisanje prostora	97
9.2.3	Uslovi za uspostavljanje ekonomskih aktivnosti.....	98
9.2.4	Uslovi za uspostavljanje javnih aktivnosti	99
9.2.5	Uslovi za uspostavljanje koridora ili staza, komunikacionih oblasti i drugih infrastrukturnih sistema	99
9.2.6	Mere za zaštitu predela, prirodne vrednosti i kulturno-istorijskih celina	99
9.2.7	Sredstva za bavljenje otpadom	101
9.2.8	Mere za sprečavanje štetnih ekoloških uticaja.....	101
9.2.9	Mere za sprečavanje negativnog socijalnog uticaja	102
9.2.10	Mere za realizaciju Plana	102
9.3	ODREDBE U VEZI SA SARADNJOM	103
9.4	ODREDBE ZA HRONOLOŠKI REDOSLED	103
9.5	ELEMENTI I SMERNICE ZA DALJA ISTRAŽIVANJA	104
9.6	SREDNJOROČNI AKCIONI PLAN 2013	106
9.6.1	Tim za Implementaciju Nagledanje i procenu (TINP)	115
9.7	KONAČNE ODREDBE	115

5. Vizija, opšti principi i ciljevi

5.1 Vizija

Cilj vizije je da formuliše sliku budućnosti i model koji opština Dragaš treba da postigne u narednim godinama. Slika sadrži glavna pitanja i ciljeve za razvoj nezavisno od uticaja spoljnih faktora. Oni su uključeni u sledeći korak (v. Šesto poglavlje: Scenarija).

Kao prvi korak učestvovanja, između 5. i 8. septembra 2011. godine je održana „Radionica o viziji razvojnog plana opštine“ na kojoj je učestvovalo 40 građana iz 18 sela sa područja opštine Dragaš i 17 članova Programa Ujedinjenih nacija za razvoj i Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja koji su radili zajedno na izradi nacrtu vizije za opštinu Dragaš, kao i da bi obezbedili radna sredstva i smernice za „Opštinski plan razvoja“. Učesnici su bili članovi Skupštine opštine, opštinskih radnih grupa, seoskih radnih grupa i članovi građanskog društva. Glavni ciljevi „Radionice o viziji“ su bili povećanje učešća članova civilnog društva, privatnih preduzeća i opštine u „Opštinskom planu razvoja“ i jačanje dijaloga i saradnje između različitih aktera i zainteresovanih strana.

Nacrt vizije je predstavljen članovima Opštinske radne grupe u julu 2012. godine kada je ova grupa usvojila nacrt vizije.

U oktobru 2012. godine će se održati druga radionica sa članovima Skupštine opštine. Oni će imati priliku da predstavljaju svoje ideje, želje i zabrinutost u pogledu budućeg razvoja opštine Dragaš i da odobre ili izmene nacrt vizije.

Trenutni nacrt Vizije koju su formulisale radne grupe glasi:

Dragaš predstavlja i čuva tradicije.

Južna vrata Nacionalnog parka Šar-planina sa bogatom biološkom raznovrsnošću, sa odgovarajućom savremenom infrastrukturom, održivom privredom, ekološki korisnim prirodnim bogatstvima i visokim kvalitetom bio-proizvoda je mesto gde svako želi da dođe i da se odmori u predivnoj i čistoj prirodi. Bogata kulturna baština i stanovništvo spremno da poželi dobrodošlicu gostima svojim gostoprimstvom sa domaćom hranom privlače domaće i međunarodne posetioce.

U okviru analize „Opštinskog plana razvoja“ su izložene glavne teme. Rezultati su opisani u poglavljima 2 do 4. Ovi rezultati potvrđuju nacrt vizije koja je formulisana tokom Radionice o viziji. Vizija se hvata u koštac sa prirodom i bogatom biološkom raznolikošću, kulturnom baštinom i tradicijama, stanovništvom opštine Dragaš i sektorima kojima je potrebno dalje razvijanje: turizam, održivi lokalni proizvodi, Nacionalni park i, indirektno, potrebna infrastruktura. Oni načini koji se mogu smatrati za najveće prednosti opštine služe kao osnova Vizije.

Vizija se slaže sa planovima i politikom na nacionalnom nivou, a posebno sa „Prostornim planom Kosova“.

5.2 Opšti principi i ciljevi

5.2.1 Opšti principi

Principi predstavljaju trenutne i dogovorene vrednosti koje treba da se poštuju u budućnosti. Prostorno regulisanje i planiranje treba da se zasniva na ovim principima u vezi sa Prostornim planom Kosova:

- ORP podržava principe očuvanja prirodnih resursa i podrške održivog razvoja;
- ORP podržava princip integrisanog pristupa, uključujući i elemente infrastrukture i transporta; ekonomskog, socijalnog i ekološkog razvoja, i druge strateške politike za opštinu;
- ORP promoviše jednak i uravnotežen razvoj na celoj teritoriji Dragaša;
- ORP promoviše demokratski proces učešća i zajedničkog interesa stanovnika Dragaša sa ciljem povećanja kvaliteta života i socijalne zaštite;
- ORP promoviše stabilnu ekonomiju koja će stvoriti prilike za otvaranje novih radnih mesta za sve stanovnike Dragaša sa jednakim pravima za sve;
- ORP čuva tradiciju i kulturni identitet regiona Opolje i Gore;
- ORP se zasniva na principu pružanja pristupa obrazovnim, zdravstvenim i drugim socijalnim uslugama svim građanima;
- ORP promoviše ekonomski razvoj u oblasti poljoprivrede i uslužnog sektora povećanjem znanja i asocijacija;
- ORP zadovoljava zabačenost Dragaša na osnovu principa partnerstva i međuopštinske saradnje i u širem kontekstu takođe sa ciljem zaštite, racionalne upotrebe postojećih resursa, koji pripadaju zajednici, i dobijanja koristi od projekata.

5.2.2 Dugoročni razvojni ciljevi

Definicija razvojnih ciljeva i krajnjih ciljeva dešava se u kontinuitetu sa vizijom. ORP utvrđuje dugoročne ciljeve na osnovu tema, na osnovu vrlina i slabosti kao i uzimanja u obzir potencijalne prilike za razvoj i razvojne izazove.

ORP je takođe razmotrio konkretne preporuke Prostornog plana Kosova za „Narandžaste oblasti“, kojih Dragaš predstavlja deo, i koje se usredsređuju na sledeće:

- Razvoj i poboljšanje fizičke infrastrukture
- Razvoj atraktivne mreže planiranih gradova, sa upravljanjem javnim uslugama u korist građana, sa većim kvalitetom života građana, zapošljavanjem i socijalnom jednakosti
- Razvoj ratarstva
- Program LER (lokalni ekonomski razvoj) kroz promociju SMP (srednjih i malih preduzeća)
- Razvoj regionalne infrastrukture
- Razvoj planinskog i kulturnog turizma, zaštita prirode i istorijskog nasleđa

Konzervacija biološke raznolikosti i prirode

Zaštita, očuvanje i rehabilitacija bogate biljne i životinjske raznolikosti u opštini

- Zaštita vodenih tela, šuma, pašnjaka i stenovitih formacija sa specijalnom biološkom raznolikošću.
- Saradnja sa Nacionalnim parkom Šar Planina.
- Sprečavanje zagađenja vazduha, vode, zemljišta i predela.
- Obezbeđivanje i razvoj prekogranične saradnje sa BJRM i Albanijom u vezi sa zajedničkim naporima na zaštiti biološke raznolikosti, istraživanju i eko-turizmu.

Naselja

Promocija daljeg razvoja naselja na dobro regulisan način. Očuvanje individualnog karaktera i lepote naselja kao i okolnih predela.

- Regulisanje privatnih aktivnosti u naseljima treba da vodi do održivog razvoja sela.
- Sva sela treba da imaju oblasti za osetljivi razvoj stambenih naselja.
- Životna sredina treba da se zaštiti od uticaja naselja.
- Individualni karakter i identitet sela treba da se zaštiti; lokaliteti kulturne baštine treba da se očuvaju i obnove.
- Osmišljavanje javnih površina u selima treba da se poveća.
- Stanovnici treba da budu zaštićeni od prirodnih nepogoda kao što su snežne lavine, odroni kamenja i poplave.

Lokalna ekonomija

Poboljšati ekonomski učinak opštinskog sistema, uglavnom u smislu zapošljavanja i prihoda za stanovništvo. Valorizovati lokalne resurse, organizovati se prema lancima vrednosti i unaprediti kapacitete uz istovremeno održavanje dugoročno održivog okruženja, socijalne i rodne jednakosti.

- Uspostaviti zdravo upravljanje ekonomskim sistemom.
- Poboljšati ekonomski učinak i konkurentnost lanaca vrednosti.
- Uspostaviti sistem za pružanje sveobuhvatnih usluga za preduzetnike, proizvođače, stanovništvo, organizacije civilnog društva i javne institucije.
- Realizovati i sprovesti delotvoran marketing teritorije.
- Poboljšati kapacitete u planiranju ekonomskog razvoja.
- Endogena produktivna dinamika treba da bude glavni deo ekonomskog sektora u Dragašu.

Putna infrastruktura i saobraćaj

Poboljšati javni transport kao ključ za prevazilaženje geografske udaljenosti Dragaša kao celine i njegovih sela. Popraviti održavanje i uzeti u obzir životnu serdinu kao ključno pitanje za održivi razvoj. Poboljšana putna mreža na lokalnom nivou treba da ponudi bez, siguran i pouzdan pristup selima.

- Putna mreža i javni transport ka Prizrenu kao regionalnom centru, kao i povezivanje sa Albanijom i BJRM treba da se ojača.
- Poboljšano održavanje puteva treba da osigura da investicije budu dugoročne i održive.
- Proces planiranja i donošenja odluka za projekte za puteve treba da uključi analizu ekološkog uticaja kao i da poštuje planirani nacionalni park.

Zdravstvo i socijalna zaštita

Optimizovati sistem jedinica zdravstvene zaštite radi obezbeđivanja efikasne zdravstvene zaštite. Zdravstvo i životni uslovi će se poboljšati modernom opremom i dobro organizovanom civilnom zaštitom.

- Povećati veštine, motivaciju i broj medicinskog osoblja.
- Ažurirati tehničku i fizičku opremu.
- Promovisati informacije o higijeni i zdravstvenim temama.

Obrazovanje

Povećati nivo obrazovanja u Dragašu. Obezbediti kontinuitet u obrazovanju i radne veštine za muškarce i žene bez obzira na njihove finansijske mogućnosti, socijalnu i etničku pripadnost.

- Promovisati pristup višim stepenima obrazovanja za devojčice i dečake.
- Povećati prilike za stručno usavršavanje odraslih, uključujući muškarce, žene, nezaposlene i osobe sa slabim kvalifikacijama.
- Obrazovanje treba da pokriva aktuelna pitanja (zdravlje, kulturno nasleđe, energetiku, zagađenje životne sredine).
- Osnovati predškolske institucije radi olakšanja roditeljima i pripreme dece za školu.

Turizam i kulturno nasleđe

Očuvati prirodne resurse i „autentičnost mesta“ u svakom delu opštine. Povećati svest u opštini i van nje o lepotama Dragaša kao ključnom faktoru za ekonomski razvoj. Sprovesti i čuvati popis kulturnog nasleđa, i preduzeti aktivne mere na zaštiti, očuvanju i robnovi nasleđa

- Realizovati ljudsku i fizičku infrastrukturu za turizam.
- Turistički razvoj treba da obuhvati postojeće karakteristike i da otkrije nove oblasti
- Grad Dragaš treba da deluje kao „turistička baza“.
- Plan za upravljanje nacionalnim parkom treba da uključi elemente turističke infrastrukture i podrži njenu realizaciju.
- Povećati svest o kulturnom i prirodnom nasleđu kod stanovništva.
- Očuvati materijalno i nematerijalno kulturno nasleđe na osnovu profesionalnog istraživanja i najboljih međunarodnih praksi.
- Lokalne zajednice treba da se aktivno angažuju u izradi i realizaciji lokalnih strategija za kulturni i prirodni turizam

Poljoprivreda

Poboljšanje učinka sistema poljoprivrede i stočarstva. Promovisati ulaganja u i ekološki kompatibilno korišćenje lokalnih resursa, njihovu organizaciju u lancima vrednosti, i unapređenje kapaciteta za konkurentnost uz istovremeno očuvanje dugoročno održive životne sredine, socijalne i rodne jednakosti.

- Uspostaviti zdravo upravljanje poljoprivrednim i stočarskim sistemima
- Poboljšati ekonomski učinak i konkurentnost poljoprivrednih lanaca vrednosti.
- Poboljšati preradu, kvalitet i marketing poljoprivrednih proizvoda.
- Stvoriti dodatne prihode za poljoprivrednike i stanovnike ruralnih mesta, naročito za žene, što će dovesti do poboljšanja životnih standarda i radnih uslova u svim oblastima.

Šumarstvo

Održati i proširiti postojeće površine pod šumom i poboljšati njeno rukovanje radi povećanja proizvodnje. Smanjiti rizike od snežnih lavina, erozije i klizišta pošumljavanjem strmijih oblasti. Poboljšati sistem ranog upozoravanja, kontrolu požara i procedure i mere za saniranje požara.

- Uspostaviti zdravo upravljanje sistema u vezi sa šumama.
- Olakšati sertifikaciju javnih šuma prema standardima FSC-a.
- Povećati površine pod šumom na napuštenom zemljištu i u strmim predelima koji nisu pogodni za poljoprivrednu proizvodnju.

- Povećati održivu zakonsku seču i drveta za ogrev i tehničkog drveta koje će pomoći da se popravi trenutna struktura šume i poveća stvaranje prihoda za opštinski budžet.
- Sprečiti nelegalnu seču javnih šuma.
- Povećati svest o rizicima od požara.

Energija

Promovisati snabdevanje električnom energijom, korišćenje termalne energije i mera za poboljšanje energetske efikasnosti kako u javnom tako i u privatnom sektoru u opštini Dragaš. Korišćenje potencijala za proizvodnju struje na osnovu tehnologija za obnovljivu energiju (TOE) radi povećanja lokalnog snabdevanja energijom, podrške lokalnoj ekonomiji i izbegavanja negativnih uticaja na životnu sredinu, uključujući i izazivanje šteta po rečna staništa i biološku raznolikost.

- Promovisati bezbedno, pouzdano, ekološki zdravo i visokokvalitetno snabdevanje električnom energijom za sve korisnike u opštini.
- Uključivanje TOE u energetske mikse opštine.
- Promovisati inicijative kod međunarodnih i lokalnih preduzetnika i kompanija i konzorcijuma za ulaganje u kapacitete za proizvodnju električne energije. i
- Promovisati energetske efikasnosti u privatnim domaćinstvima i javnim zgradama.
- Opštinska energetska strategija će ohrabriti lokalne i međunarodne kompanije da uključe lokalne resurse i lokalnu radnu snagu u svoje poslovne planove kako bi podržali opštinski razvoj.

Vodosnabdevanje i kanalizacija

Zaštita kvaliteta pijaće vode i vodenih resursa. Smanjenje gubitaka u sistemu distribucije pijaće vode i pružanje odgovarajućih usluga vodosnabdevanja i kanalizacije građanima opštine po prihvatljivim tarifama. Sva domaćinstva, čak i ona koja nisu nastanjena tokom zime, će biti povezana na sistem vodosnabdevanja i kanalizaciju.

- Uspostaviti zdravo delovanje vodosnabdevanjem i kanalizacijom na osnovu postojećih infrastrukturnih objekata; proširenje sistema i preventivno održavanje.
- Postignuti prihvatanje usluga vodosnabdevanja i kanalizacije na osnovu ekonomskih principa kao jedino održivo rešenje.
- Poboljšati ekonomski učinak postojećih pružalaca usluga vodosnabdevanja i kanalizacije.
- Promocija imidža regiona na nacionalnom i međunarodnom nivou, i privlačenje spoljnih resursa koji će se koristiti dosledno sa zajedničkim strateškim smernicama

5.3 Strateški prioriteti

Strateški prioriteti definisani od strane opštine, civilnog društva, poslovne zajednice, itd. su:

1. Veoma visok prioritet

Održivi razvoj je osnovni princip i glavno prioritetno pitanje za opštinski razvoj Dragaša. Ovo se sastoji od zaštite životne sredine i razmatranja ekonomskih aspekata životnih uslova i infrastrukturnog razvoja. Ekonomski razvoj je temelj razvoja drugih oblasti, ali on ne sme uništiti prirodne resurse Dragaša. Strateška namera za razvoj u svakom polju je da se obezbedi moderni medij (naročito internet) za prevazilaženje prepreka što Dragaš čini 36 raštrkanih sela.

2. Visoki prioritet

Visoki prioritet za buduće prostorno planiranje važi za:

- Obezbeđivanje tehničke infrastrukture radi povećanja prilika za životna sredstva i omogućavanje turizma.
- Obezbeđivanje fizičke infrastrukture za olakšanje pristupa Dragašu i jačanje veza sa inostranstvom.
- Zaštitu obradive zemlje i njenog racionalnog korišćenja.
- Poboljšanje socijalno-ekonomske situacije, sa posebnim naglaskom na zapošljavanje
- Poboljšanje i povećanje javnih usluga, naročito u planinskim mestima.
- Zaštita kulturnog nasleđa i tradicije.
- Povećanje saradnju između različitih kultura i država.

3. Srednji prioritet

Kasniji ciljevi su:

- Razvoj javnih prostora i uspostavljanje javnih objekata, koji će ponuditi bolje životne uslove.
- Poboljšati javni transport radi podrške meštanima, olakšanje pristupa turistima i smanjenja potrebe za vozilima.
- Smanjiti zavisnost od nacionalnog snabdevanja električnom energijom razvojem tehnologije za obnovljivu energiju i proizvodnju energije u opštini.

6. Scenariji

Tehnika scenarija je metod strateškog planiranja koji se koristi i u politici i u ekonomiji. Njen cilj je da analizira mogući budući razvoj. Ovo povlači alternativne buduće situacije i staze koje su dovele do njih. Scenariji se zasnivaju na hipotetičkim posledicama potencijalnih odluka i akcija da se poveća svest o uzročnim procesima.

Pored pokazivanja kako se hipotetička situacija može desiti u budućnosti, predstavljene su i varijacije i alternative. Centralni cilj jeste da se naglase potencijalne mogućnosti i neophodne akcije kako bi se proces kontrolisao.¹

Početa tačka analize scenarija je generalno takozvani „scenario trenda“, koji je postavljen na vremenskim rokovima. Ovaj trend predstavlja scenario budućeg razvoja pod pretpostavkom stabilnog razvojnog okruženja. Međutim, takođe je neophodno, pod pretpostavkom nestabilnog okruženja, da se u obzir uzmu i pozitivni i negativni aspekti razvoja. Stoga je potrebno da se analiziraju relevantni faktori koji imaju veliki uticaj na razvoj.

6.1 Glavni faktori za razvoj

Za potencijalni razvoj ruralne opštine kao što je Dragaš sledeći faktori bi mogli biti smatrani za one sa velikim uticajem.

- Promena broja stanovnika.
- Ekonomska konkurentnost.
- Generalni razvoj upotrebe zemljišta.
- Razvoj aktivnosti na naseljima.
- Tehnički nivo i delotvornost tehničke infrastrukture.
- Nivo obrazovanja
- Biodiverzitet.

Mogućnost kontrole i uticaja na razvoj zavisice od toga do koje mere su društvo u celini i pojedinci spremni da sarađuju i da prihvate sledeća pravila.

Na potencijalni razvoj opštine takođe utiču prošli razvoji i trenutna situacija. Aktuelni trendovi u Dragašu u najbitnijim poljima razvoja su:

- Na osnovu podataka o natalitetu i mortalitetu, prirodni priraštaj stanovništva u Dragašu je 1.13% (2010). Nacionalni trend pokazuje blagi pad prirodnog priraštaja. Drugi faktor promene stanovništva je migracija, koja se odvija na Kosovu i u inostranstvu. Unutrašnji balans u opštini pokazuje da je bilo značajnih smanjenja u broju stanovnika u Dragašu u proteklim godinama. Stopa migranata u inostranstvo (bivši članovi domaćinstava koji sada žive u inostranstvu) iz Dragaša je oko 25%. Sa druge strane, postoji i emigracija iz inostranstva u Dragaš (stopa emigracije >10%). Nacionalna ispitivanja pokazuju da isto postoji jasan dokaz da se porodice vraćaju na Kosov, zemlja se i dalje suočava sa emigracijom u inostranstvo. Dvoje stanovnika napusti Kosov na jednog povratnika.² Nemoguće je predvideti koji od ovih efekata će dominirati. Migracija je fenomen izazvan

¹ www.wikipedia.com

² Popis stanovništva i domaćinstava na Kosovu 2011, ljudi u pokretu – analiza međunarodne, nacionalne i lokalne mobilnosti građana Kosova, Kosovska agencija za statistiku, avgust 2012.

mnogim faktorima i naročito je pokreću ekonomski, politički i kulturni faktori. Verovatno je da će uticaj migracije zavisiti od poboljšanja životnih uslova i od ekonomije zemlje u suštini, a naročito od tržišta rada: ukoliko bude bilo napretka, migracija može stati i broj stanovnika će biti stabilan a možda će se i povećati. Međutim, ukoliko ne dođe do napretka, migracija će možda imati veći uticaj na prirodni priraštaj i trenutni trend gubitka stanovništva će se možda nastaviti.

- Situacija u opštini pokazuje slabu ekonomsku konkurentnost i probleme proboja na nova tržišta. Ekonomijom Dragaša dominira jedno veliko društveno preduzeće, Šarproizvod, poljoprivredna kompanija, koju u potpunost drži Kosovska agencija za privatizaciju (KAP). Ne postoji privatna inicijativa da se vrati tržišna snaga Šarproizvoda.
- Relevantni faktor prihoda su doznake iz inostranstva, kojima se podržavaju građani opštine ali se takođe stvara zavisnost.
- Velike površine obradivog zemljišta nisu obrađene i smanjenje stočnog fonda je dramatično što je povezano sa nedostatkom profita u poljoprivredi i stočarstvu. Ovo se odnosi na nedostatak znanja, ulaganja, upravljanja i tehničkog snabdevanja. Loše upravljanje i degradacija se takođe dešavaju u oblasti šumarstva. Niski nivo degradacije suma je prisutan posebno u Pogranicnoj Zoni sa Albanijom
- Nekontrolisano širenje stambenih oblasti, izazvano nedostatkom upravljanja, preti životnoj sredini i sprečava adekvatno tehničko snabdevanje.
- Nivo tehničke infrastrukture je nizak, uglavnom zbog nedostatka upravljanja i znanja.
- Nivo osnovnog i srednjeg obrazovanja se povećava; međutim, nedostaje stručno usavršavanje i obrazovanje.
- Visok nivo biološke raznolikosti u Dragašu se razvio kroz široke, netaknute pejzaže ovo mesta. Međutim, staništa specijalne flore i faune pod uticjem covekove delatnosti su promenjena kao sto su prosirenja pasnjackih površina u planinskim oblastima. Samim tim, tekuća degradacija stočarstva i ratarstva u nekim slučajevima takođe izaziva gubitak biološke raznolikosti.

Kosovo je prošlo kroz težak period u prošloj deceniji koji je doveo do mnogih promena i faza nejasnog liderstva u celoj zemlji i u nekoliko regiona. Kao rezultat toga, spremnost za saradnju, za prihvatanje i poštovanje pravila je slabo razvijena u društvu, čak i u Dragašu. Ovo je takođe kao rezultat kontinuiranog deficita komunikacije i poštovanja pravila koje usvaja administracija. Takođe postoji nedostatak svesti i razumevanja među građanima.

6.2 Scenariji trendova

Ukoliko se trendovi koji se odvijaju proteklih godina nastave i odrede budućnost, razvoj Dragaša će se nastaviti polako i sa nekoliko nedostataka.

Migracija će se nastaviti ako se ekonomski izgledi ne poprave u narednim godinama. Ali ekonomski razvoj će se desiti samo u malim koracima, raštrkan širom opštine, neće ući na nova tržišta i neće povećati stopu zaposlenosti. U oblasti poljoprivrede će smanjenje stočnog fonda i degradacija zemljišta uticati na ljude da ostave težak poljoprivredni posao i da se presele u gradove ili inostranstvo. Prednosti konkurentnosti neće biti preslikane na celu opštinu već samo na nekoliko sela. Bez regulisanja nastaviće se gubitak tradicionalnog korišćenja poljoprivrednog zemljišta i kulturnog nasleđa. Nekontrolisano širenje naselja pored puteva će poremetiti tradicionalni šablon naselja; proširenje u oblasti visokog rizika, visoke produktivnosti ili vrednog biodiverziteta ugroziće život i zdravlje i uništiće prirodne resurse za uspešan razvoj. Loša fizička situacija postojeće tehničke infrastrukture i nedostatak održavanja neće se promeniti. Nepažljivo odlaganje smeća i otpadnih voda izaziva dodatno zagađenje životne sredine. Vlad/opština imaju slabu ulogu u procesu razvoja.

Svest građana o uzročnoj vezi i njihovim akcijama kao i njihova spremnost za poštovanje propisa i dalje nedostaju.

Ovaj scenario ni na koji način ne ispunjava formulisanu viziju (Poglavlje 5).

6.3 Sredstva za poboljšanje

Trendovi se neće promeniti na lak način. Staze koje vode do alternativnih budućih situacija počinju od sadašnje situacije i vode do nekoliko odluka i akcija. Ali, u nekim oblastima ne postoje sredstva da se promeni realnost.

Za Dragaš su važne sledeće alatke i pitanja da se postigne željena budućnost:

- Prenos znanja: u mnogim relevantnim oblastima dostupne su bolje tehnike i prakse. Prenos znanja može da poboljša konkurentnost ekonomskih aktivnosti i prinos u poljoprivredi i industrijskoj proizvodnji.
- Stručna obuka opštinskog osoblja u oblasti obrazovanja, zdravstva i administracije povećava svest i razumevanje na administrativnom nivou.
- Prenos finansijskih sredstava: Kosovo u celini, a naročito Dragaš, primaju velike iznose doznaka od dijaspore i iz dotacija koje dodeljuju međunarodne organizacije.
- Usklađivanje opštinske organizacije i strukture, razvoj kapaciteta vodi do boljeg korišćenja resursa.
- Poboljšano održavanje puteva i druge tehničke infrastrukture može da učini da investicije budu održive.
- Ulaganje u projekte na osnovu strateškog planiranja i održivih koncepata obezbeđuje uspeh i poboljšanje situacije.
- Socijalna saradnja: rano angažovanje građana stvara aktivnu posvećenost i povećava spremnost da se prihvate propisi.

6.4 Scenario najboljeg slučaja

Ukoliko ova sredstva mogu da se iskoriste, razvoj Dragaša će dostići formulisanu viziju, da se očuva bogat biodiverzitet, koncentrisanje na održivu ekonomiju i biološke proizvode kao i povećanje turističkih aktivnosti.

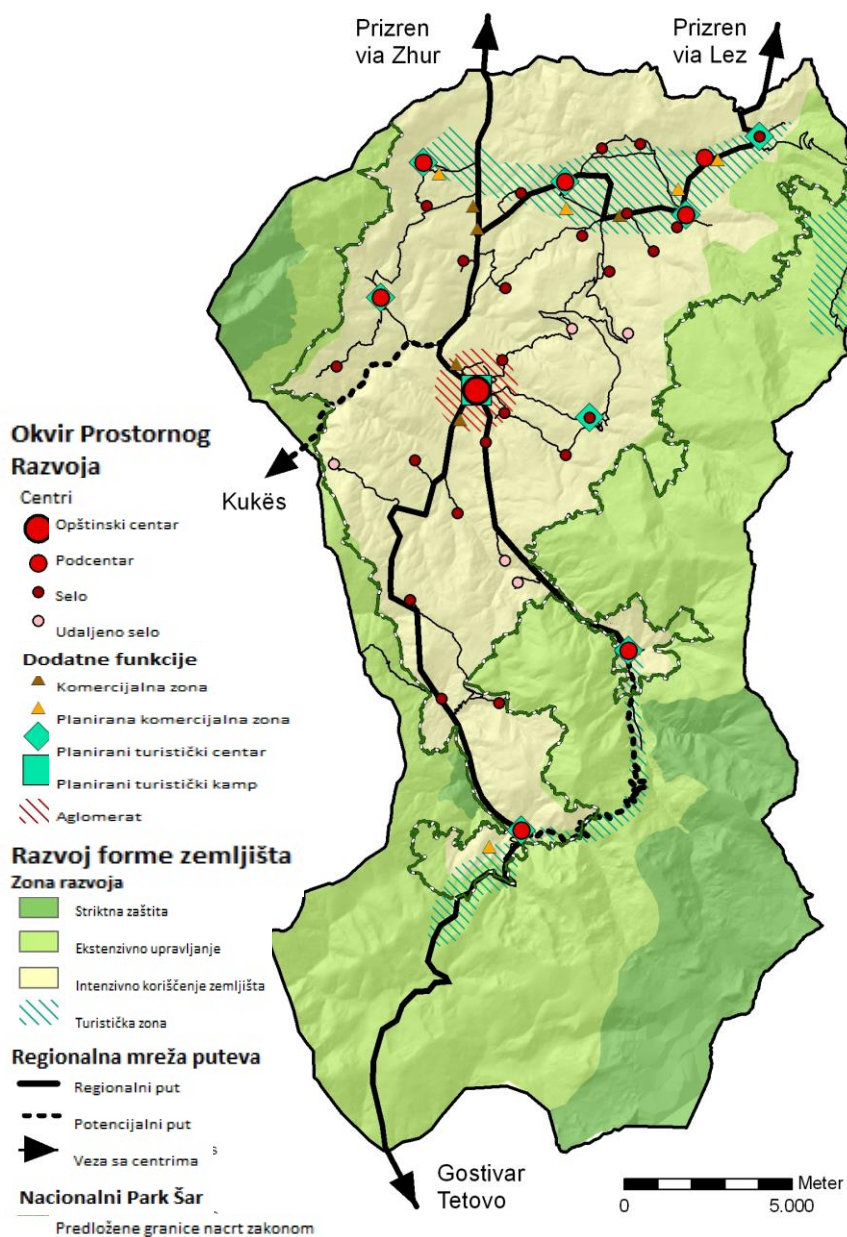
Migracija će opasti, ukoliko se ekonomski izgledi i životni standard poveća u narednih nekoliko godina. Udruživanje ekonomskih operatera će ojačati ekonomsku konkurentnost i omogućiti stupanje na nova tržišta. Ekonomski razvoj se finansira zarad održivosti i nalazi se u odabranim oblastima, koje su predodređene za trgovinu ili turizam. Samim tim, cela teritorija opštine će biti podržana. Udruživanje i ulaganja u oblasti poljoprivrede olakšaće težak rad i prenos znanja radi povećanja upravljanja korišćenjem zemljišta. Ovo upravljanje će se orijentisati na ekološke aspekte i očuvanje tradicionalnog korišćenja zemljišta. Zaštita kulturnog nasleđa i tradicija će biti važno pitanje za društvo i zadržaće socijalni identitet. Pored očuvanja istorijskih zgrada, modernizacija i proširenje naselja će biti orijentisani prema dobro pripremljenim propisima. Ovo uzima u obzir i oblasti pod velikim rizikom (snežne lavine, poplave) i visokokvalitetno obradivo zemljište ili biodiverzitet. Problemi slabe fizičke situacije postojeće tehničke infrastrukture će se rešiti redovnim održavanjem i smišljenim poboljšanjem. Uloga vlade/opštine u procesu razvoja odnosi se na planiranje, vođenje i saradnju. Učešće građana će povećati svest o uzročnim vezama i njihovu posvećenost da poštuju propise. Građani će brinuti o životnoj sredini u svom delovanju i smanjiće se zagađenje.

7. Okvir prostornog planiranja

Okvir prostornog planiranja iskazuje željene predikcije prostornog razvoja opštine Dragaš. On formuliše prostornu strukturu i organizaciju za budući razvoj.

7.1 Mapa razvojnog okvira

Mapa razvojnog okvira prikazuje centralne elemente prostornog razvoja.

Slika 1: Mapa razvojnog okvira

7.2 Principi za funkcionalni razvoj naselja

Struktura urbanog razvoja Dragaša je istorijski rasla uz različite kulturne, ekonomske i prirodne uslove. Zbog svoje veoma specifične geografske i topografske situacije, opština ima 36 naselja, koja, veličini i demografskom razvoju, tržištu poslova i infrastrukturnim objektima. Kao posledica ustavnih preduslova, naselja ispunjavaju različite funkcije unutar socijalne, kulturne i ekonomske mreže. Dalji razvoj treba da osigura dobre uslove za celu opštinu i u svakom prostoru. Jednaki i dobri životni i radni uslovi u svakom delu opštine treba da se postignu i održe. Kako bi se zadržala i dobila efikasnost u svim mestima u Dragašu od ključnog značaja je da se obezbedi aktiviranje održivog razvoja i promocija postojećih endogenih potencijala. Stoga je potrebno delotvorno prostorno planiranje kako bi se uočila i povećala pouzdanost različito strukturiranih prostora.

Opšti princip zadržava postojeću prostornu distribuciju naselja i njihovih funkcija prateći teoriju centralnih mesta od strane Voltera Kristalera.

Teorija centralnih mesta, formirana 1930, i dalje je trenutna i često se koristi za prostorno planiranje u Evropi. Koncept je, izgraditi strukturu centralnih mesta u različitim hijerarhijskim nivoima. Zavisno od njihovog hijerarhijskog nivoa, centralna mesta sprovode različite vrste javnih komunalnih usluga. Velika gomilanja sadrže više i više konkretnih instalacija od mesta u nižoj hijerarhiji.

Hijerarhijski sistem naselja treba da garantuje jednake i dobre životne uslove u svakom delu opštine. Prema gustini naseljenosti, vrsti i strukturi tržišta rada, infrastrukturnoj opremi i ustavnim preduslovima, budući razvoj i struktura će se razlikovati između sela u opštini Dragaš. Kroz uravnoteženi i ciljani napredak ograničena finansijska sredstva opštine mogu da povećaju životne uslove i ekonomski razvoj. Opšti princip je sličan nacionalnom konceptu prostornog razvoja, koji karakterišu veliki i mali centri, oblasti ekonomskog razvoja i od specijalnog interesa. Na nivou opštine, opštinski centar je grad Dragaš, koji postaje urbano naselje koje deluje kao ekonomski, turistički, kulturni, obrazovni i zdravstveni „centar“, podržavajući celu opštinu. Pored toga, podcentri distribuirani širom teritorije opštine deluju kao manji centri, koji nude nadlokalne, često potrebne javne komunalne usluge sa većom potražnjom. Oblasti ekonomskog (komercijalnog) razvoja u Dragašu se nalaze u gradu Dragašu i podcentrima.. oblasti od specijalnog interesa se odnose na turizam kao glavno pitanje u razvoju Dragaša i na endemsko okruženje. Odgovarajuće okruženje, zaštićeno i čuvano od strane građana, osnovna je baza endemske vrednosti i daljeg razvoja Dragaša. Životna sredine će biti zaštićena i promovisana predloženim nacionalnim parkom Šar Planina i dodaće vrednost opštini, Kosovu i Evropi.

Dragaš kao opštinski centar treba da pruža usluge i da snabdeva celu opštinu na najboljem mogućem nivou

Grad Dragaš kao opštinski centar treba da deluje kao utvrđivač tempa, sposobna poslovna lokacija, centar za obrazovanje i zaštitu kao i mesto pogodno za život. Pored jačanja funkcija centra koje ima Dragaš, prostorni razvoj drugih podcentara u opštini je takođe bitan. Urbana struktura grada Dragaša i okolne seoske sredine dopunjuju jedni druge i doprinose njihovim specifičnim prostornim svojina da postignu održivi razvoj. Koristi i troškovi bi trebalo da budu balansirani u prostornom razvoju opštine. Stoga bi trebalo da se formiraju podcentri, koji će delovati kao proizvođači impulsa za seoske sredine i da ponude određenu autonomiju i dobre životne i radne uslove.

Funkcije opštinskog centra:

- Administrativni centar
- Pruža poboljšane uslove za srednje obrazovanje i stručnu obuku ženama i muškarcima
- Pruža centar porodične medicine sa najvišim stepenom zdravstvene zaštite u opštini

- Specijalizovane prodavnice (npr. odeća, oprema, električni aparati) koje zadovoljavaju „povremenu potražnju“, trebalo bi da se nalaze u gradu Dragašu
- Nova preduzeća bi trebalo da se nalaze u industrijskoj zoni u Dragašu
- Potrebno je da se pripremi urbanističko proširenje zgrada, komercijalnih naselja, itd
- Urbano popunjavanje i širenje grada Dragaša će dovesti do formiranja predgrađa od naselja Šajnovce i Ljubovište
- Poboljšanje infrastrukture (vodovod, kanalizacija, otpad...) na većem nivou
- Poboljšanje javnog saobraćaja do Prizrena i podcentara

Podcentri treba da ponude dobre uslove za život i snabdevanje okolnih sela

Izbor sela koja će delovati kao podcentri zasnovan je na postojećoj strukturi naselja i ustavnim preduslovima. Pokazatelji za izbor podcentara su broj stanovnika i domaćinstava, povećanje broja stanovnika i domaćinstava od 1981. godine kao i dobra socijalna i tehnička infrastruktura. Podcentri su opremljeni centralnim školama, centrima porodične medicine i dobri pristupnim putevima i već su podcentri ili imaju više od 50 firmi. Drugi važan aspekt izbora podcentara sledeći princip prostornog balansa (prostorno uključujući i sveobuhvatnog snabdevanja javnim komunalnim uslugama na razumnoj udaljenosti) je njihova lokacija u Dragašu. Opšti princip utvrđuje podcentre Bljaće, Brodosavce, Brezna, Brod, Rapča i Restelica.

Funkcije podcentara:

- Pružaju obrazovanje od 1 do 9 razreda (centralne škole)
- Centri porodične medicine nude osnovne zdravstvene usluge i neke specijalističke usluge
- Prodavnice nude potrebnu robu (hranu, štampu) koja zadovoljava dnevne potrebe
- Preduzeća se nalaze u novim industrijskim zonama u podcentrima
- Treba da se pripremi kontrolisano proširenje naročito stambenih objekata
- Poboljšanje tehničke infrastrukture (vodovod, kanalizacija, otpad...)
- Dobra koncentracija glavne putne mreže
- Javni prevoz do Dragaša

Sela treba da ponude dobre uslove za život, koje će obezbediti centar i podcentri

Većina naselja su razvrstana kao sela (22 od 36). Sela treba da se razvijaju na organski način, da očuvaju svoj tradicionalni karakter prilagođavajući se potrebama modernog života. Ovo uključuje poboljšanje tehničke infrastrukture. Što se tiče socijalne infrastrukture (npr. u oblasti zdravstveni usluga) ali i u vezi sa komercijalnim razvojem one imaju koristi od dobrog pristupa najbližem podcentru i gradu Dragašu kao opštinskom centru.

Funkcije sela su:

- Pružanje obrazovanja od 1 do 5 razreda
- Pružanje osnovnih zdravstvenih usluga
- Redak ekonomski razvoj, uglavnom poljoprivredni razvoj
- Poboljšana tehnička infrastruktura (vodovod, kanalizacija, otpad, ...)
- Određeno proširenje stambenih naselja

Zabačena sela: težište je na podršku ljudi, ne mesta

Neka sela u opštini karakteriše mali broj stanovnika i mali broj domaćinstava, dramatično smanjenje od 1981. godine kao i mali broj đaka i malo firmi. Glavni razlozi za ovakvu situaciju je geografski položaj sela i slabi pristupni putevi. Čak i ako je u skorije vreme došlo do poboljšanja pristupnih puteva ili će se desiti uskoro, položaj u planinama, pored glavnih puteva i naprednih mesta, verovatno će dovesti do daljeg opadanja. Zbog slabih finansijskih resursa opština neće biti u stanju da zaustavi ovaj proces ili da započne značajna povećanja. Opština treba da garantuje dobre uslove za

život ljudima u zabačenim selima pružanjem javnih komunalnih usluga što je više moguće u samim selima i pružanjem bezbednog prevoza do drugih sela ako je potrebno. Opšti princip identifikuje sledeća sela kao zabačena: Bačka, Dikance, Leštane, Orčuša, Zrze i Zlipotok.

Funkcije zabačenih sela su:

- Pružanje obrazovanja od 1 do 5 razreda u selima ili susednim selima (uključujući bezbedan prevoz)
- Pružanje osnovnih zdravstvenih usluga u susednim selima ili mobilnom ambulantom
- Ekonomski razvoj samo u oblasti poljoprivrede
- Poboljšanje osnovne infrastrukture, realizacija manjeg prioriteta
- Slabo proširenje stambenih naselja

7.3 Dodatne funkcije naselja

Ekonomska funkcija

Pored upravljanja zemljištem opština Dragaš treba da razvije i poveća druge ekonomske sektore, npr. građevinarstvo, manufaktura, trgovina, smeštaj i energetski sektor. Ove aktivnosti treba da se odvijaju u oblasti za intenzivno upravljanje; a da se delimično odvijaju i u oblastima širokog upravljanja. Građevinarstvo se odnosi na postojeće urbanističko planiranje i proširenje naselja. Komercijalne zone postoje u gradu Dragašu, Plavu, Bući i Buzezu. Komercijalne zone bi trebalo da se razviju u podcentrima Bljać, Belobrod, Brodosavce, Brezna i Restelica. Kao rezultat toga postojaće komercijalne oblasti blizu grada Dragaša, u dolini Opolje sa dobrim pristupom Prizrenu i blizu Restelice sa dobrim pristupom BJRM.

Turistička funkcija

Prirodni turizam treba da se razvije u regionu Opolje i Gora. Turistički centri su naselja u vezi sa stazama za pešačenje, skijaškim površinama, mestima za piknik, izuzetnim predelima i kulturnim nasleđem. Oni treba da ponude smeštaj i informacije za turiste. Naselja, namenjena da budu turistički centri su Belobrad, Brodosavce, Brezna, Zaplužje, Brod, Rapča, Radeša, Restelica i grad Dragaš kao turistički „kamp“. Turističke oblasti će se razviti u vezi sa turističkim centrima.

7.4 Principi putne mreže

Potrebna su dodatna poboljšanja putne mreže i javnog saobraćaja kako bi se prevazišla geografska udaljenost Dragaša u celini i njegovih sela. Time će se poboljšati životni uslovi, podržati lokalna privreda ponudom boljeg pristupa tržištima i promocijom turizma.

Najvažnije je da se popravi regionalna i prekogranična putna mreža, naročito ka Prizrenu kao regionalnom centru i Albaniji i BJRM u shodno tradicionalnim i kulturnim (istorijskim) vezama. U mapi opšteg principa su uključeni najvažniji regionalni i prekogranični putevi. Predlozi za nove puteve, koji bi potencijalno imali važnu ulogu, su obeleženi isprekidanim linijama.

7.5 Principi razvoja u korišćenju zemljišta

Opšti princip izlazi van okvira mreže hijerarhijskih naselja u zemljišnim površinama Dragaša. Shodno visokoj vrednosti životne sredine u Dragašu, zaštita biodiverziteta je jedan od glavnih principa opštinskog razvojnog plana. Upravljanje korišćenjem zemljišta treba da se poveća u pogledu

ekoloških razmatranja. Zaštita životne sredine u određenim nivoima u vezi sa prirodnim dobrima obezbeđuje održiv i efikasan razvoj. Potrebno je da se uspostave zone striktno zaštite na vrhu planine Koritnik na severozapadu i na planinama jugoistočno od Dragaša gde bi izuzetne prirodne karakteristike trebalo da se oslobode ljudskog uticaja. Planinski regioni povezani sa ovim oblastima sadrže specijalne biološke vrste koje zavise od specifičnih ljudskih uticaja. Upravljanje obimnim ispašama nije u suprotnosti sa svrhom zaštite, već čuva biodiverzitet. Šumarstvo u ovoj oblasti obimnog upravljanja treba da bude u skladu sa Savetom za očuvanje šuma. U dolini Opolje i u dolinama Gore postoji veoma kvalitetna zemlja, tako da su tu mogući obimna ispaša i uzgajanje specijalnih kultura, kao i proizvodnja šuma. Povećanu poljoprivrednu i šumarsku proizvodnju treba da se prati u ovoj oblasti intenzivnog upravljanja uz razmatranje ekoloških aspekata (npr. uspostavljanje određenih tampon zona blizu reka).

Zona striktno zaštite: oslobođena ljudskih uticaja

- Objektivni cilj je zaštita životne sredine
- Bez pristupa, osim za istraživanja
- Bez šumarstva
- Bez poljoprivrede

Oblast obimnog upravljanja: održavanje putem ljudskog upravljanja

- Zaštita životne sredine je glavni objektivni cilj
- Moguć je pristup za ekonomske i turističke razloge, sve dok se poštuje životna sredina
- Šumarstvo u skladu sa savetom za očuvanje šuma
- Upravljanje obimnim ispašama radi zaštite životne sredine

Oblast intenzivnog korišćenja zemljišta: korišćenje zemljišta za proizvodnju uz očuvanje životne sredine

- Objektivni cilj korišćenja zemljišta je proizvodnja, naseljavanje, komercijalni i turistički razvoj
- Glavne oblasti za život i rad
- Produktivno šumarstvo uzimajući u obzir ekološke aspekte
- Upravljanje intenzivnim ispašama i specijalnim kulturama uzimajući u obzir ekološke aspekte

7.6 Dodatne funkcije predela: turizam

Veliki turistička i kulturna dobra Dragaša, njegova prirodna životna sredina, kulturna raznolikost stanovništva, materijalno i nematerijalno nasleđe, nude nekoliko prilika za turistički i ekonomski razvoj. Planirano proširenje Nacionalnog parka Šar Planina na Dragaš pruža jedinstvenu priliku za promociju turizma u opštini nuđenjem ekološki i kulturno kompatibilnih duhovnih, naučnih, obrazovnih, rekreativnih i prilika za posetioce.

Glavne turističke oblasti će biti dolina Opolje (naročito za biciklizam, pešačenje, putovanje automobilima) i planine Gore blizu Broda i Restelice (naročito za planinarenje, skijanje, posetu nacionalnom parku). Blizu Zaplužja može da se razvije još jedna turistička oblast, gde je moguće skijanje. Potrebno je detaljno planiranje razvoja turizma u Dragašu i biće konkretno utvrđeno u strategiji za turizam.

7.7 Procena socijalno-ekonomskog i ekološkog uticaja predloženog okvira

Ceo ORP a naročito okvir prostornog razvoja su izrađeni radi očuvanja biodiverziteta i održivog upravljanja zemljištem. Cilj predloženog okvira je samim tim da se smanje negativni uticaji na životnu sredinu, ekonomiju i društvo. Ipak, zakon o prostornom planiranju i Smernice za prostorno planiranje, kao i Zakon o strateškoj proceni životne sredine (SPŽS) određuju izradu procena uticaja svih planova i programa, koji mogu imati značajan ekološki uticaj.

Rezultati sprovedenog SPŽS navode da ekološki uticaj okvira prostornog planiranja može da se očekuje od proširenja putne mreže i razvoja turističkih zona za skijanje. Dimenzija ekološkog uticaja ne može da se proceni u ovom trenutku, ali treba da se smanji usmeravanjem i pozicioniranjem. Ne očekuju se dodatni uticaji na životnu sredinu razvojem upotrebe zemljišta jer su ekološki aspekti uzeti u obzir prema mestu i delokrugu. Pored toga, okvir ORP-a će imati pozitivan uticaj i pomoći će poboljšanju ekoloških i socijalno-ekonomskih pitanja u opštini.

8. Strategije

8.1 Konzervacija prirode i biodiverziteta

Opšti ciljevi
Zaštita, konzervacija i obnova bogate biljne i životinjske raznolikosti u opštini u skladu sa Zakonom o konzervaciji prirode i zahtevima za održivi ekološki, socijalni i ekonomski razvoj opštine.
Krajnji ciljevi
<p>Uspostaviti zdravu upravu u sistemima konzervacije i zaštite prirode u opštini, kroz olakšavanje mreža na više nivoa na nivou vlasti (između opštinskih odeljenja ekonomije, poljoprivrede, obrazovanje, itd.) na nivou civilnog društva (kroz udruženja i umrežavanje civilnog društva i javnih institucija), na međuopštinskom nivou (između susednih opština), i na vertikalnom nivou (koordinacija sa nacionalnom vladom).</p> <ul style="list-style-type: none">• Zaštita vodenih organa, šume, pašnjaka i stenovitih formacija koje imaju specijalnu vrednost u pogledu biodiverziteta zbog svojih ekoloških funkcija i službi na osnovu Zakona o zaštiti prirode (npr. striktni rezervati prirode, specijalne oblasti – ZSZ i SZZ, spomenici prirode i zaštićeni predeli).• Saradnja sa Upravom za Nacionalni park Šar Planina i Kosovskom šumarskom agencijom u planiranju, realizaciji i primeni upravljanja Nacionalnim parkom sa ciljem očuvanja biodiverziteta i ekosistema (uključujući i funkcije šuma za vodenu ravnotežu, kontrolu rizika od snežnih lavina, erozije i klizišta) u zaštićenim oblastima.• Sprečiti zagađenje vazduha, zemlje i predela kroz delotvorne mere kombinovane sa praćenjem, kontrolom i delotvornom primenom.• Osigurati i razviti prekograničnu saradnju sa BJRM i Albanijom u vezi sa zajedničkim naporima na zaštiti biodiverziteta, istraživanju i eko-turizmu.
Akcije (Prilagođene od strane opštine Dragaš (2010): Lokalni akcioni plan za biodiverzitet u opštini Dragaš 2011-2015)
<p>A) Uspostaviti očuvanje prirode u opštinskom razvoju</p> <p>A1) Izraditi vodič za očuvanje prirode u opštini za svaku glavnu oblast (biodiverzitet, šumarstvo, stočarstvo, upravljanje vodama, infrastrukturnim merama kao što su saobraćaj i transport).</p> <p>A2) Razviti i ugraditi finansijske mehanizme za očuvanje opštinskog angažovanja u očuvanju i zaštiti biodiverziteta</p> <p>A3) Organizovati i učiniti održivim kampanje za podizanje svesti o pejzažima i visokoj raznolikosti bogatog opštinskog biodiverziteta u selima, školama i na vašarima radi promocije zaštite prirode i životne sredine.</p>

B) Planirano proširenje Nacionalnog parka Šar Planina

- B1) Podrška održivom razvoju nacionalnog parka (plan upravljanja i prostorni plan za Nacionalni park) kroz Upravu nacionalnog parka
- B2) Opština treba da saraduje sa Upravom Nacionalnog parka kako bi se povećalo stvaranje prihoda i oni optimalno koristili, tj. da se napravi balans dodatne vrednosti za prirodu i
- B3) Formiranje centra za biodiverzitet u Dragašu (jedan u regionu Opolje a jedan u regionu Gore)
- B4) Olakšati i započeti formiranje partnerstva sa opštinama preko granice radi olakšanja i promocije prekograničnog turizma u Nacionalnom parku balkanske planine (Šara, Korab i Dešat).

C) Ostale zaštićene oblasti i planovi upravljanja

- C1) Aktivna podrška nadležnim organima u uspostavljanju detaljnog popisa bitnih tačaka za biodiverzitet unutar predloženog Nacionalnog parka (flora, vegetacija, insekti, gmizavci i vodozemci)
- C2) Aktivna promocija i obaveštavanje javnosti o adekvatnom statusu zaštite prema pravnom uređenju i ponašanju
- C3) Aktivna podrška i promocija pripreme planova za upravljanje za Nacionalni park i sve zaštićene oblasti (npr. striktni rezervati prirode, specijalne oblasti – ZSZ i SZZ, spomenici prirode i zaštićeni predeli) van nacionalnog parka. Opština će aktivno težiti kompatibilnosti planova za upravljanje sa tradicionalnim korišćenjem zemljišta i zahtevima za upravljanje predelima.
- C4) Uključivanje zaštićenih oblasti u koncept planinskog pešačenja

D) Razvoj održivog turizma – seoski turizam

- D1) Jačanje odeljenja za turizam u opštinskoj administraciji
- D2) Priprema akcionog plana za eko-turizam koji sadrži
 - I. Obeležavanje i regulisanje staza za biciklizam i pešačenje – obnova i gradnja planinarskih domova
 - II. Započeti privatne aktivnosti koje su dosledne sa ciljevima i zahtevima zaštićenih oblasti i NP; licenciranje će biti ograničeno samo na kompatibilne aktivnosti
 - III. Podrška razvoju informativnog materijala za turiste i lokalno stanovništvo – školski programi
 - IV. Razvoj prilika za planinski biciklizam sa konceptom koji ne šteti biodiverzitetu i nema negativan uticaj na ekološku aktivu
 - V. Razvoj lovačkog i ribarskog turizma za oblasti van NP
- D3) Započeti stavljanje Dragaša na UNESCO-ovu listu „Rezervata biosfere“ (Program UNESCO: Čovek i biosfera, 2012) u saradnji sa nacionalnom vladom
- D4) Razvoj „zaštićenog zaštitnog znaka“ za regiona Dragaša i okolinu i promocija njegovog korišćenja za lokalne proizvode

E) Programi za specijalne vrste: lov, ribolov i ostalo

- E1) Povećanje rasta broja riba sa domaćim vrstama bez izazivanja štete po ekosisteme tekućih voda
- E2) Razvoj lovačkog i ribolovačkog turizma u saradnji sa lovačkim udruženjem za oblasti van nacionalnog parka
 - I. Odluka o planovima za lov divljih životinja

II. Edukacija lovaca o odgovarajućem nivou

III. Regulisanje i davanje jasnih odgovornosti i procedura u slučaju žalbi ili prijava za

- a. Bespravnu seču šuma
- b. Prekoračenje kodeksa i pravila za lov i ribolov

F) Planovi, mere i primena uredbi za sekundarne šumske proizvode (sakupljanje gljiva i biljaka)

F1) Podrška nadležnim organima u obaveštavanju o oblastima gde je lokalnom stanovništvu dozvoljeno sakupljanje sekundarnih šumskih proizvoda

F2) Podrška nadležnim organima u uspostavljanju propisa i uredbi za profesionalno sakupljanje sekundarnih šumskih proizvoda (kodeksi ponašanja, dozvoljene količine, period zaštite, itd.)

F3) Podrška nadležnim organima u uspostavljanju i primeni potrebnih mehanizama kontrole i nadzora

G) Podrška i olakšanje mera za zaštitu prirode (videti takođe opštinsku strategiju za šume):

G1) rano upozoravanje o i kontrola požara,

G2) očuvanje i obnova šuma,

G3) mere pošumljavanja, uključujući i nabavku materijala za rasadnike)

H) Sprečavanje i kontrola zagađenja

H1) Sprečavanje ilegalnog odlaganja smeća (zagađenje zemljišta) – otpada iz domaćinstava i građevinskog otpada

H2) Sprečavanje ili smanjenje zagađenja koje utiče na klimatske promene

H3) Čišćenje otpada iz reka

H4) Zamena sijalica sa živom modernim sijalicama od natrijuma

Druge aktivnosti relevantne za životnu sredinu se nalaze u strategijama za:

8.2 Naselja, 8.7 Turizam i kulturno nasleđe, 8.8 Poljoprivreda, 8.9 Šumarstvo, 8.10 Energetika, 8.11 Vodovod i kanalizacija, 8.12 Čvrst otpad

Dodatno planiranje

- Izraditi vodič za očuvanje prirode u opštini sa svakim glavnim poljem (biodiverzitet, šumarstvo, poljoprivreda, stočarstvo, upravljanje vodama, upravljanje otpadom, infrastrukturne mere kao što su saobraćaj i transport) i dobiti snažnu saglasnost civilnog društva i predstavnika zajednice

Odgovornost / institucionalni okvir

- Direktno uključiti sledeća opštinske uprave:
 - a. Uprava za urbano planiranje, katastar i zaštitu životne sredine je odgovorna za izradu razvojnih, prostornih, urbanističkih i ruralnih planova; izradu kriterijuma za građevinske dozvole; čuvanje baze podataka u vezi sa imovinom; zaštitu životne sredine; i upravljanje kanalizacijom i čvrstim otpadom.
 - b. Uprava za poljoprivredu, šumarstvo, ruralni razvoj i inspekcijske polove je odgovorna za politike u oblasti održivog razvoja poljoprivrede; pripremu nacrtu uredbi i administrativnih naređenja u vezi sa ratarstvom, infrastrukturom, razvojem turizma i

<p>inspekcijskim poslovima.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Indirektno su uključene sledeće opštinske uprave: <ul style="list-style-type: none"> a. Uprava za obrazovanje je odgovorna za planiranje i razvoj lokalnog obrazovanja, obuku nastavnog osoblja i pitanja infrastrukture u vezi sa obrazovnim objektima. b. Uprava za odbranu, spašavanje i javne usluge je odgovorna za vanredne situacije, planiranje i realizaciju zaštitnih mera i planova odbrane. • Uprava za Nacionalni park Šar Planina je odgovorna za upravljanje svim resursima Nacionalnog parka. • MŽSPP –Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja je odgovorno za razvoj politika, realizaciju zakona i nadzor aktivnosti za ekološku zaštitu vodenih resursa, vazduha i zemljišta. • KAZŽS – Kosovska agencija za zaštitu životne sredine je odgovorna za uspostavljanje i upravljanje bazama podataka i sistemima informacija o životnoj sredini, kao i za pružanje ekspertize za upravljanje zaštićenim oblastima. • Kosovska agencija za šume je odgovorna za upravljanje šumama (tj. javnim šumama) i nadzor privatnih šuma. 	
Vremenski okvir	Finansijske implikacije
<p>Prioritetni projekti (kratkoročne mere)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Izraditi smernice za zaštitu životne sredine u opštini za svaku glavnu oblast (A1) • Postići dogovore sa Upravom Nacionalnog parka Šar Planine i Šumskom agencijom Kosova za direktno učešće u planiranju, realizaciji i primeni plana za upravljanje Nacionalnim parkom (B1, B2) • Izraditi i ugraditi finansijske mehanizme za održavanje angažovanja opštine u zaštiti i razvoju biodiverziteta (A2) 	<p>srednje</p> <p>niske</p> <p>srednje</p>
<p>Srednjoročne mere</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kampanje za podizanje svesti o pejzažima i biodiverzitetu (A3) • Uspostavljanje centra za biodiverzitet u Dragašu (B3) • Uspostavljanje partnerstava sa prekograničnim opštinama (B4) • Informisanje građana o adekvatnom statusu zaštite (C2) • Podrška i promocija pripreme planova za upravljanje za NP i zaštićene oblasti (C3) • Priprema akcionog plana za eko-turizam (D2) • Započinjanje proglašenja UNESCO-vog „rezervata biosfere“ (D3) • Priprema smernica za lovne aktivnosti van NP (E2) • Podrška i kontrola sakupljanja sekundarnih šumskih proizvoda (F1-3) • Uspostavljanje ranog upozoravanja i kontrole požara (G1) 	<p>srednje</p> <p>niske</p> <p>srednje</p> <p>niske</p> <p>srednje</p> <p>srednje</p> <p>srednje</p> <p>visoke</p> <p>srednje</p>

<ul style="list-style-type: none"> • Očuvanje i obnova šuma (G2) • Primene čišćenja otpada iz reka (H3) 	<p>visoke</p> <p>srednje</p>
<p><u>Dugoročne mere</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Podrška detaljnom popisu važnih tačaka za biodiverzitet (C1) • Pošumljavanje (F3) • Zamena sijalica sa živom sa modernim sijalicama od natrijuma (G4) 	<p>srednje</p> <p>visoke</p> <p>niske</p>
<p>Procena</p>	
<p>Strategija za očuvanje prirode će imati jasne pozitivne uticaje na životnu sredinu. Mere za očuvanje prirode će povećati zaštitu životne sredine (zemljišta, vode, vazduha i klime), čime će se povećati zdravlje i doprinos zaštiti nematerijalnog kulturnog i prirodnog nasleđa.</p> <p>Strategija za očuvanje prirode sadrži nekoliko mera za povećanje socijalno-ekonomskog razvoja. Ne očekuju se negativni uticaji ili ograničenja, čak ni od osnivanja nacionalnog parka ili drugih ekoloških regulacija.</p>	

Razlozi

Postojeći status (retkost) šuma, prostranstava i močvarnog zemljišta je evidentiran do određene mere koja dozvoljava prvu definiciju površina koja zahteva zaštitu kako bi se očuvala njihova funkcija i služba prema Zakonu o zaštiti prirode (npr. striktni rezervati prirode, specijalne oblasti – ZSZ i SZZ, spomenici prirode i zaštićeni predeli) i zoniranje Nacionalnog parka kao deo plana za upravljanje Nacionalnim parkom.

Sledeće mape procene daju osnovne podatke o smernicama za razvoj:

- *A1.1 i A1.2 Procena biodiverziteta*
- *A3 Procena vodenih resursa - regeneracija, pretnje i kvalitet*
- *A4.1 - A4.3 Procena prirodnih opasnosti*
- *A5.1 i A5.2 Procena šuma i poljoprivrede – stanje šuma i funkcije šuma*
- *A6 Procena čvrstog otpada*
- *A7 Procena kulturnog nasleđa i turističkog potencijala*

Mapa "G1-1 Konzervacija prirode" karakteriše preferencijalne zone za konzervaciju prirode kao:

- Zone razvrstane prema Zakonu o zaštiti prirode ka
 - Striktni rezervati *),
 - Zone specijalne zaštite i specijalne zaštićene zone (ZSZ-SZZ)
 - Spomenici prirode ili
 - Zaštićeni predeli
- Zone koje zahtevaju rehabilitaciju (ili mešavinu razvoja i rehabilitacije)
- Zone koje su dostupne za dalji razvoj

Važno je napomenuti da je većina predela u Dragašu nastalo usled vekovnih praksi koje su takođe poreklo postojećeg biodiverziteta i privlačnih predela. Promena namene zemljišta će poremetiti biodiverzitet.

Šablon distribucije važnih tačaka za biodiverzitet jasno pokazuje većinu ekološki izuzetnih oblasti unutar predloženog proširena Nacionalnog parka Šar Planina (videti SDA: Mape pomenute ranije). Nalazi preliminarnog utvrđivanja lokaliteta prirode 2000. na Kosovu su potvrđeni (i dodati su značajni detalji) (Mustafa et al. 2009).

Šibljiaci i obimni pašnjaci i suvi pašnjaci takođe imaju veliku vrednost za biodiverzitet. Međutim, ove vrste vegetacije su zavisne od (tradicionalnog) upravljanja korišćenjem zemljišta.

Vegetacija i biljni resursi su deo informacija za sveukupnu strategiju za konzervaciju i moraju biti kombinovani sa procenama faune i ekološkim funkcijama šuma radi opšteg usmeravanja konzervacije prirode.

Definisanje različitih vrsti zaštićenih oblasti prema Zakonu o zaštiti prirode i zoniranje Nacionalnog parka i može se zasnivati na ovoj proceni.

Oko 70% opštine je stanište sisara, ptica i leptira prema Evropskoj direktivi o staništima (uključujući Direktivu o pticama EU 2007 i 2009). Pored planinskih staništa za divokoze, subplaninski predeli, planinske šume, i ekoton šumskih pašnjaka su ekološki koridori za risove, medvede i vukove povezujući planinske predele Nacionalnog parka Šar Planina sa planinama u Makedoniji i Albaniji. To potvrđuje nalaze (i dodaje značajne detalje) preliminarnoj identifikacije lokaliteta prirode iz 2000 godine na Kosovu (Mustafa et al. 2009).

Resursi faune su deo informacija za predlaganje proširenja Nacionalnog parka i buduće definisanje različitih vrsti zaštićenih oblasti i vrsta pena Zakonu o zaštiti prirode (striktni rezervati prirode, specijalne oblasti – ZSZ i SZZ, spomenici prirode i zaštićeni predeli). Ekološki koridori imaju važnu ulogu za omogućavanje slobodnog protoka vrsta sa jednog lokaliteta u drugi i čine deo postojeće ekološke mreže.

Usled velike raznolikosti u upotrebi zemljišta i strukture predela na teritorija opštine Dragaš pruža veliku raznolikost staništa za brojne životinjske grupe i vrste. Pored otvorenih pašnjaka, od velikog značaja su visoke šume, šiblje, sve vrste močvarnog zemljišta i stenovite i peskovite površina .

Nema dostupnih sistematskih naučnih studija o fauni u Dragašu. Međutim, podaci koje imaju NVO,, meštani, oskudne informacije iz literature i posmatranja koja su sproveli eksperti UNDP-a daju dobru osnovu za opšti pregled lokalne faune.

Sisari:

- Mrki medved (*Ursus arctos*): Jedno od obeležja Šar Planine. Medvedi se hrane u šumama (kao što su šume istočno od Bresana i Bljača, na planini Koritnik ili u Vitim bukvama/jelovinama između Restelice i Kruševa) i prelaze granicu u najudaljenijim delovima na jugoistoku i u nastavku Nacionalnog parka Šar Planina na severoistoku. Medvedi se retko primećuju u visokim planinskim pašnjacima i u centru regiona Opolje.
- Balkanski ris (*Lynx lynx balcanicus*): Ris ima slični šablon raspodele kao i medvedi u pošumljenim oblastima i na obodima šuma na višim nadmorskim visinama. Iako su ozbiljno ugroženi na Balkanskom poluostrvu, očekuje se da su prisutni u opštini Dragaš u pograničnim mestima sa Albanijom i BJR.
- Vuk (*Canis lupus*): ima ih svugde
- Balkanska divokoza (*Rupicapra rupicapra balcanica*): više nedmorske visine i stenoviti predeli,

- krševi podplaninskih i planinskih oblasti
- Srna (*Capreolus capreolus*): manje ili više na celoj teritoriji na nižim nadmorskim visinama (prate divokoze)
 - Divlji vepar (*Sus scrofa*): deli iste oblasti kao i stna – bliže poljoprivrednim imanjima

Ptice:

NVO „Finches“ je sakupilo podatke o pticama od 2004 do 2010 godine, u vezi sa 11 lokacija u opštini. Tokom ovog perioda je zabeleženo 153 vrsta ptičijih vrsta. Na individualnim lokacijama se može naći od 27 do 85 različitih vrsta. Oko jedna trećina ovih vrsta je data u različitim aneksima EU direktive za ptice. Nalazi pokazuju veliku raznolikost ptica u opštini. Posmatrane oblasti predstavljaju različite vrste predela i staništa koja su prisutna u opštini.

Leptiri:

Dosad je u visokim planinskim pašnjacima i šiblju primećeno 40 vrsta leptira. Izrečena raznolikost u visokim planinskim pašnjacima i šiblju treba da se pomene, a 30 vrsti je pomenuto ili u aneksu II ili IV direktive EU o staništima, ili su procenjene kao „ugrožene“ ili „ranjive“ na Kosovu prema kriterijumima IUCN-a.

Vodeni insekti (na osnovu ispitivanja koje je sproveo UNDP na proleće 2011):

Pored veoma čestih vrsti mogu se naći i veoma retke u rekama u Dragašu:

- *Limnephilus petri* koji se može naći u reci Brod je endemska vrsta na Balkanskom poluostrvu koja je prisutna samo na Kosovu (samo u gornjem delu reke Brod) i u Bugarskoj.
- Genus *Trianodes* sa svojim *trianodes* dvobojnim vrstama može se naći u jezeru Brezna i prvi i jedini put su ovaj genus i vrsta evidentirani na Kosovu.

Ovi relativno oskudni i nedovoljni rezultati odraslih vodenih insekata u opštini Dragaš otkrivaju veoma bogatu i specifičnu faunu u ovoj oblasti. U ovoj oblasti postoji veliki potencijal za druge endemske vodene insekte ili čak i nove vrste za nauku. Postoji potreba da se za ovu vrstu životinja prikupi više informacije kako bi se dovele u korelaciju sa pitanjima upravljanja i konzervacije.

Vodozemci i gmizavci

Locirano je 5 vrsta vodozemaca (sve iz aneksa IV) i 6 vrsta gmizavaca. Pošto ne postoji sistematski popis za ovu oblast, ove brojeke su nasumične informacije. Bitnije informacije bi se mogle očekivati od sistematskog istraživanja.

8.2 Naselja

Opšti ciljevi

Dalji razvoj naselja trebalo bi da se odvija na dobro regulisan način. Za razliku od nekontrolisanih individualnih aktivnosti u prošlosti, snažniji uticaj opštinske administracije će osigurati da se zajednički interesi poštuju, da se prirodni resursi zaštite i da se zagovara održivi razvoj. Proces urbanističkog planiranja i primene građevinskih dozvola će poštovati zakone. Samim tim, sela će imati prilike za osjetljivi rast koji čuva njihove individualne karaktere i lepotu, kao i okolne predele. Kvalitativna poboljšanja dizajna i funkcionalnosti javnih prostora i očuvanja tradicionalne infrastrukture i kulturnog nasleđa trebalo bi da doprinesu jačanju identiteta sela.

Krajnji ciljevi

- Regulisanje privatnih aktivnosti u selima dovešće do održivog razvoja sela. To će omogućiti planiranje i pravilnu izgradnju tehničke infrastrukture i izgradnju zgrada u mestima u kojima je povezivanje na tehničku infrastrukturu moguće. Status stanovništva koji je neformalan biće razjašnjen i ako je potrebno, sve relevantne procedure za regulisanje biće urađeno.
- Građevinske oblasti za dalji razvoj stambenih objekata, za ekonomska naselja i druge svrhe trebalo bi da se pripreme na odgovarajućim mestima i u adekvatnoj veličini, zavisno od veličine, broja stanovnika i klasifikacije naselja u opštem smislu planiranja.
- Sva sela će imati oblasti za osjetljivi rast stambenih naselja. Veličina i pozicija oblasti za naseljavanje u selima treba da se utvrdi u vezi sa strukturom naselja, očekivanom potražnjom i ekološkim mogućnostima. U usmeravajućoj mapi su dati razrađeni predlozi za svih 36 sela.
- Oblasti za velike komercijalne gradnje bi trebalo da budu skoncentrisane u gradu Dragašu kao opštinskom centru i u podcentrima. Usmeravajuća mapa sadrži predloge za industrijsku zonu u Dragaš u i komercijalne Zone u Bljaću, Belobrađu, Brodosavcu, Brezni i Restelici na mestima sa dobrim pristupom za saobraćaj, ravnim predelima, na određenoj udaljenosti od stambenih oblasti radi zaštite od buke i emisija. Oblasti za komercijalna naselja treba da stvaraju prilike za formiranje različitih vrsta poslovanja i samim tim promociju lokalne ekonomije i stvaranje radnih mesta.
- Individualni karakter i identitet sela treba da se zaštiti; lokaliteti kulturnog nasleđa bi trebalo da se očuvaju i restauriraju.
- Dizajn javnih prostora u selima treba da se poboljša. Javni trgovi i glavni putevi u centrima sela treba da postanu privlačna mesta, prikladna za višenamensku upotrebu.
- Stanovnici treba da budu zaštićeni od prirodnih nepogoda kao što su snežne lavine, odroni kamenja i poplave izbegavanjem opasnih mesta za naselja. Stoga je potrebno da se strmine, korita reka i druga opasna mesta ograniče za aktivnosti naseljavanja. Kada je neophodno treba da se preduzmu aktivnosti za smanjenje postojećih rizika (na primer: projekat za smanjenje rizika od snežnih lavina u Restelici)
- Životna sredina treba da bude zaštićena od uticaja naselja, stoga izbor pogodnih oblasti mora da

uzme u obzir „prostornu otpornost“ datu prirodnim faktorima. Zelena površina sa funkcijama „zelenog pojasa“ treba da se sačuva lišena građevinskih aktivnosti.

Akcije

A) Nastaviti sa urbanističkim planiranjem:

- A1) Izrada urbanističko-razvojnih planova [URP] i regulatorno-urbanističkih planova [RUP] za Dragaš i podcentre Bljač, Belobrad, Brodosavce, Brezna, Brod, Rapča i Restelica
- A2) Izrada urbanističko-regulatornih planova za velike građevinske zone kao što je industrijska zona u gradu Dragašu.
- A3) Pripremiti nacrt planove za urbani razvoj [PUZ] urbane regulatorne planove [URP] za Dragaš, Plajnik i Vranište da bi se razjasnilo status neformalnih stanovništva. Ako je potrebno, treba da se preduzmu svi relevantni koraci prema “Uputstvu za prostorno planiranje neformalnih stanovništva” (Ministarstvo za Životnu Sredinu i Prostorno Planiranje).

B) Uspostaviti odgovornosti i procedure za primenu građevinskih dozvola prema postojećim zakonima:

- B1) Uzeti u obzir određena pitanja kroz urbanističko planiranje: dobro regulisana urbana gustina naseljenosti i otvoreni prostori, osetljivost na rizike i nesreće (snene lavine, erozije, poplave), makro i mikro klima (sunčeva svetlost, vetrovi, mesta zamrzavanja), podatke o razvojnim oblastima i katastarskim parcelama, propise za pristup zgradama (putna infrastruktura i druge instalacije), bezbednost i javni red, kao i istorijske i kulturne vrednosti.
- B2) Kontrola, nadzor i inspekcija građevinskih uslova (izgradnja zgrada dozvoljena samo na mestima na kojima to dopuštaju ORP/URP/RUP i u skladu sa propisima koje utvrđuje URP).
- B3) Obezbediti fizičku i socijalnu infrastrukturu u urbanim oblastima.

C) Razvoj oblasti za komercijalna / industrijska naselja:

- C1) Grad Dragaš, Šajnovce: Realizacija razvoja industrijske zone na severu grada Dragaša (Odluka Skupštine opštine iz 2008, oblast je u izgradnji)
- C2) Grad Dragaš: Proširenje postojeće oblasti južno od grada Dragaša; sprečavanje gradnje privatni kuća
- C3) Potvrditi potrebu za komercijalnim naseljima u podcentrima Bljač, Belobrad, Brodosavce, Brezna i Restelica; pripremiti infrastrukturne uslove za potencijalne privatne građevinske aktivnosti.

D) Razvoj stambenih zona:

- D1) Potvrditi potrebu za stambenim zonama u selima kao što je predloženo u usmeravajućoj mapi, pripremiti infrastrukturne uslove za potencijalne privatne građevinske aktivnosti..

E) Poboljšanje centara sela:

- E1) Poboljšanje privlačnosti i urbanog izgleda centralnih javnih prostora u selima kao atraktivna mesta, korišćenjem elemenata kao što su trotoari sa prirodnim kamenjem, drveće, klupe, fontane, itd.

F) Kulturno nasleđe

- F1) Sistematski prikupiti podatke o zgradama izgrađenim tradicionalnim arhitektonskim stilom, kao i lokalitete i elemente kulturnog i verskog života (kao što su groblja, itd.).
- F2) Promovisati vrednosti tradicionalnih zgrada kao delova kulturnog nasleđa sprovođenjem pilot projekata, npr. korišćenje kao centri kulture
- F3) Podrška privatnim vlasnicima u očuvanju i restauraciji tradicionalnih zgrada pružanjem tehničke pomoći i sredstava

G) Očuvanje zelenih površina, poboljšanje zelenila u selima

- G1) Objavljivanje statuta za zaštitu velikog drveća u naseljima od seče

G2) Promocija pionirskih projekata za dizajn otvorenih prostora (npr. zelena pijaca ili trg kod Skupštine opštine u gradu Dragašu)

G3) Povećanje svesti o životnoj sredini i sistemu zelenih pojaseva (obeležavanje zelenih pojaseva kako se u njima ne bi gradilo)

H) Program smanjenja rizika za ugrožene stambene zone

H1) Sprovesti geološku analizu rizika zajedno sa planom za smanjenje tehničkog rizika za Restelicu

H2) Sprovesti program za smanjenje rizika, uključujući: ponovno pošumljavanje bitnih oblasti oko Restelice, gradnja tehničkih sistema za zaštitu od snežnih lavina, ako je potrebno sprovesti aktivne mere za smanjenje rizika od odrona kamenja eliminacijom opasnih zona, uspostavljanje sistema za praćenje rizika od snežnih lavina.

Dodatno planiranje

- Izrada urbanističko-razvojnih planova najmanje za Dragaš i podcentre Bljač, Belobrad, Brodosavce, Brezna, Brod, Rapča i Restelica
- Izrada urbanističko-regulatornih planova za velike građevinske zone kao što je industrijska zona u gradu Dragašu.
- Sprovesti geološku analizu rizika zajedno sa planom za smanjenje tehničkog rizika za Restelicu

Odgovornost / Institucionalni okvir

- Prema Zakonu o prostornom planiranju i Zakonu o gradnji, opština je odgovorna za urbanističko planiranje i za primenu građevinskih dozvola.
- Opština izdaje građevinske dozvole za sve zgrade, osim za one navedene u članu 35 Zakona o izgradnji. Gradnja van definisanih građevinskih zona je zabranjena osim za zgrade navedene u članu 17.3 Zakona o prostornom planiranju. Za sve ove objekte građevinsku dozvolu izdaje MŽSPP.
- Briga o javnim prostorima je odgovornost opštine, sve dok je teren u javnoj svojini. Lokalne zajednice mogu da pomognu u opštinskim aktivnostima na terenu.
- Svaka gradnja na privatnoj svojini je privatna odgovornost.

Vremenski okvir

Finansijske implikacije

Prioritetne mere (kratkoročne mere)

- Utvrditi urbanističko-razvojne planove na snazi za Dragaš i podcentre.
- Uspostaviti proceduru za primenu građevinskih dozvola.
- Delotvorno smanjiti rizike od prirodnih nepogoda, naročito u Restelici, relevantnim merama.
- Razviti planiranu industrijsku zonu u Dragašu i obezbediti prostor za

srednje

niske

srednje – visoke

srednje

<p>poslovne aktivnosti kojima se otvaraju nova radna mesta.</p> <ul style="list-style-type: none"> Sprovesti probne projekte za obnovu istorijskih kuća, koje bi mogle da se iskoriste u kulturne svrhe. 	niske
<p><u>Srednjoročne mere</u></p> <ul style="list-style-type: none"> URP za velike građevinske zone, industrijske zone, itd. (A2) Potvrditi potrebu za komercijalnim naseljima u podcentrima (C3) Potvrditi potrebu za stambenim naseljima (D1) Prikupiti sistematske podatke o materijalnom nasleđu (F1) Statut o zaštiti drveća (G1) Programi za podizanje svesti o životnoj sredini i sistemu zelenih pojaseva (G3) 	<p><u>niske</u></p> <p><u>niske</u></p> <p><u>niske</u></p> <p><u>niske</u></p> <p><u>niske</u></p> <p><u>srednje</u></p>
<p><u>Dugoročne mere</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <u>Proširenje postojeće komercijalne zone u južnom delu grada Dragaša</u> <u>Poboljšanje seoskih centara (E)</u> <u>Podrška privatnim vlasnicima u očuvanju i obnovi tradicionalnih zgrada.</u> <u>Pilot projekti za dizajn otvorenih prostora (G2)</u> 	<p><u>srednje</u></p> <p><u>visoke</u></p> <p><u>srednje</u></p> <p><u>srednje</u></p>
<p>Procena</p> <p>Procene uticaja na životnu sredinu se očekuju zbog daljeg proširenja građevinskih zona, ali je lokacija za zone odabrana u skladu sa ekološkim razmatranjima. Pored toga, sistem zelenog pojasa štiti oblasti koje imaju visoku ekološku vrednost. Strategija za naselja neće štetiti pitanjima zdravlja i kulturnog nasleđa već će ih poboljšati; zaštita i razvoj otvorenih prostora i pejzaža unutar i van sela kao i prikupljanje podataka o materijalnom nasleđu imaće pozitivan uticaj na ova pitanja.</p> <p>Proširenje stambenih i komercijalnih oblasti povezanih sa postojećim selima podržaće socijalno-ekonomski razvoj. Unapređenje nekih sela u podcentre i jačanje opštinskog centra će povećati prilike za bolje životne uslove.</p>	

Razlozi

Aktivnosti naseljavanja su vršene bez regulisanja u proteklim godinama. Prema zakonima na snazi, ova praksa mora da se smatra kao nezakonita. Pored toga, ona vodi do povećanog broja sukoba.

ORP daje smernice o poziciji i veličini naseljenih oblasti u selima, na osnovu koncepta funkcionalnog značenja sela. Konačna definicija građevinskih zona mora da se uradi u urbanističko-razvojnim planovima i urbanističko-regulatornim planovima.

Grad Dragaš kao opštinski centar treba da ima najveće prostore za razvoj svih vrsta naselja, naročito za poboljšanje svojih funkcija kao komercijalnog i društvenog centra. Sela Šajnovce i Ljubovište mogu služiti kao prigradska naselja i da pruže stambene površine blizu Dragaša.

Takođe je potrebno da podcentri budu dobro razvijene komercijalne površine, ukoliko njihova geografska situacija to dopušta.

U opštinskom centru je potrebno da se predvide podcentri i građevinske oblasti u selima za privatno stanovanje. Njihova veličina treba da odgovara potražnji, koja može da se utvrdi razvojem broja stanovnika i prostoru za život po glavi stanovnika. Veličina građevinskih zova, posvećena za period od 10 godina, treba da obuhvati od 10 do 30% postojeće veličine sela.

Teško pitanje jeste kako da se regulišu udaljena sela koja su u procesu smanjenja broja stanovnika. Pošto su ta sela izgubila veliki broj stanovnika u prošlosti i verovatno ih neće povratiti, nema smisla da se predlažu velike površine za dalju gradnju. Sa druge strane, trebalo bi da postoje opcije za razvoj i građevinske radove i u tim selima.

Kriterijumi za definisanje građevinskih zona

Glavna svrha ovih smernica jeste da se usmeri prostorni razvoj naselja na održiv način, da se izbegne zagađenje životne sredine i prirodne nepogode, da se olakša pristup tehničkoj infrastrukturi i da se očuva istorijska struktura sela. Prema topografiji, zemljište, pejzaž i dalji kriterijumi za različite oblasti su manje ili više pogodni za gradnju. To je pokazano u mapi prostorne otpornosti, prema kojoj su takođe zasnovane preporuke ORP-a. Dakle, topografska, istorijska i strukturna prednost sela u vezi sa ciljevima, formulisana u strategijama za naselja u Dragašu, odlučuje o smernicama za naselja.

Mapa prostorne otpornosti je važna alatka koja pokazuje koja mesta nisu pogodna za gradnju: Izbegavati oblasti sa visokom prostornom otpornošću: strmine sa više od 15% zona sa vegetacijom sa visokom vrednošću za biodiverzitet, poljoprivredno zemljište prve i druge kategorije, oblasti sa povećanim rizikom od prirodnih nepogoda i šume, koje obavljaju važne funkcije. Izbegavati spajanje (delova) sela zajedničkim razvojem, ukoliko su sela odvojena prirodnim elementima. Ove oblasti bi trebalo da se liše gradnje ako su proglašene za zelene pojaseve.

Pored rezultata mape prostorne otpornosti, smernice za urbanistički dizajn takođe služe da se ugradi selo u reljef i pejzaž i da se bira rast u koncentričnim prstenovima umesto pravolinijskog razvoja duž puta.

Kvantitet predloženih površina za naseljavanje

Postojeća naselja imaju ukupnu površinu od oko 510 Ha. Prema pretpostavci da će broj stanovnika ostati manje – više na istom nivou kao danas, ali da će se prostor za različite vrste naselja (stambena, trgovinska, poslovna, turistička...) po glavi stanovnika povećati (kao što je slučaj u razvijenim zemljama), deluje realno da se očekuje potražnja od oko 10% za period od 10 godina. Ukupna veličina predloženih stambenih naselja je oko 120 Ha, što znači skoro 25% postojećih urbanih oblasti. Ova brojka je mnogo veća od očekivane potražnje, jer smernice imaju za cilj a pokažu niz mogućnosti za budući razvoj. Pošto je većina parcela u privatnom vlasništvu, biće potrebno da se građevinsko zemljište u budućnosti kupuje i prodaje. U procesu urbanističkog planiranja je nemoguće da se predvidi koje parcele će biti dostupne na tržištu nekretnina. Stoga smernice treba da uključe mnogo više od potrebnog prostora, ali svi prostori treba da se nalaze na pogodnim mestima.

Opis razvoja naselja

Prostorni razvoj naselja je prikazan u usmeravajućoj mapi G7: Smernice za naselja. Dodatne detaljne informacije su date za svako selo i grad Dragaš u A.3, mapama (G7.1 – G7.35) u razmeri 1:5,000. Ove mape karakterišu smernice za naselja (seoske zone) kao: s

- Građevinske zone (zone za gradnju novih kuća/proširenje naselja. Gradnja van ovih zona nije dozvoljena).
- Komercijalne zone (zone za preduzeća, trgovinu i poslovanje. Van ovih zona mogu se graditi manje prodavnice, ali bučne firme (npr. fabrike, garaže) treba da se nalaze u ovim zonama).
- Javne oblasti (oblasti oko nove škole u Dragašu radi koncentracije novih javnih objekata/jvnih zgrada).
- Turističke zone (oblasti u naseljima ili u blizini, gde mogu da se izgrade turističke zgrade / smeštaj (kao što su hoteli, vikendice, zgrade nacionalnog parka)).
- Urbani centar (oblast u selu gde treba da postoji određeni javni prostor za tradicionalno/uobičajeno okupljanje – ova oblast treba da bude osmišljena da pruži komfor).
- Zeleni pojas (oslobođen gradnje; očuvanje ekološkog/zelenog pojasa).

Dragaš

Grad Dragaš je glavni administrativni i poslovni centar opštine Dragaš kao i glavni trgovinski centar. On čini centralni deo puteva koji vode uz glavnu dolinu opštine ka Restelici i Brodu. Centar grada ima veliki broj institucionalnih zgrada i službi, i veoma je kulminacija i glavna tačka svih puteva u opštini. Međugradska autobuska stanica se nalazi blizu centra grada. Teritorija Dragaša je veoma urbanizovana i ima komparativan nedostatak poljoprivrednog zemljišta i pašnjaka. Grad je blizu Ljubovišta koje se nalazi na jugostiočnoj strani i Šajnovcu koji je na severoistočnoj strani. Novi put je asfaltiran između severnog dela Dragaša i Šajnovca, a pored njega se gradi nova srednja škola i velika gomila zemljišta je očišćena a na tom mestu opština planira da formira novi komercijalni centar. Na jugoistočnoj strani od Dragaša se nalazi stari komercijalni centar i fabrika vune Remateks.

Dragaš kao opštinski centar je mesto gde bi nova preduzeća trebalo da se nalaze, kako bi bile proglašene dve industrijske zone u severnom i južnom delu grada. Oblast oko nove srednje škole je planirana za javne objekte. Građevinske zone za grad Dragaš se nalaze na jugu i severoistoku grada, uglavnom kao dopuna spojenih kvartova preko dodatnih zgrada. Potrebno je da se stvori jasna i zatvorena linija razgraničenja kako bi se definisala urbana oblast u izgledu pejzaža. Postoje zeleni pojasevi koji su povezani sa izgrađenom oblašću. Ti zeleni pojasevi, u kojima ne bi trebalo da se gradi, naglašavaju urbanu konturu, štite vredne ekološke zone i održavaju distancu između nekoliko sela. U centru sela, između autobuske stanice i trga u blizini institucionalnih zgrada, trebalo bi da postoji javni prostor za tradicionalna ili uobičajena okupljanja – ova oblast bi trebalo da se osmisli da dobije određene privlačne vrednosti. Ovo može da se postigne povećanjem dva trga i njihovim povezivanjem (kontrola saobraćaja, dizajn otvorenog prostora).

Šajnovce

Zbog svoje blizine sa Dragašem, selo dobija određeni urbani popunjavanje i širenje. Šajnovce se uglavnom sastoji od ruralnih parcela i polja, iako postoji povećanje „prigradskog“ razvoja. Usmeravanje tog razvoja znači da se sačuvaju određeni prirodni darovi sela i da se upravlja urbanim razvojem.

Oblast na jugoistoku Šajnovca se predlaže kao nova stambena zona koja će ponuditi prostor za stanovanje blizu Dragaša, novu komercijalnu zonu i srednju školu. Građevine bi trebalo da popune prazninu između centra sela i novih kuća pored glavnog puta i daleko od korita reke. Urbano srce sela blizu džamije bi trebalo da se dizajnira tako da dobije određene privlačne vrednosti.

Ljubovište

Selo postaje predgrađe Dragaša zbog urbanog popunjavanja i širenja glavnog grada. Dešava se određeni razvoj naročito pored frekventnog puta ka Brodu. Ima puno kuća sa dvorištima ispred i pozadi, ali ima malo prodavnica zbog blizine Dragaša.

Tanak zeleni pojas između Ljubovišta i Dragaš bi trebalo da bude bez gradnje, kao i da se ne gradi blizu korita reke. Predlaže se gradnja kuća blizu brda ispod škole, ali ipak malo dalje od glavnog puta. Urbano srce sela se nalazi na vrhu brda.

Restelica

Selo je prilično veliko naselje koje se brzo razvilo. Veoma je izolovano, ali je i kapija ka planinama koje vode u BJRM i Nacionalni park Mavrovo na jugu. Postoje dva jasna dela naselja: severna i južna linija doline. Severni deo ima mrežu krivudavih puteva i gust urbani obrazac koji formira istorijski deo. U protekloj deceniji Restelica se proširila skoro duplo u odnosu na pređašnju veličinu. Uzani reljef je ograničavao gradnju tako da deluje da je grupa gušćih polunaselja formirano niz dolinu. Na žalost, brz i nekoordinirani razvoj sela je izazvao ozbiljne probleme u vezi sa putnom mrežom i saobraćajem, javnom infrastrukturom i velikim rizikom od snežnih lavina u ovom strmom terenu velike nadmorske visine.

Restelica, kao naselje drugo po broju stanovnika u Dragašu, klasifikuje se kao podcentar i trebalo bi da ojača svoju poziciju. Stoga postoji potreba za daljim razvojem. To znači da dalje širenje naselja i gradnju određenih komercijalnih građevina (npr. za trgovinu, ručne radove...). Preporuka ORP-a jeste da se ovo postavi na vrh brda na severozapadu sela, gde nagib nije tako strm, u vezi sa predloženim zaobilaznim putem. Ovo je jedini prostor gde mapa prostorne otpornosti pokazuje da je pogodno za novo naselje. Rečno korito i levi otvoreni prostor unutar izgrađene oblasti trebalo bi da se ne koriste za gradnju. Mesto tradicionalnog okupljanja u blizini džamije na severu sela treba da se proširi dizajnom otvorenog prostora. Pored toga, potrebne su mere da se Restelica zaštiti od odrona kamenja i snežnih lavina. Prva mera je da se izbegne gradnja u oblastima visokog rizika; drugi korak je da se zaštite postojeće kuće od prirodnih nepogoda, naročito na severu, istoku i jugu Restelice. U tu namenu je u ORP-u uključen vodič programa za smanjenje rizika.

Brod

Selo se nalazi u maloj dolini duboko unutar planina. Broj stanovnika je opao u proteklim decenijama i nema širenja zbog nedostatka prostora. Kroz ovo gusto naselje prolaze tri reke, a glavna dolina reke Brod se širi na sever i jug. Put ka jugu vodi do hotela Ardžana.

Pozicija Broda navodi malo proširenje stambenih jedinica, ali sadrži visoki potencijal za turizam. Stoga ORP predlaže malu građevinsku zonu na severu na jedinom pogodnom terenu. Čak i da se Brod klasifikuje kao podcentar, prirodna situacija ne dopušta veće površine od predložene urbane oblasti, kao što se može videti i u mapi prostorne otpornosti. Započeti istureno naselje kao što se preporučuje za Restelicu nije korisno za Brod zbog njegovog specijalnog karaktera i topografije. Ivice naselja su okružene zelenim pojasevima kako bi se zadržale rizične i ekološki vredne oblasti bez građevina. Na jugu Broda, u dolini reke ali malo dalje od same reke, predložene su turističke zone za razvoj rekreativnog parka koji bi možda mogao da uključi neke kampove ili vikendice. Druga mera za naglašavanje turističkog centra je povećanje otvorenog prostora u centru sela.

Brodosavce

Brodosavce ima najveće seosko stanovništvo u opštini (prema slabim statističkim podacima). Selo je veoma dobro povezano sa glavnim putem koji vodi van opštine i nalazi se bliže Prizrenu od većine drugih sela. Ono je veliko naselje koje se širi od glavnog puta i čini veoma gusto naselje. Proširenje je ograničeno na severu i severoistoku šumama i topografijom. Prilično uobičajen šablon urbanog

Širenja je primećen pored ose glavnog puta koja vodi van sela ka Zgararu, Kukovcu, Buzezu i Bljaću. Takođe je blizu i razvija se ka Kukljibegu. Brodosavce takođe ima jak karakter nasleđa, naročito skup tradicionalnih zgrada u istočnom delu naselja.

Pošto je Brodosavce razvrstano kao podcentar, postoji potreba za daljim razvojem sela. Prirodna situacija dozvoljava proširenje ka zapadu/severozapadu. Dalji razvoj stambenih objekata treba da se skoncentriše na „praznine“ između postojećih kuća na severozapadu kako bi se očuvao originalni gust karakter sela. Dalje širenje u pravcu Kukljibega na jugu bi trebalo da se zaustavi kako bi se očuvala dva diskretna sela i njihove karakteristike. Otvoreni prostor u centru sela, koji se nalazi između dve raskrsnice blizu zdravstvenog centra i stare džamije, može da se popravi proširenjem trga u vidu parka kod zdravstvenog centra. Na severu Brodosavca, ORP preporučuje komercijalnu zonu. Između komercijalne zone i stambenih oblasti treba da postoji neki zeleni pojas kako bi zadržao vizuelnu i akustičnu distancu.

Kukljibeg

Ovo malo selo južno od Brodosavca ima blizinu i razvija se ka većem selu. Pored toga, meštani koriste džamije u Brodosavcu (i staru i novu). Ipak, postoji određeno širenje naselja ka Kukovcu.

Ovaj pravac proširenja je pogodan da održi zeleni pojas između Kukljibega i Brodosavca, ali bi trebalo da postoji drugi red kuća sa pristupom putu. Građenje u jednom redu pored glavnog puta uništava karakter sela. Pored toga, Kukljibeg ne bi trebalo da se spaja sa Kukovcem na jugu. Centar sela može da se ojača dizajnom otvorenog prostora, kako bi selo zadržalo svoj identitet.

Kukovce

Zbog svog položaja u dolini Opolje, naselje je prilično ravničarsko i širi se ka ravnici na severu. Zeleni prostor i polja se nalaze između kuća. Južni deo oblasti je malo brdovitiji sa određenim šumama pored reke, tako da ova oblast nije pogodna za dalju gradnju.

Građevinska zona se nalazi u „praznini“ između novoizgrađenih kuća na severu, kako bi se stvorila zatvorena granična linija sela. Korita reka su proglašena za zone zelenog pojasa za zaštitu životne sredine i stanovnika. Rečna korita unutar naselja imaju potencijal da budu osmišljena kao otvoreni prostor i centar sela.

Bljać

Selo se nalazi na jugu strmih i brda sa retkom vegetacijom. Naselje je podeljeno u tri dela, povezano regionalnim putem za Brodosavce na zapadu i Zaplužjem na istoku. Između delova su razvijeni veći plačevi sa po jednom kućom.

Zajednički razvoj umesto širenja odvojeno od svakog kraja u naselju znači da se stvori jasna oblast sela u izgledu pejzaža. Rečna korita moraju biti oslobođena gradnje kako bi reke mogle da naglase liniju razdvajanja naselja. Između trgova kod džamije (zapadni deo) i kod fontane (srednji deo) osmišljena otvorena površina na putu treba da definiše „srce“ sela. Uz put ka Zaplužju je predložena komercijalna zona koja će obezbediti prostor za komercijalnu gradnju.

Belograd

Zbog svoje pozicije na ivici široke doline, teren je prilično ravan, ali se naglo uzdiže na severu sela. Belograd je narastao u oblik sela uz put zbog toga što regionalni put, pored kojeg su otvorene neke prodavnice, prolazi direktno kroz selo. Takođe se širi ka strmom severu i jugu, gde reka sprečava širenje.

U vezi sa njegovim poreklom kao selo kraj puta, delji razvoj sela bi trebalo da bude pored glavnog puta, gde je teren pogodan i dostupan je pristup infrastrukturi. Veoma vredna obradiva zemlja, strmi nagibi i pašnjaci reke Belograd trebalo bi da budu oslobođeni gradnje.

Pošto je Belograd klasifikovan kao podcentar, trebalo bi da se predloži određeni prostor za komercijalno naselje, ali u selu nema pogodne lokacije. Stoga se predlaže da se ponovno iskoristi i preobrati bivše DP „Šarproizvodnja“ na jugu Belograda. Postojeće poljoprivredne barake bi trebalo da se uklone i da se površina iskoristi za komercijalno naselje. Put koji vodi ka ovoj zoni je veza između regionalnog puta i doline Opolje na jugu. Od raskrsnice u centru Belograda do trga kod džamije i biblioteke dizajn otvorenog prostora bi mogao da stvori javni prostor za tradicionalna i uobičajena okupljanja.

Brezna

Selo se nalazi u podnožju planine Koritnik, gde se na severu otvara široka ravnica. Postoje lake putne veze sa Prizrenom i Dragešem, tako da se broj stanovnika čvrsto povećava od 1961.

Prilično gusto naselje postoji na obronku, ali se širenje odvija i u ravnici. Naselje se u stvari sastoji od niza malih naselja, sa gornjim, srednjim i donjim delovima. Specifičnosti sela Brezna je niska nadmorska visina (900m – 1570m) i blizina jezera Brezna, koje je jedino veće jezero u opštini. Brezna se klasifikuje kao podcentar.

Prema planovima za projekat hidrocentrale Žur, planirani rezervoar vode bi poplavo veliki deo sela, uključujući i deo koji se zove Lapušnik, u kojem se nalazi zgrada škole. Obala će se nalaziti u selu; više od jedne trećine građevina u selu i oko 150 postojećih kuća će morati da se sruši.

Sve dok se ne donese konačna odluka o realizaciji ovog projekta, građevinske aktivnosti moraju da budu u skladu sa planom. Stoga predložene građevinske zone moraju uzeti u obzir i projekat za hidrocentralu, da budu udaljene od poplavljenih područja i da koriste topografiju i planiranu liniju obale. Potrebna komercijalna zona se nalazi na istoku sela nedaleko od glavnog puta.

Rapča

Selo se nalazi u podnožju planine Koritnik u dolini, koja vodi ka jugoistoku. Postoje dva naselja unutar sela koja su udaljena jedno od drugog oko 500 metara. Gornji deo je gusto naseljen uglavnom stambenim objektima. Niži deo je manji ali sadrži javne zgrade i zadržava više tradicionalnog urbanog duha na ulicama i zgradama.

Prema topografiji i poreklu dva dela, nije preporučeno da se oba naselja razvijaju zajedno. Strmine, rečna korita i livade du proglašeni za zeleni pojas kako bi se zadržao izgled sela u dolini. Gradnja u gornjem delu treba da zatvori praznine između kuća i da orijentiše i onako gusto naseljeni deo. Pored toga, predlaže se da se formira turistička zona, na kojoj bi mogao da se nalazi restoran/hotel ili vikendice, na severu Rapče. Gornji deo ima „urbano srce“ kao i niži deo, i oba moraju da se povećaju kako bi se dao određeni otvoreni prostor za tradicionalna i uobičajena okupljanja. Šema za javni prostor u nižem delu jeste da se poveže raskrsnica (put ka gornjem delu, Krstec i Dragaš) i trg kod džamije dizajnom otvorenog prostora. Predložene građevinske zone se nalaze pored puta ka gornjem delu i na jugoistoku, povezane sa postojećim novim kućama.

Radeša

Uprkos planinskom terenu, Radeša je porasla u veće selo, koje je podeljeno u gornji i donji deo, nalazi se na maloj dolini istočno od Dragaša. Prostor je veoma mali a teren je veoma strm, tako da su naselja prilično gusta i većina ulica su uzane i krivudave. Reke prolaze kroz niže naselje i između različitih delova sela.

Rečna korita i strme nizbrdice kao i oblasti pod vegetacijom predstavljaju visok nivo prostorne otpornosti i proglašeni su za zelene pojaseve na kojima ne sme da se gradi. U nižim delovima Radeše, nema pogodnih polja za gradnju, tako da su građevinske zone predložene za gornji deo sela. Unutar oba dela naselja postoje neki trgovi, koji imaju potencijal za kreiranje određenih javnih prostora za tradicionalno ili uobičajeno okupljanje dizajniranjem otvorenog prostora. Neke turističke aktivnosti se odvijaju u Radeši, zbog atraktivne pozicije sela podno planina. Turistička zona je predložena na putu ka Leštanu. Ova prilično ravna oblast je pogodna za restoran, hotel ili vikendice i mogla bi da se koristi kao početna tačka za planinarenje.

Buće

Selo se nalazi u podnožju planine Koritnik, gde se u dolini Opolje otvara široka ravnica. Planinski potoci teku sa severne i južne strane sela ka istoku. Između ovih potoka je ovo malo ali gusto selo, ali ima otvorene prostore i zelene površine. Glavni (asfaltirani) put u selo preseca „seoski trg“.

Ova oblast bi trebalo da se malo poboljša, verovatno u vezi sa rehabilitacijom napuštenih kamenih kuća na istoku, iza glavnog puta. Predložene su male građevinske zone za nove kuće. U praznini između seoskih izgrađenih oblasti trebalo bi da se formira kontinuirana linija razdvajanja sela. Proširenje pored puta, ka jugu i rečnim koritima mora da se zaustavi. Ove oblasti su proglašene za zelene pojaseve.

Brut

Nalazi se na severnoj ivici doline Opolje, pejzaž koji okružuje selo je veoma brdovit i veći deo građevina je u strmoj oblasti. Prilično gusto naselje se širi na obe strane regionalnog puta ka Belobradu na zapadu i Zgatara na istoku. Proširenje naselja počinje da se dešava pored manjih puta na severu i na istoku.

Zbog postojećih nizbrdica, gradnja je problematična na jugu i severu Bruta. Potrebno je da se zadrži udaljenost između sela Brut i Zgatar, proširenje ka istoku mora da se zaustavi. Umesto toga, građevinska zona treba da bude usmerena na postojeću gustu strukturu sela i da formira definitivnu liniju razdvajanja sela. Na taj način, selo će imati jasan izgled u pejzažu koji je izuzetan u dolini Opolje.

Zgatar

Nalazi se na ivici doline Opolje, selo je namešteno na strmim nizbrdicama sa malo prostora. Stoga je stariji deo sela gust. U selu ima nekoliko starih kuća. Proširenje sela uglavnom prati regionalni put ka Bljaću, ali se u osnovi brda širi ka ravnici. Sa druge strane, proširenje sela Brut prelazi granice atara sela Zgatar.

Zajednički razvoj sa Brutom uništava istorijsku strukturu dva diskretna naselja, koja imaju svoj karakter i identitet. Topografska situacija ne dozvoljava proširenje ka severu ili jugu i dalji razvoj uz put je povezan sa karakterom Zgatara. Ali, trebalo bi da se ne dozvoli gradnja samo jednog reda kuća uz put. Postojeća polja, pogodna za gradnju, na jugu sela trebalo bi da se popune kako bi se stvorila jasno definisana zona naselja i ruralna zona.

Zapluzje

Ovo selo se nalazi na krajnjem istoku Opolje na kraju regionalnog puta. Naselje je podeljeno na dva dela, nalazi se duž dva potoka koji vode u selo Bljać. Putna mreža je relativno dobra, naročito u južnom delu, gde su izgrađene mnoge kuće.

Građevinske zone su proglašene u oba naselja u 'praznini' između postojećih kuća kako bi se definisala jasna linija razgraničenja. Pored toga, namerava se turistička gradnja u Zaplužju. Postoji predlog da se uspostave dve turističke zone, blizu glavnog puta kako bi se obezbedio lakši pristup. Gradnja ne bi trebalo da se odvija blizu rečnih korita i strmih oblasti.

Globočica

Selo leži duž puta za Restelicu. Strmi put se odvaja od regionalnog puta do prilično gustog naselja. Selo karakteriše strm teren, sa malo prostora za razvoj u budućnost, iako ima prostora na postojećim parcelama, gde bi nove zgrade mogle da zamene stare. Broj stanovnika Globočice je opao u protekloj deceniji.

Nema puno prostora i verovatno malo potrebe za većim proširenjem Globočice. Samo su postojeće zgrade, pogodne za stanovanje, na zapadnoj strani i uz regionalni put, pokrivene zelenim pojasevima u kojima ne treba da se gradi. Centar sela, gde postoje tradicionalno mesto za okupljanja i džamija, treba da se popravi kako bi postao privlačan.

Kruševo

Naselje je poraslo duž regionalnog puta ka Restelici na strmoj padini planine iznad reke Restelice. Selo karakteriše strm teren, sa malo prostora za razvoj. Broj stanovnika je ostao konstantno na niskom nivou u protekloj deceniji.

Ni u Kruševu nema puno prilika i potreba za većim proširenjem. Neke oblasti pogodne za gradnju se nalaze na zapadu duž regionalnog puta, tako da će originalni ulični karakter sela ostati netaknut. Još jedno mesto za izgradnju kuća je iznad sela na severu, ali bi trebalo da se izbegava gradnja u svim drugim oblastima.

Buzez

Selo koje se nalazi u sredini Opolja je povezano sa Belobrodom, Kaprom, Kosavcem i Brodosavcem. Selo je malo, iako ima laku industriju. Kuće se šire oko fabrike mleka sa jedne strane, a stariji deo naselja (oko džamije) se nalazi na drugoj strani puta.

Postojeća komercijalna zona postoji u predloženoj komercijalnoj zoni. Predložena stambena zona se nalazi u 'prazninama' između postojećih kuća kako bi selo ostalo povezano. Još jedna mera za jačanje sela u vezi sa širokim ruralnim oblastima jeste da se poveća privlačnost centra sela dizajnom otvorenog prostora.

Kapra

Ovo malo selo blizu raskrsnica neki asfaltiranih puteva u sredini Opolje je dobro povezano sa Buzezom, Belobrodom i Kosavcem. Selo je okruženo širokom otvorenom ravnicom/poljima koja se koriste za ispašu stoke. U selu se često tradicionalne zgrade zamenjuju modernim kućama. Postoji veliki prostor blizu džamije za formiranje seoskog trga.

Trg predstavlja srce sela. Dalje proširenje stambenih objekata treba da se poveže sa ovim centrom i da se građevinske zone nalaze u 'prazninama' između postojećih izgrađenih prostora. Dalje širenje će se obavljati na obradivoj zemlji visokog kvaliteta, ali ne bi trebalo da bude ograničeno strmim nizbrdicama. Gradnja ne bi trebalo da se obavlja blizu rečnih korita.

Kosavce

Selo se nalazi na južnom obodu Opolje, sa strmim nizbrdicama na zapadnoj strani gde se trenutno nalaze kamenolomi. Proširenje sela je usmereno prema reci Plajnik i glavnom putu. Samo je par starih zgrada opstalo, a nova gradnja se odvija u većem delu sela. Velika površina u gornjem delu brda iznad sela je erozivna i mogući su odroni kamenja.

Mnogi delovi okolnih oblasti su proglašeni za zeleni pojas zbog prostorne otpornosti, na osnovu pomenutih rizika i veoma vredne strukture pejzaža (reke i gajevi). Građevinske zone se nalaze u zapadnom delu sela kao proširenje grupa naselja dodatnim zgradama.

Krstec

Ovo malo selo je podeljeno u dva dela – gornji i donji – koji su odvojeni 500 m jedan od drugog, a nalazi se u podnožju planine Koritnik blizu granice sa Albanijom. Centar gornjeg sela (na zapadu) nalazi se na malom platou, sa strminama iznad i ispod sela. Ovaj nagib je malo ravniji u donjem delu, sa malo više prostora između obronaka.

Predložene su manje građevinske zone u oba dela sela na pogodnim mestima. Dalje proširenje duž put je problematično zbog korita reka, na kojima ne bi trebalo da se gradi.

Plajnik

Ovo je malo gusto naseljeno naselje na velikoj nadmorskoj visini na jugu doline Opolje. Nalazi se između reke Plajnik sa potokom koji vodi u selo na strmom obronku. Ivica puta strmo pada u dolinu gde su izgrađene kuće samo u jednom redu. Postoji niz tradicionalnih kuća od kamena a centar sela je privlačan sa prirodnim kamenom i fontanom.

Teren dozvoljava proširenje u jednom smeru, na platou sa istočne strane sela, gde je predložena građevinska zona. Severno, zapadno i južno polje koje okružuje selo je veoma strmo i postojeća vegetacija je od velikog značaja za pokrivanje zemljišta i smanjenje prirodnih nepogoda. Stoga su polja proglašena za zeleni pojas.

Kukuljane

Ovo gusto naselje je izgrađeno na malom platou, osim male grupe novih kuća na severu. Selo se nalazi na obema stranama puta iz Dragaša ka brodu na strmoj nizbrdici.

Severni deo sela se razvija povezujući se sa školom. Pored toga predložene su građevinske zone povezane sa postojećim zgradama kako bi se formiralo gusto naselje. Proširenje duž puteve ne bi trebalo da se dozvoli. Proširenje ka jugu i zajednički razvoj dva dela naselja je ograničen terenom. Takođe. Gradnja ne bi trebalo da se odvija duž korita reka jer su proglašena za zeleni pojas.

Mlike

Ovo malo i kompaktno selo se nalazi u nižim planinama regiona Gore gde nagib nije tako strm. Gusto naselje je počelo da se širi ka severu. Naselje na jugu završava na širem prostoru blizu džamije. Glavna društvena oblast u selu je fontana pored puta, na uglu školskog dvorišta.

Centar sela bi trebalo da se proširi između trga pored škole i džamije dizajnom otvorenog prostora. Gradnja treba da se odvija u 'prazninama' između postojećih kuća blizu džamije i na severnom delu sela. Oblasti pokrivene šumom i strme oblasti na zapadu i jugu, kao i pašnjaci blizu reke ne bi trebalo da se koriste za gradnju.

Vranište

Ovo malo selo ima skup starih i novih kuća, koje se nalaze na obroncima regiona Gore, gde nagib nije tako veliki. Kroz selo prolazi asfaltirani put, širi se u centralnoj javnoj oblasti. U nekim delovima, naselje je gusto ali se širi sa obe strane puta.

Teren u Vraništu nije strm, što ograničava gradnju kuća, ali strukture pejzaža imaju veliku ekološku vrednost (reke i gajevi) i obradiva zemlja, što takođe ima određene zaštitne funkcije. Kako se u ovim oblastima ne bi gradilo, one su proglašene za zeleni pojas. Predložene građevinske zone se nalaze u 'prazninama' između izgrađenih oblasti, kako bi se formiralo jasno razgraničenje sela. Centar sela, naročito deonica puta između pomenutog trga i škole i džamije treba da se poboljša dizajnom otvorenog prostora.

Plava

Nalazi se na ravnijem terenu (iako je strmo na zapadu), blizu regionalnog puta između Prizrena i Dragaša. U njemu postoji niz tradicionalnih, seoskih zgrada i poljoprivrednih dobara, koja sastoje od polja i voćnjaka kao i velikih kuća sa dvorištima ispred i iza. Na severoistoku sela se nalazi fabrika mesa, blizu regionalnog puta.

Predložena komercijalna zona predviđa ovu postojeću komercijalnu sredinu pored regionalnog puta, dok stambena zona ne bi trebalo da se tu nalazi. Naselje je nastalo na platou i gradnja stambenih objekata bi trebalo da se tu odvija. Kako bi se zaustavilo dalje razdvajanje gradnja treba da se odvija blizu centra sela, uglavnom kao dopuna grupisanih krajeva dodatnim zgradama. Zeleni pojasevi okružuju selo na severnoj, zapadnoj i južnoj strani kako bi se zadržala struktura pejzaža (reke i gajevi) i kako se gradnja ne bi odvijala na strmim predelima. Dva trga u centru sela, blizu škole i bunara, trebalo bi da se poprave i povežu otvorenim prostorom.

Renc

Ovo malo selo se nalazi pored glavnog puta za Prizren - grad Dragaš, iako se nalazi dalje uz krivudav, asfaltirani put. Naselje nije veoma gusto, između kuća su bašte i polja. Većina kuća su nove, iako postoje tragovi starijeg naselja u podnožju brda. Nova gradnja se odvija na ravnim terenima duž glavnog puta na ulazu u selo.

Proširenje u pravcu regionalnog puta na severozapadu i istoku treba da se zaustavi. Tepih vegetacije (šiblje, grmlje) sadrži važne funkcije, npr. proizvodnja drveta, zaštita od snežnih lavina i zaštita biodiverziteta, i proglašen je za zeleni pojas. Građevinske zone se nalaze u 'prazninama' između postojeći izgrađenih površina.

Zjum

Ovo je prvo selo na putu kroz dolinu Opolje. Podeljeno je na dva dela: jedan na severu glavnog puta i drugi na jugu. U severnom delu sela postoje brojne tradicionalne kuće koje formiraju skup. Topografija je veoma strma, postoje gusto izgrađene i raštrkane kuće sa poljima i malim baštama. Velika površina (oko velikog, starog drveta) na putu ka selu je mesto za festivale i slavlja.

Ova oblast i naredno polje na severozapadu sela proglašene su za zeleni pojas kako se na njima ne bi gradilo, kako bi se sačuvao pogled na jezero Breznu i stvorila linija razgraničenja u naselju. Građevinske zone su povezane sa zelenim prostorom kako bi imale koristi od pejzaža. Pored toga, gradnja treba da prati originalno gust karakter naselja, jer postoje određene 'praznine' koje bi mogle da se popune. Gradnja duž regionalnog puta bi trebalo da se izbegava zbog povećanog saobraćaja.

Bačka [zabačeno selo]

Ovo je malo selo okruženo pašnjacima sa grmljem i šumama, sa jednim pristupnim putem u dužini sela koji vodi ka glavnom putu između Broda i Dragaša. Naselje se širi vertikalno od glavnog puta niže ka obroncima, čime formira malu grupicu koja krivuda okolo strmih kontura obronaka. Problem su kuće u kojima niko ne živi tokom cele godine. Infrastruktura je loša. Velika koncentracija starih kamenih kuća koje je teško obnoviti zbog toga što niko ne živi u njima i štala.

Veliki rizik od prirodnih nepogoda zbog strmih predela a površine pod šumama sa važnim funkcijama okružuju selo, u pogledu karaktera sela i njegove teške situacije u vezi sa topografijom i stanovništvom.

Dikance [zabačeno selo]

Selo se nalazi neposredno pored puta ka Brodu, u podnožju doline reke Brod. Dikance je malo selo okruženo obradivim zemljištem i širokim pašnjacima. Infrastruktura je loša. Strmina ka dolini je oštra

odmah blizu centra sela. Centar sela ima značajnu površinu, sa drvećem i mestima za sedenje. Stare zgrade su uglavnom u lošem stanju.

Kao i u slučaju bačke, koja se nalazi na suprotnoj strani brda, strmi nagibi, veliki rizici od prirodnih nepogoda i šumske površine sa važnim funkcijama sprečavaju veliko širenje. Takođe, potreba za stambenim zonama je u ovom trenutku slaba. Na jugu sela je proglašena mala zona za gradnju, gde topografija dopušta gradnju stambenih objekata. Okolna polja su obeležena kao zeleni pojas i na njima ne bi trebalo da se gradi.

Leštane [zabačeno selo]

Malo zabačeno selo u planinama jugoistočno od grada Dragaša je gusto naseljeno i nalazi se između potoka i velikih brda. Put ka Dragašu je asfaltiran i u dobrom je stanju, iako je put ka Radeši neasfaltiran i težak za manevrisanje. Uređeno oko glavnog trga, sa džamijom koja je nedavno renovirana, nalazi se skup narodnih zgrada u različitom stanju koje su bitne za kulturno nasleđe.

Selo ne bi trebalo da se dalje širi ka rečnim koritima kao i uz brdo na severu, istoku i zapadu Leštana. Građevinske zone su povezane sa postojećim izgrađenim površinama gde bi trebalo da 'popune praznine' i zadrže gust karakter sela.

Orčuša [zabačeno selo]

Orčuša je zabačeno selo u planinama blizu granice sa Albanijom. Ne postoji prekogranična povezanost putem, već samo staza koja vodi preko granice. Malo selo se nalazi na strmom obronku na jugozapadnoj strani, grupisano je oko kraja neasfaltiranog puta koji je u veoma lošem stanju. U centru sela ima interesantnih starijih zgrada.

Zbog strmog terena, postojećeg rizika od prirodnih nepogoda i pojasa drveća koji može da se očuva nema puno prostora za proširenje. Takođe, nema puno potrebe za proširenje zbog malog broja stanovnika i tendencija njihovog smanjenja. Postoji mogućnost da naznači zona za gradnju zapadno i istočno od sela povezano sa postojećim zgradama. Okolna oblast je označena kao zeleni pojas i u tom prostoru ne bi trebalo da se gradi.

Zrze [zabačeno selo]

Put ka Zrzu je delimično asfaltiran, iako u gornjem delu sela nije; put je u veoma dobrom stanju. Selo je malo i zabačeno, nalazi se na planini severoistočno od grada Dragaša. Kuće su razbacane na 20Ha i između njih postoji slaba povezanost.

Ovakva situacija gde su kuće razbacane zbog teške topografske situacije mora da se prekine. Mala je potreba za novim kućama, a u slučaju potražnje mogle bi da se povežu sa glavnim naseljem gde je proglašena zona za gradnju. Spoljna naselja bez ikakve veze sa istorijskim centrom sela predstavljaju opasnost od razdvajanja i prekida veze između stanovnika. Pored toga, spoljna naselja se nalaze na strmim obroncima i u rizičnim zonama. Ona su proglašena za zelene pojaseve.

Zlipotok [zabačeno selo]

Ovo udaljeno selo se nalazi na planinama Gore na strmoj padini brda. Put pokriven šljunkom vodi od Zlipotoka do Kruševa i do Globočice, na putu između Dragaš i Restelice. Pored gustog centra sela, gde je teren veoma strm, postoje neke veće parcele na severozapadu sela. U selu postoje brojne stare zgrade, kao i stara džamija i sto od isklesanog kamena.

Dalje širenje glavnog naselja je ograničeno strminama i rizikom od prirodnih nepogoda, tako da su zone za gradnju proglašene na obodu sela. Umesto razvoja u jednom redu duž puta, trebalo bi da se razvije zbijenije naselje. Zeleni pojasevi se nalaze pored reka i strmih nagiba kao i u zoni predloženoj za nacionalni park na severu i istoku sela.

8.3 Lokalna ekonomija

Opšti ciljevi

Poboljšati ekonomski učinak opštinskog sistema, uglavnom u smislu zapošljavanja i prihoda za stanovništvo, kroz valorizaciju lokalnih resursa, njihove organizacije u lancima vrednosti, i poboljšanjem kapaciteta da budu konkurentni istovremeni očuvanjem dugoročno održivog okruženja, socijalne i rodne ravnopravnosti.

Krajnji ciljevi

- Uspostaviti solidne veze između proizvođača i opštine, između opštinskih direktorijata (za ekonomiju, poljoprivredu, obrazovanje itd.) i između Dragaša i susjednih opština i moguća saradnja sa nacionalnom vladom
- Poboljšati ekonomski učinak i konkurentnost endogenih proizvoda sa posebnim osvrtom na one sa visokim potencijalom uticaja na dugoročnom razvoju kao što su pčelarstvo, proizvodnja mleka, mesa, bilja, šumskih proizvoda, šumskog voća i gljiva, i kulturnog i turističkog sistema.
- Uspostaviti mehanizam za pružanje usluga preduzetnicima, proizvođačima, stanovništvu, organizacijama civilnog društva i javnim institucijama za obezbeđivanje održivog dugoročnog društveno - ekonomskog razvoja.
- Realizovati dizajn, realizaciju i prikupljanje sredstava za prioritetne infrastrukturne projekte
- Realizovati i sprovesti delotvoran teritorijalni marketing bilo promocijom imidža na nacionalnom i međunarodnom nivou, ili za privlačenje spoljnih resursa koji će biti koherentno korišćeni sa zajedničkim strateškim smernicama.
- Poboljšati kapacitete planiranja ekonomskog razvoja

Akcije

A) Uspostaviti veze za ekonomski sistem

- A1) Podrška postojećim udruženjima proizvođača i promocija novih udruženja u ekonomskim sektorima (pčelari, uzgajivači stoke, mlekari, itd)
- A2) Promocija Foruma lanaca vrednosti u kojima će učestvovati udruženja proizvođača i trgovaca a čije će glavne aktivnosti biti
- kontinuirano poboljšanje strateških smernica,
 - održavanje kohezije i koherencije među proizvođačima u sprovođenju strateškog plana,
- A3) Uspostaviti OPŠTINSKI FORUM za ekonomski razvoj i planiranje, uključujući opštinu, sa predstavnicima Foruma lanaca vrednosti, ekspertima, sa zadatkom razmene prioriteta za godišnje i višegodišnje strategije i planove u vezi sa ekonomskim razvojem i monitorisanjem sprovođenja.

A4) Uspostaviti dogovore za međuopštinsku saradnju sa susednim opštinama.

B) Poboljšanje ekonomskog učinka i konkurentnosti

B1) Poboljšanje učinka lanaca vrednosti pčela, šuma, biljaka, mesa, mleka kroz:

- i. Poboljšanje proizvodnje i predstavljanjem inovacija i novih proizvođačkih tehnika,
- ii. Koristeći sve lokalne ekonomske potencijale kroz prestavljanje novih biznisa sa ciljem raznovidnih proizvoda.
- iii) poboljšanje marketinškim strategijama za povećanje prodaje na lokalnom, nacionalnom i regionalno (Balkan) tržištu.

B2) Za lanac vrednosti tekstila i odeće:

- i. stimulacija stvaranja preduzeća za valorizaciju prema trenutnom znaju i njihovim konkurentskim potencijalima i kroz jačanje i širenje kapaciteta ,
- ii. elaboriranje detaljnih strateskih smernica.

B3) Poboljšati ekonomski i društveni uticaj turističkih resursa Dragaša kroz instituciju lokalnog turističkog sistem, zasnovan na valorizaciji glavnih privlacnika, kao što su životna sredina, biodiverziteta, ugostiteljstvo, usluge, lokalne proizvodnja i kultura.

C) Uspostavljanje mehanizma za pružanje usluga za lokalni ekonomski razvoj

C1) Uspostaviti mehanizam za pružanje sveobuhvatnih usluga za ekonomski razvoj, uz prioritet ekonomskim animacijama (podsticanje lokalnih aktera prema valorizaciji lokalnih resursa, podsticanje i podrška lokalnih mreža i udruženja , pružanje informacija; pristup finansijama (za kapitalizaciju lokalnih preduzeća, bez kazne za lokalno stanovništvo); tehnička pomoć (pomoć u izradi biznis planova za pristup banci i finansijama, za poboljšanje produktivnosti i konkurentnosti, komercijalizaciju, higijenu životinja, kontrolu kvaliteta), profesionalne obuke, izrada projekata; podrška inovacijama (unapređenje kapaciteta za identifikovanje i podršku transfera tehnologija kao i inovativne prakse na raspolaganju na Kosovu ili inostranstvu i favorizovanje prenosa / adaptacije).

C2) Ovaj mehanizam treba da bude samoodrživ i da uključi postojeće usluge i potrebne nove usluge. On takođe treba da uključi partnerski upravni odbor (sa predstavnicima lokalnih partnera) i kvalifikovana tehnička struktura.

C3) Osigurati održivi početni period za sistem, kroz finansiranje u prve dve godine rada, i razrada finansijskog plana najmanje za pet godina.

C4) Uspostaviti finansijski mehanizam, kao garancijski fond, za olakšanje pristupa finansijama za preduzetnike, stanovništvo i proizvođače koji imaju poteškoća da dobiju bankarske kredite.

C5) Poboljšati kapacitete upravnog odbora i tehničke strukture

D) Realizovati dizajn, realizaciju i prikupljanje finansija za prioritetne infrastrukturne projekte

Prioritet imaju sledeći projekti:

D1) Prostor za sajmove i specijalna dešavanja

D2) Upravljanje otpadom

D3) Laboratorije za kontrolu kvaliteta

D4) Turistički info-centar

D5) Podizanje kapaciteta ili kreiranje veština koji su potrebni za razvoj lanca vrednosti

E) Realizovati i sprovesti delotvoran teritorijalni marketing

E1) Definirati socijalno-ekonomsku stranu opštine, kroz identifikaciju i sintezu glavnih karakteristika za materijalne i nematerijalne delove teritorije, tj. geografska pozicija i morfološki karakter, nivo socijalnog i odnosnog kapitala, produktivni sektor i karakteristike tržišta, intenzitet ekonomske i kulturne razmene, kulturno nasleđe, duh mesta, sistemi socijalnih i građanskih vrednosti, sistem usluga, infrastruktura i nivo znanja za socijalno-ekonomski razvoj.

E2) Definirati imidž koji lokalnih akteri žele da pruže unutar i van teritorije, moguće razmenom imidža sa susednim opštinama, i uspostavljanje odgovarajućeg logotipa.

E3) Definirati instrumente komunikacije radi bolje distribucije profila i imidža teritorije bilo za promociju teritorije, marketing njenih proizvodnih resursa, privlačenje spoljnih resursa, počevši od Balkanskog regiona i Evrope.

E4) Poboljšanje veština za komunikacione i informacione tehnologije, kroz sporazum sa univerzitetom za obrazovni program o ovim temama.

F) Poboljšanje kapaciteta za planiranje ekonomskog razvoja

F1) Ostarivanje univerzitetskog predavanja ili specijalizovanog kursa od 180 sati na Strategiju i Planiranje Lokalnoig Ekonomskog Razvoja, sa ciljem širenja kapaciteta državnih službenika i civilnog društva . Prvi kurs je za obuku trenera na univerzitetu i državnom nivou , uz učešće predstavnika civilnog društva , u cilju eksperimentisanja kursa , koji se može ponoviti . To će imati sledeće artikulisane module:

- Modul 1: Teritorijalni ekonomski razvoj (TED) I Globalizacija (10 sati)
- Modul 2: Teritorijalne razvojne strategije: pribor za analize, mapiranje, i strateški okvir (45 sati)
- Modul 3: Upravljanje za teritorijalni ekonomski razvoj (25 sati)
- Modul 4: Planiranje lokalnog ekonomskog razvoja (30 sati)
- Modul 5: Usluge za ekonomski razvoj (40 sati)
- Modul 6. Teritorijalni marketing (30 sati)

Dalje planiranje	
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Uprava</u>: Razvojni plan za narednu godinu, kroz formirani OPŠTINKI FORUM, i formiranje sistema za praćenje i ocenjivanje • <u>Konkurentnost</u>: <ul style="list-style-type: none"> - Plan za primenu strateških smernica (prema lancu vrednosti), - Plan za istraživanje akcije, kako bi se kontinuirano ažuriralo ispitivanje resursa i shodno tome ažurirale strateške smernice za prvi nivo i dalje nivoe (integrisane strategije) - Obezbediti sertifikate (ISO), bezbednost hrane (HACCP), organsku hranu i HALAL • <u>Usluge</u>: Jačanje podrške za teritorijalnu međunarodnu trgovinu i inovacije • <u>Teritorijalni marketing</u>: Uspostavljanje teritorijalnog brenda, i međunarodno pozicioniranje bar na regionalnom i evropskom nivou. • 	
Odgovornost/ Institucionalni okvir	
<ul style="list-style-type: none"> • Opština dragaš ima institucionalni zadatak i odgovornost da usvoji plan, i da koordinira njegovo sprovođenje, u skladu sa institucijama koje čine Forum, i nacionalnom vladom. Opština takođe treba da posreduje u formiranju sveobuhvatnog sistema usluga podrške, verovatno u saradnji sa susednim opštinama. • Forum za ekonomski razvoj Dragaša (FERD), koji čine predstavnici opštine i proizvođača i civilnog sektora, sa zadatkom da utvrdi ciljeve i prioritete za razvoj, i praćenje • Forumi za lance vrednosti, sa zadatkom da posreduju u zajedničkim akcijama između aktera, koji učestvuju i da ih zastupa u FERD-u • Nacionalna vlada (Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja kao i Ministarstvo Ekonomije i ministarstvo Finansije) odgovorna da koordinira akcije sa opštinama • Privatni sektor kao najveći pokretački sektor privrede, zastupljen sektorskim udruženjima 	
Vremenski okvir	Finansijske implikacije
Prioritetni projekti (kratkoročne mere) <ul style="list-style-type: none"> • Podrška postojećim udruženjima proizvođača i promocija novih (A2) • Uspostavljanje OPŠTINSKOG FORUMA za ekonomski razvoj i planiranje (A4) • Realizacija prioritetnih infrastrukturnih projekata u vezi sa prostorima za 	srednje niske

skupove, upravljanje otpadom, kontrolom kvaliteta, turizmom i razvojem lanaca vrednosti (D)	visoke
<p>Srednjoročne mere</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uspostaviti opštinski odbor za ekonomski razvoj sastavljen od predstavnika različitih uprava (A1) • Promocija foruma za lance vrednosti (A3) • Poboljšati učinak glavnih lanaca vrednosti (B1, B2) • Elaborirati strategije višeg nivoa (B3) • Poboljšati turizam (B4) • Pružiti organizacionu i podršku za započinjanje javno-privatnih partnerstava (C1-C3) • Uspostaviti garancijski fond radi lakšeg pristupa finansijama (C4) • Definisati socijalno-ekonomski profil opštine i imidž za marketing teritorije (E1, E2) 	<p>niske</p> <p>srednje visoke srednje srednje</p> <p>srednje srednje niske</p>
<p>Dugoročne mere</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uspostaviti ugovore o međuopštinskoj saradnji radi zajedničke proizvodnje, marketinga i kontrole kvaliteta (A5) • Uspostaviti godišnju konferenciju između države i opštine (A6) • Procena prilika i razrada strateških smernica za uspostavljanje produktivnog sistema lokalne kulture (B5) • Poboljšati kapacitete upravnog odbora i tehničke strukture (C5) • Definisati instrumente za komunikaciju i poboljšati tehnologiju za distribuciju teritorijalnog profila i imidža (E3, E4) 	<p>niske</p> <p>niske srednje srednje</p> <p>visoke</p>
<p>Procena</p> <p>Očekuje se izvestan uticaj na životnu sredinu, u vezi sa ekološkim razvojem. Ovo uključuje infrastrukturne projekte i poboljšanje turizma. Očuvanje prirode ne treba da ograniči opštinski razvoj u poboljšanju ekonomije i turizma, ali u skladu sa okvirom prostornog razvoja, negativni uticaji će biti zadržani na minimumu. Pored toga, strategija za lokalni ekonomski razvoj uzima u obzir ekološka pitanja. Podrška postojećih poljoprivrednih tradicija zaštitice floru i faunu u planinama, kao i kulturno nasleđe Dragaša.</p> <p>Socijalno – ekonomski razvoj će biti podržan ovom strategijom.</p>	

Razlozi

Opština Dragaš može se svrstati, prema liderskom pristupu EU, kao oblast sa bogatim biodiverzitetom, koji ima određene različitosti, potencijal za kulturni i prirodni turizam, kao i granična oblast, sa problemima u očuvanju i valorizaciji svojeg ljudskog i prirodnog nasleđa, sa problemima produktivnosti i konkurentnost, nezaposlenošću, siromaštvom i emigracijom.

Generalno, dostupne strateške opcije za različite vrste oblasti su sledeće:

- dopunjujuće strategije u teritorijama koje već imaju dobar nivo konkurentnosti
 - strategije za integraciju i kritičnu masu, u mnogim podeljenim teritorijama, bez tradicije i kulture saradnje, oslabljenim nedostatkom instrumenata za koordinaciju;

- strategije za diverzifikaciju i konsolidaciju u oblastima sa negativnim trendom konkurentnosti (zreli sektori sa konkurentnim faktorima radije nego sa konkurentnim prednostima);
- strategije za oporavak i revalorizaciju u oblastima u kojima će resursi i tradicionalne veštine nestati ali sa konkurentnim potencijalom; ;
- strategije za rebalans u oblastima gde je razvoj skoncentrisan u jednom delu oblasti, dok je u drugim oblastima situacija u blagom padu;
- strategije za podršku i širenje i animaciju u oblastima koje pate od intenzivnog ruralnog egzodusa, u kojima postoji snažan trend napuštanja poljoprivrede i/ili zatvaranja preostalih firmi, i sa potrebom da se iskoriste strategije za kreativnost.

Optimalna strategija u slučaju Dragaša je kombinacija strategije za integraciju, kroz realizaciju ekonomije delokruga i svrhe (lanci vrednosti), stvaranje veza između aktera i institucija na opštinskom nivou kao i sa drugim opštinama, i promociju kolektivne akcije i intenzivne animacije i tehničke pomoći. Cilj je da se uvede novi dinamizam, kroz vraćanje samouverenosti lokalnog stanovništva u vrednost resursa i njihove sposobnosti da deluju, uvode inovacije i budu kreativni. Rasprostranjena animacija stvara velike teritorijalne akcije sa ciljem povećanja ideja i inovativnih projekata, i pruža prepoznatljive i delotvorne efekte na imidž Dragaša i Kosova radi smanjenja zavisnosti od spoljnih promena i uvođenje snažnih elemenata konkurentnosti, u smislu ekspertize za ciljane tržišta, diverzifikaciju i raznolikost u proizvodnji, povećanu produktivnost i kvalitet.

Ova strategija mora da bude podržana dopunjujućim pristupima kako bi uspela na duži rok, a ti pristupi su:

- učesnički pristup, kroz angažovanje u procesu odlučivanja javnih i socijalnih činilaca
- težište na ljudski razvoj i MCR: oni pretpostavljaju da su „osnovni ciljevi razvoja povećanje ljudskih sloboda u procesu koji može da poveća lične veštine, sve uz proširenje opcija dostupnih za ljude da žive dug i zdrav život, obrazovanje, pristup resursima koji su potrebni za dostojan standard života i da učestvuju u obrazovanju, ekonomskom i političkom životu zajednice.
- Smanjenje nejednakosti i isključivanja koje ima za cilj bolje opredeljivanje sredstava, uzimajući u obzir posebnu situaciju u vezi sa socijalnim isključivanjem različitih zajednica.
- Smanjenje rodne nejednakosti: ono uključuje popunu jazova između žena i muškaraca, pokazujući različite efekte sukoba u različitim delovima društva, i uskraćivanje izbora i sloboda ženama kao predmet prava i državljanstva, i obezbeđivanje afirmativnih radnji od strane žena (kako bi se povećalo njihovo interesovanje i zadovoljile potrebe) kao i drugo ranjivog stanovništva.
- Zaštita životne sredine, biodiverziteta i kulturnog nasleđa, koji su neophodni da se osigura blagostanje trenutnog i budućeg stanovništva i sredstva za razvoj resursa.

Dostupni resursi i konkurentne prednosti

Potencijal opštine za konkurentnim i održivim ekonomskim razvojem sastoji se od niza resursa, koji bi trebalo da se adekvatno valorizuju i umreže, kao što su pčele, bilje, šumski proizvodi, stoka (mleko i meso), tekstil, kultura i turizam.

Njihova konkurentna prednost se generalno sastoji od održivosti unutrašnje životne sredine, dobrih prilika za visoku proizvodnju kroz ratarstvo, zbog karakteristika lokalnih germo-plazmi; dobrih prilika za dobijanje različitih proizvoda zbog postojanja obimnih i nedegradiranih oblasti za okupljanje/ratarstvo koje pripadaju u nekoliko različitih ekosistema; prepoznatljivi prestiž proizvoda jer se region Šar Planine generalno smatra za oblast koju karakteriše značajn nivo

biodiverziteta; visok stepen kvaliteta i zdravlja mnogih lokalnih proizvoda; geogafski položaj na granici dveju zemalja.

LAG (Lokalna akciona grupa) postoji ali njene mogućnosti su ograničene. Sastoji se samo od jedne osobe koja volonterski radi neke projekte. Na papiru se sastoji od 25 članova, ali su oni pojedinci i nisu predstavnici organizacija civilnog društva. Ona zavisi od opštine, iako je opštinsko odeljenje ne podržava u realnosti. Ono je razradilo i realizovalo neke male projekte, ali njeni zadaci su daleko od podrške ekonomskog i ruralnog razvoja.

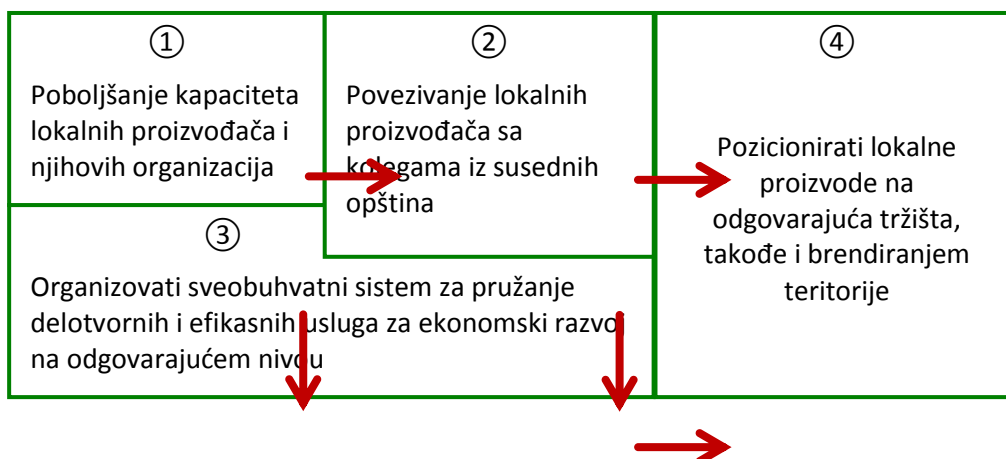
Prepreke

Glavne prepreke su:

- mali obim proizvodnje, zbog malog broja stanovnika, preduzetnika i proizvođača, i količine proizvedene prema mogućoj proizvodnji, i poteškoće u organizaciji odgovarajućih usluga.
- nedovoljno znanje o ekosistemima
- nedostatak adekvatnih tehničkih veština
- nedostatak adekvatne opreme
- slab kvalitet teritorijalnog odnosno kapitala
- odsustvo organizacije u vidu preduzeća
- slab kvalitet unutrašnjih odnosa
- nedostatak spoljnih odnosa (sa drugim lancima vrednosti)
- nedostatak znanja o tržištu
- slab nivo sertifikacije (ISO, HACCP, Organicity, Halal) proizvoda
- nedostatak integrisanog sistema za upravljanje otpadom
- nedostatak integrisanog sistema za upravljanje vodama
- nedostatak usluga za poboljšanje lokalnog ekonomskog učinka.

Gore pomenuta strategija za lokalni ekonomski razvoj ima za cilj da smanji prepreke punom valorizacijom lokalnih endogenih resursa, kao sredstva za dostizanje ciljeva ekonomskog razvoja za poboljšanje zapošljavanja i prihoda za stanovništvo i povećanje kapaciteta kako bi bili konkurentni istovremenim održavanjem dugoročno održivog okruženja, socijalne i rodne jednakosti.

Četiri strateška koraka za postizanje ovih ciljeva su ilustrovana u sledećoj ilustraciji i usmeravaju predstavljeni strateško-akcioni plan.

8.4 Putevi i transport

Opšti ciljevi
Dalje unapređenje mreže saobraćajnica za javni saobraćajni prevoz od ključnog je značaja za savladavanje geografske udaljenosti Dragaša kao celine i njegovih sela. Isto će unaprediti mogućnosti za obezbeđivanje sredstava za život, podržati lokalnu privrednu nudeći bolji pristup tržištima i promovišući turizam. Bolje održavanje saobraćajnica obezbediće dugotrajna ulaganja. Što se tiče životne sredine i očekivanog stvaranja nacionalnog parka u Dragašu, određeni projekti saobraćajnica, koji bi stvorili veliki uticaj, neće biti realizovani.
Krajnji ciljevi
<ul style="list-style-type: none">• Unapređena mreža lokalnih saobraćajnica ponudiće brz, bezbedan i pouzdan pristup svim selima.• Ojačaće se mreža saobraćajnica i javni saobraćajni prevoz do Prizrena kao regionalnog centra.• Granica sa Albanijom i BJRM omogućiće kontrolisani dozvoljeni promet ljudi i roba; novi prekogranične pristupne saobraćajnice spojiće Dragaš sa mrežom saobraćajnica obeju zemalja.• Javni saobraćajni prevoz će obezbediti redovnu, ugodnu i priuštivu vezu između grada Dragaša, opštinskih podcentara i Prizrena.• Bolje održavanje saobraćajnica obezbediće dugotrajnost i održivost ulaganja.• Proces planiranja i donošenja odluka za projekte saobraćajnica obuhvatiće analizu uticaja na životnu sredinu i usklađenost sa planom za nacionalni park.
Mere
Pokrenuti konsultacije i sa nacionalnim i sa lokalnim organima vlasti na Kosovu, u Albaniji i Makedoniji, u vezi sa mogućnostima za unapređenje prekogranične mreže saobraćajnica. Koordinirati procese planiranja mreže saobraćajnica, uzimajući u obzir opšte razvojne planove u svim opštinama. Sprovesti prelaznu studiju izvodljivosti za takve projekte.
A) Mreža lokalnih saobraćajnica: <ul style="list-style-type: none">A1) Popločati saobraćajnicu koja povezuje sela Leštane i RadešaA2) Popločati saobraćajnicu koja povezuje selo Ljubovište sa regionalnim putem Dragaš – BrodA3) Izgraditi novu lokalnu saobraćajnicu koja povezuje Brod i Restelicu: Razraditi plan za novu saobraćajnicu između Broda i Zlipotoka, obnoviti put od Zlipotoka do regionalnog puta Dragaš – RestelicaA4) Izgraditi obilaznicu za Brut i Zgatar
B) Mreža regionalnih saobraćajnica: <ul style="list-style-type: none">B 1) Proširiti postojeću regionalnu saobraćajnicu Dragaš – Prizren preko Žura, poboljšati brzinu i bezbednost putovanja delimičnim proširenjem na tri trake i delimičnim poravnanjemB 2) Proširiti postojeću regionalnu saobraćajnicu Dragaš – Brod na dve trakeB 3) Izgraditi drugu pristupnu saobraćajnicu između Dragaša i Prizrena preko Zaplužja i Leza, unapređenjem

i popločavanjem postojeće saobraćajnice posute šljunkom

B 4) Razraditi plan za obilaznicu za Restelicu i njenu izgradnju

B 5) Izgraditi novi put koji će povezivati Brod i Restelicu. Razraditi planiranje novog puta od juga Broda do Restelice duž tradicionalnih staza

C) Prekogranične veze:

C 1) Napraviti prekograničnu vezu u blizini Orčuše popločavanjem postojeće saobraćajnice do Orčuše i spajanjem sa graničnim prelazom na albanskoj granici

C 2) Popločati postojeću saobraćajnicu od Kruševa do postojeće granične stanice na albanskoj granici

C 3) Popločati postojeću saobraćajnicu posutu šljunkom od Restelice do makedonske granice

C 4) Proceniti izvodljivost prekogranične veze od regionalnog puta Dragaš – Prizren duž reke Plave, do albanske granice, koristeći nisku nadmorsku visinu od samo 800 – 900 m (potencijalno važna regionalna pristupna saobraćajnica do međunarodnog autoputa).

D) Poljoprivredna mreža saobraćajnica:

D 1) Proširiti lokalne saobraćajnice / staze do obradivog zemljišta da bi poljoprivreda i korišćenje zemljišta bili efikasniji

E) Održavanje:

E 1) Stvoriti jedinicu u opštinskoj upravi koja bi bila odgovorna za održavanje saobraćajnica i koja bi posedovala budžet i tehničku stručnost da ovaj zadatak ispunjava pažljivo

E 2) Redovno pratiti stanje saobraćajnica; vršiti radove na popravci kad god je to potrebno da bi se izbeglo širenje oštećenja

F) Javni saobraćajni prevoz:

F 1) Povećati učestalost i unaprediti raspored javnih autobusa koordinacijom preko Opštine

F 2) Unaprediti vezu sa javnim saobraćajnim prevozom, posebno u regionu Gore, podržavanjem postojeće zajedničke upotrebe lifta, stvaranjem sistema za očuvanje potpomognutog internetom za zajedničku upotrebu lifta između Dragaša – Restelice i Dragaša – Broda (mogu ga koristiti i turisti)

F 3) Izgraditi autobuske stanice na važnim stajalištima (u Dragašu, na raskrsnici Dragaš – Prizren / Dragaš – Zaplužje...)

G) Projekti puteva koje ne treba realizovati:

C 4) Projekat saobraćajnice za prekograničnu vezu od Broda do Makedonije, pored jezera Šutman

C 5) Projekat saobraćajnice za prelazak granice od Zaplužja prema granici sa Makedonijom (na planini Škarpa, na nadmorskoj visini od 2474 m)

C 6) Projekat saobraćajnice između granica od albanske granice u blizini Kruševa (postojeći granični prelaz) do granice sa Makedonijom južno od Restelice (novo poravnanje bez korišćenja postojećih saobraćajnica, koje prolazi zapadno od Restelice, na većoj nadmorskoj visini)

Dalje planiranje

- Planiranje regionalnih saobraćajnica se mora koordinirati sa nacionalnim organima vlasti. Opštinski razvoj može izraziti samo opštinske želje, ali je odgovornost na Ministarstvu transporta i komunikacija.

- Za planiranje prekograničnih saobraćajnica potrebne su konsultacije kako sa nacionalnim tako i sa lokalnim organima vlasti na Kosovu, u Albaniji i Makedoniji. Koordinisati proces planiranja za mrežu saobraćajnica, uzimajući u obzir opšte razvojne planove u svim opštinama. Sprovesti prelaznu studiju izvodljivosti za takve projekte.
- Za izgradnju novih saobraćajnica potrebno je detaljno planiranje, počevši sa studijom izvodljivosti.
- Nacrt planova za efikasni sistem saobraćajnog prevoza uz koordinaciju odredišta, pravaca, rasporeda autobusa.

Odgovornost

Za unapređenje mreže saobraćajnica i javnog saobraćajnog prevoza potrebna je saradnja na nacionalnom i opštinskom nivou, kao i javno i privatno partnerstvo.

- Mreža lokalnih saobraćajnica spada pod nadležnošću Opštine.
- Mreža regionalnih saobraćajnica spada pod nadležnošću Ministarstva transporta i komunikacija.
- Na nacionalnom nivou potrebno je usvojiti zakonske odredbe u vezi sa prekograničnim prometom.
- Javni saobraćajni prevoz vode privatna preduzeća, ali će opština imati glavnu ulogu u koordinaciji.

Vremenski okvir	Finansijske implikacije
Prioritetni projekti (kratkoročne mere) <ul style="list-style-type: none"> • Proširiti postojeći regionalni put /Dragaš – Prizren preko Žura) (B1) • Izgraditi drugi pristupni put između Dragaša i Prizrena preko Zaplužja (B3) • Asfaltirati postojeći put iz Kruševa sa postojećim graničnim prelazom kod albanske granice (C2) • Asfaltirati postojeći put iz Restelice koji vodi do granice sa BJRM (C3) • Instalirati administrativnu jedinicu opštine odgovornu za održavanje (E1) 	srednje niske niske visoke srednje
Srednjoročne mere <ul style="list-style-type: none"> • Asfaltirati lokalne puteve (A1, A2) • Proširiti postojeći put Dragaš – Brod (B2) • Razraditi plan za gradnju obilaznice za Restelicu (B4) • Razraditi plan za gradnju novog južnog puta Brod – Restelica (B5) • Izraditi studiju izvodljivosti za prekogranično povezivanje duž reke Plava (C4) • Organizovati i sprovesti kontinuirano održavanje (E2) • Popraviti javni saobraćaj u Opolju i Gori (F1, F2) 	niske srednje visoke visoke visoke srednje niske

<p>Dugoročne mere</p> <ul style="list-style-type: none"> • Izgraditi novu putnu vezu između Broda – Zlipotoka – Restelice (A3) • Izgraditi obilazni put za Brut i Zgatar (A4) • Stvoriti prekograničnu vezu blizu Orčuše (C1) • Poboljšati poljoprivrednu putnu mrežu (D) • Izgraditi autobuske stanice na važnim mestima (F3) 	<p>srednje niske niske srednje srednje</p>
<p>Procena</p>	
<p>Što se tiče gradnje novih puteva, ekološki uticaj je neizbežan. Međutim, negativni uticaji mogu da se smanje kada se putevi usmeravaju uzimajući u obzir ekološke aspekte, kao što je urađeno u ovoj strategiji.</p> <p>U slučaju socijalno-ekonomskog razvoja, poboljšanje i gradnja puteva će povećati pristup dragašu i mobilnost građana opštine. Negativni uticaji u vezi sa saobraćajnom bukom se ne očekuju u ovom trenutku ali bi trebalo da se uzmu u obzir.</p>	

Razlozi

Fizičko stanje lokalnih saobraćajnica u velikoj meri je poboljšano proteklih godina. Od suštinskog je značaja, da bi se obezbedio takav uspeh, kontinuirano održavati mrežu saobraćajnica. Stanje prekogranične veze je i dalje teško; Dragaš trpi zbog činjenice da se nalazi duž duge granične linije bez dozvoljenog prometa ljudi i roba. Osim toga, jedini pristup saobraćajnicom do Prizrena nalazi se u lošem stanju (vidi i poglavlje 3, Opštinski profil).

Opština je sastavila dug spisak projekata saobraćajnica. Pored toga, postoji potreba da se izgrade obilaznice za Restelicu i za Brut i Zgatar. Svi ti projekti su mapirani i ocenjeni. Nije bilo moguće izvršiti detaljnu studiju izvodljivosti za te projekte zbog nivoa planiranja saobraćajnica. Da bi se dala obuhvatna preporuka o praktičnosti projekata i da bi se odredili prioriteti za realizaciju, projekti saobraćajnica su ocenjeni na osnovu njihovog mesta u mreži saobraćajnica, njihove cene, uticaja na životnu sredinu i odvojenih uticaja na Nacionalni park.

Sledeća mapa za procenu pruža osnovne podatke za smernice za razvoj:

- *A1.1 i A1.2 Procena biodiverziteta*
- *A3 Procena vodenih resursa – regeneracija, pretnje i kvalitet*
- *A4.1 - A4.3 Procena prirodnih opasnosti*
- *A10.1 Procena ekonomije, infrastrukture i energije – putevi i transport*

Kriterijumi za procenu

Procena „dodatne vrednosti“ definiše značenje projekta saobraćajnica, radi unapređenja postojeće mreže saobraćajnica. Zasnovan na je na mestu koje projekat zauzima u postojećoj mreži saobraćajnica, njegovom geografskom odnosu prema postojećim naseljima, njegovoj nadmorskoj visini i njegovom pristupu postojećim putevima, posebno vezama u inostranstvu. Ocena koristi skalu od 1 do 5, gde je ocena 1 najbolja ocena.

Cena projekta zavisi od vrste izgradnje (unapređenje postojeće saobraćajnice ili izgradnja nove), konfiguracije (put, most ili tunel) i dužine. Na stvarnom nivou planiranja nije moguće proceniti tačnu cenu projekta, tako da se ocena razlikuje od veoma niske cene (1), niske, srednje, visoke i veoma visoke cene (5).

Ocena uticaja projekata za saobraćajnice na životnu sredinu sadrži analizu osetljivosti životne sredine i nivoa oštećenja kojeg uzrokuje izgradnja saobraćajnice. Sredine sa visokom osetljivošću životne sredine su vegetacione asocijacije od visokog značaja³, neke vegetacione vrste⁴, staništa sisara zaštićena u skladu sa Evropskom direktivom o staništu i sredine za obnovu izvora vode⁵. Nivo oštećenja kojeg uzrokuje izgradnja saobraćajnice zavisi od vrste izgradnje (unapređenje postojeće saobraćajnice ili izgradnja nove) i dužine saobraćajnice. Na stvarnom nivou planiranja nije moguće tačno proceniti uticaj na životnu sredinu. Ocena koristi skalu sa 5 ocena gde je ocena 1 najbolja (sa najmanjim uticajem).

Ocena kriterijuma „nacionalni park“ zasnovana je na vrsti izgradnje i dužini projekata saobraćajnica u Nacionalnom parku. Projekti, koji ne ometaju sredinu predloženog Nacionalnog parka Šar planine, dobijaju najbolju ocenu „1“. Ocena drugih projekata ispituje svaki projekat pojedinačno bez uzimanja u obzir uticaja drugih projekata. U daljem procesu planiranja, kada je jasno koji će se projekti realizovati, potrebno je izvršiti detaljnu ocenu, koja takođe, sadrži uzajamni odnos uticaja svih realizovanih projekata zajedno.

Preporuke iz ORP

Spajanje odvojenih ocena omogućava dobijanje konačne ocene. Prema toj spojenoj oceni, ORP formuliše preporuke o tome koji se projekti trebaju realizovati a koji se ne trebaju realizovati.

Unapređenje mreže lokalnih i regionalnih saobraćajnica važan je deo razvoja Dragaša, zbog čega ORP predlaže realizaciju gore navedenih projekata (mere A i B). u slučaju obilaznice za Restelicu, projekat B4t (verzija sa tunelom) ima prednost zbog malog uticaja na životnu sredinu, ali je njegova cena velika, tako da se mora sprovesti studija izvodljivosti. Takođe, neophodno je razraditi plan za projekat A3 kroz region Gore, da bi se došlo do konačnog zaključka.

Projekti prekogranične veze takođe su važni, ali se mora napraviti razlika između predloženih projekata za saobraćajnice. Projekti C1 i C2 jednako su korisni da bi se napravila dobra i dozvoljena veza sa Albanijom. Izgleda da je lakše realizovati saobraćajnicu od Kruševa jer već postoji, ali je uticaj na Nacionalni park veći a veća je i udaljenost od severa (Dragaša, Prizrena). Dakle, neophodna je studija izvodljivosti da bi se videlo koji će se projekat realizovati, ili će se možda realizovati oba projekta. takođe, neophodno je dokazati da je saobraćajna veza sa Albanijom duž reke Plave (projekat C7) korisna.

Smernice iz ORP dovode do rezultata da se u Opštini Dragaš realizuje samo jedan projekat prekogranične saobraćajnice: Projekat C3, unapređenje postojeće saobraćajnice od Restelice do makedonske granice. Iako Prostorni plan Kosova crta jednu liniju koja ukazuje na moguću vezu saobraćajnice sa BJRM, a koja se može protumačiti sa projektom C4, Brod – jezero Šutman, ORP dolazi do drugačijeg zaključka:

Zbog svoje visoke cene, velikog uticaja na životnu sredinu i ukupne dužine unutar Nacionalnog parka, kao i zbog nepostojanja pristupnih saobraćajnica u inostranstvu, projekti za saobraćajnice C4 (od

³ Asocijacije navedene u Direktivi EU o staništu flore i faune, Aneks I, endemske vrste na Kosovu ili Balkanu, ili ostaci ledenog ili tercijarnog doba, ili retke.

⁴ Bujna šuma, žbunje i/ili travnate vegetacione asocijacije, otvoreni prostor sa malo vegetacije ili bez vegetacije i sa močvarištem.

⁵ Zavisno od geologije i zemljišta.

Broda do Makedonije), C5 (od Zaplužja do Makedonije) i C6 (od albanske granice do makedonske granice) suprotni su održivom razvoju i trebalo bi ih odbaciti.

Rezultati i preporuke us pokazani u usmeravajućoj mapi G6: Smernice za puteve i transport.

8.5 Zdravstvo i socialna zaštita

Opšti ciljevi
Stepenovani sistem jedinica zdravstvene zaštite (glavni centar porodične medicine u Dragašu, centri porodične medicine u podcentrima i ambulante/zdravstvene ustanove u određenim selima) treba da se poboljšaju kako bi pružale efikasnu zdravstvenu zaštitu. Medicinsko osoblje, tehnička oprema i fizička oprema jedinica zdravstvene zaštite treba da se poklapa sa nacionalnim standardima za sve jedinice zdravstvene zaštite. Kontinuirana stručna obuka zdravstvenog osoblja, poboljšanje tehničkih instrumenata, itd. treba da garantuju visok standard zdravstvene zaštite u Dragašu. Opština pomaže invalidima koliko je moguće. Predlažu se mobilne medicinske jedinice koje bi delovale kao dodatni zdravstveni objekti i obilazili udaljena mesta i zdravstvene ambulante. Aktivnosti zdravstvene edukacije će biti sprovedene u svakom naselju. Građani će u budućnosti takođe moći da čitaju o zdravstvenim temama (povećanje svesti o različitim bolestima i korisni saveti za bolje zdravlje) na veb strani sa informacijama. Dobro organizovanom civilnom zaštitom će se takođe poboljšati zdravlje i životni standard građana.
Krajnji ciljevi
<ul style="list-style-type: none">• Uspostavljanje dodatnih centara porodične medicine u podcentrima koji su udaljeni od Dragaša ili najbližeg centra porodične medicine• Nacionalni standard u vezi sa brojem jedinica zdravstvene zaštite i medicinskog osoblja (naročito specijalista) po glavi stanovnika treba da se postigne u svakom centru porodične medicine ili ambulanti. Zbog razuđene strukture naselje ovo zahteva veći broj zaposlenih od predviđenih za nacionalni nivo. Stoga će biti potrebno prikupljanje sredstava.• Zdravstveno osoblje treba da bude kvalifikovano i motivisano da osigura visokokvalitetnu zdravstvenu zaštitu• Tehnička i fizička oprema treba da se redovno poboljšavaju kako bi bila ažurna• Mobilna medicinska služba, sa lekarom sestrom i osnovnim sredstvima, treba da posećuje nepokretne pacijente / udaljena sela najmanje dvaput mesečno• Potrebno je da prevoz hitnih pacijenata do glavnog centra porodične medicine u Dragašu bude bezbedan• Potrebno je da se dobro organizuje redovan prevoz pacijenata do Prizrena• U svakom podcentru treba da se otvori apoteka• Predmeti o higijeni i zdravlju treba da bude deo nastavnog plana i programa i projekata za informisanje odraslih

- Veb strana koja će biti stalno ažurirana će pružati dvojezične informacije o trenutnim bolestima i zdravlju
- Opštinska i dobrovoljna vatrogasna služba treba da brzo i efikasno gase požare

Akcije

A) Modulariti prostornu distribuciju jedinica zdravstvene zaštite

- A1) Unapredjene ambulante u Restelici u Centru za porodičnu medicinu, obezbeđivanje neophodne infrastrukture
- A2) Otvoriti apoteke u podcentrima Bljaću, Brodu i Restelici

B) Povećati broj radnika

- B1) Osigurati najmanje jednog lekara, jednu sestru, jednu babicu i jednog zubara u svakom centru porodične medicine (dodatno osoblje uzeti u obzir prema broju stanovnika u dotičnim oblastima)
- B2) Zapošljavanje dodatnih ginekologa (poželjno je da budu žene)

C) Poboljšati učinak medicinskog osoblja

- C1) Stručna obuka za osvežavanje znanja osoblja
- C2) Povećati motivaciju osoblja

D) Poboljšanje infrastrukture

- D1) Opšte poboljšanje fizičke i tehničke opreme prema modernim standardima
- D2) Poboljšanje energetske efikasnosti i snabdevanja toplom vodom solarnim panelima
- D3) Preseljenje vatrogasne službe u Dragašu na prizemlje

E) Dodatne zdravstvene usluge

- E1) Formirati mobilnu zdravstvenu službu sa jednim lekarom, jednom sestrom i osnovnim sredstvima, koja će jednom nedeljno posećivati udaljena sela
- E2) Organizovati bezbedan prevoz hitnih pacijenata do Glavnog centra porodične medicine u Dragašu
- E3) Organizovati redovan prevoz pacijenata sa specijalnim bolestima od kuće do Prizrena
- E4) Uključiti predmete o higijeni i zdravlju u nastavni plan i program škola (naročito osnovnih)
- E5) Organizovati projekte za edukaciju odraslih o trenutnim bolestima, higijeni i hrani
- E6) Digitalizacija sistema zdravstvenih informacija
- E7) Urediti dvojezičnu veb stranu sa informacijama o trenutnim bolestima i zdravlju
- E8) Povećati sredstva za zdravstvo i podržati proces odlučivanja na osnovu dokaza

F) Socijalna zaštita

- F1) Instalirati osnovnu opremu za gašenje požara u svakom podcentru (Bljać, Belograd, Brodosavce, Brod, Rapča i Restelica)
- F2) Edukovati volonterske vatrogasne jedinice u svakom podcentru
- F3) Sprovesti obuke o gašenju i sprečavanju požara sa građanima

Dalje planiranje	
<ul style="list-style-type: none"> • Detaljni popis postojeće opreme u jedinicama zdravstvene zaštite u Dragašu, procena i planiranje daljih poboljšanja • Planiranje daljih poboljšanja termalne izolacije i snabdevanje toplom vodom solarnim panelima • Planiranje mobilne medicinske službe i sredstava za prevoz pacijenata 	
Odgovornost / institucionalni okvir	
<ul style="list-style-type: none"> • Shodno Zakonu o lokalnoj samoupravi (br. 03/L-040) i Zakonu o zdravlju (br. 2004/4) opština je odgovorna za pružanje usluga primarne zdravstvene zaštite. • Ministarstvo zdravlja je između ostalog odgovorno za zdravstvene politike i profesionalni i pravni nadzor aktivnosti zdravstvene zaštite, uključujući i utvrđivanje nacionalnih standarda. Prema nacionalnim standardima, broj zaposlenih u primarnoj zdravstvenoj zaštiti je ograničen. 	
Vremenski okvir	Finansijske implikacije
<p>Prioritetni projekti (kratkoročne mere)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Unapredjene ambulante u Restelici u Centru za porodičnu medicinu, obezbeđivanje neophodne infrastructure • Otvoriti apoteke u podcentrima Bljaću, Brodu i Restelici 	<p>srednje</p> <p>srednje niske</p>
<p>Srednjoročne mere</p> <ul style="list-style-type: none"> • Otvaranje apoteka u podcentrima (A4) • Zapošljavanje dodatnih ginekologa (B2) • Poboljšanje fizičke i tehničke opreme prema modernim standardima (D1) • Poboljšati energetska efikasnost i snabdevanje toplom vodom solarnim grejačima za vodu (D2) • Organizovati prevoz hitnih pacijenata do GCPM u Dragašu (E2) • Organizovati redovan prevoz pacijenata u Prizren (E3) • Uključiti predmete o higijeni i zdravlju u nastavni plan i program škola(E4) • Formirati dvojezičnu veb stranu za zdravstvene teme (E7) • Povećati finansijska sredstva za zdravstvo (E8) • Poboljšati civilnu zaštitu u vezi sa protivpožarnim delovanjem (F) 	<p>niske</p> <p>srednje</p> <p>visoke</p> <p>visoke</p> <p>srednje</p> <p>srednje</p> <p>niske</p> <p>srednje</p> <p>niske</p> <p>srednje</p>
<p>Dugoročne mere</p> <ul style="list-style-type: none"> • Obezbediti bar 1 lekara, 1 sestre, 1 babice i 1 zubnog tehničara u svakom centru porodične medicine (CPM) (B1) 	<p>visoke</p>

<ul style="list-style-type: none"> • Poboljšati učinak zdravstvenih radnika (C) • Osnovati mobilne medicinske usluge (E1) • Organizovati projekte za informisanje odraslih o zdravlju (E5) • Digitalizovati sistem informacija o zdravlju(E6) 	<p>srednje</p> <p>srednje</p> <p>srednje</p> <p>srednje</p>
Procena	
<p>Negativni ekološki uticaji se ne očekuju jer planirane mere gradnje utiču samo na postojeće izgrađene oblasti. Obim i emisije iz saobraćaja neće se povećati do problematičnog nivoa zbog mobilnih medicinskih usluga. Ali će to poboljšati životne uslove. Ukoliko se realizuju mere energetske efikasnosti i protivpožarne zaštite, zdravstvene akcije će imati čak i pozitivne efekte na životnu sredinu.</p>	

Razlozi

Sledeća mapa za procenu pruža osnovne podatke za smernice za razvoj:

- *A8 Procena zdravlja, medicinskih usluga i civilne zaštite*

Specifična struktura naselja u Dragašu sa više od 35 mali i razućenih sela zahteva specijalno prilagođavanja nacionalnih zdravstvenih standarda. Potrebno je više specijalista, naročito ginekologa/babica, koji će biti dostupni za starije osobe i trudnice. Alternative za rešavanje ovog pitanja su zapošljavanje dodatnog osoblja, poboljšanje prevoza pacijenata i mobilna zdravstvena služba. Broj specijalista u Dragašu je ispod nacionalnog standarda, tako da mora da dođe do povećanja čak i ako se dostigne željeni broj lekara po glavi stanovnika. Potrebno je da se poboljša neophodna oprema za prevoz pacijenata u Dragaš i u Prizren gde je dostupno specijalno lečenje. Čak i ako bi se dostigao nacionalni standard i ako bi se poboljšale ambulantne usluge, ostaje velika udaljenost do udaljenih mesta i zdravstvenih centara/ambulantni. Nekoliko doktora koji rade skraćeno radno vreme pokrivaju nekoliko sela. Ipak, i dalje su potrebne kućne posete do ugroženih osoba kao što su starija lica i osobe sa invaliditetom. Mobilna zdravstvena služba, sa jednim lekarom, jednom sestrom i osnovnim sredstvima neophodna je za posete nepokretnih lica/ udaljenih sela. Još jedan medij za dopiranje do pacijenata je internet. Korišćenjem modernih medija može da se reši prostorna razućenost koja sada predstavlja problem. Na primer, ažurirana dvojezična veb strana o trenutnim bolestima i zdravstvenoj zaštiti, korespondencija sa lekarima putem i-mejla i digitalizacija sistema informacija o zdravstvu mogu da olakšaju zdravstvene usluge.

Pored osnovne zdravstvene zaštite, koja se pruža u zdravstvenim/ambulantama, opsežnija zdravstvena zaštita se pruža u centrima porodične medicine. Ovi centri bi trebalo da se nalaze u svakom podcentru zbog veličine i funkcije podcentara. Neracionalno je da postoji centar porodične medicine u Kruševu zbog toga što u njemu živi 625 osoba a u Restelici 4.200. prebacivanje specijalne opreme u podcentar Restelica prati opšti princip prostornog razvoja, koji dodeljuje podcentrima pružanje komunalnih usluga za teritoriju koju pokrivaju. Potrebno je da se i ambulanta u Brodu unapredi u centar porodične medicine jer su u tom selu potrebne usluge specijalne zdravstvene zaštite, ali trenutna oprema zadovoljava standarde zdravstvene ambulante.

Prostorni razvoj zdravstva i civilne zaštite prikazan je u usmeravajućoj mapi G9: Smernice za zdravlje, medicinske usluge i civilnu zaštitu .

8.6 Obrazovanje

Opšti ciljevi

Obrazovanje je najbitnije za bolji život. Ono treba da doprinese socijalnom napretku ka vrednostima kao što su tolerancija i međunarodno razumevanje i služi da se poprave šanse pojedinaca za uspešnim životom. Nivo obrazovanja u Dragašu treba da nastavi da se povećava. Stoga obrazovni sistem treba da se prilagodi primenljivoj potražnji. Pošto je Dragaš deo nezavisne države Kosovo, svaka škola i svi nastavnici i đaci treba da budu integrisani u kosovski školski sistem, čak i ako nude obrazovanje na srpskom jeziku. Treba da se uspostavi jedinstven i raznovrstan školski sistem u Dragašu na osnovu principa „obrazovanje u najbližem mestu“. Srednjoškolsko i osnovnoškolsko obrazovanje treba da se prošire dok u nekim zabačenim selima može da se smanji preveliki broj nastavnika. Prostorna raspodela osnovnih i srednjih škola i/ili prevoz do škola omogućava svakom detetu u opštini lakši pristup školama. Veći procenat devojaka koje pohađaju srednje i kontinuirano obrazovanje zavisi od smerova. Dodatno obrazovanje (univerziteti i stručne škole) povećavaju obrazovni nivo i dalji razvoj opštine. Tržište rada u opštini se povećava kvalifikovanim mladim osobama i kvalifikovanim odraslim osobama. Obuke o poslu, naročito za žene ili nezaposlene, u glavnim ekonomskim oblastima (poljoprivreda, šumarstvo, sakupljanje bilja, kulturno nasleđe i turizam) povećavaju prilike Dragaša i jačaju njegovu poziciju u regionu Šar Planine. .

Krajnji ciljevi

- Na duži rok, školski sistem Kosova treba da postane jedini školski sistem u Dragašu. Nastavnici i nastavno gradivo iz srpskog sistema bi trebalo da se integrišu u kosovski sistem uz puno poštovanje kulturne pozadine goranske zajednice i srpskog jezika. Kako bi se postigao ovaj cilj potrebno je da se započne dijalog sa relevantnim akterima kako na nacionalnom tako i na opštinskom nivou. Objekti srednjih škola bi trebalo da se prošire. Većina mladih u Dragašu treba da diplomira u srednjim školama. Ne bi trebalo da bude razlike između polova.
- Uspostaviće se dobar sistem centralnih i isturenih škola i funkcionalan transport do škola u Dragašu.
- Povećaće se prilike za stručne obuke za odrasle, uključujući i muškarce, žene, nezaposlene i osobe sa slabim kvalifikacijama i za dalji razvoj opštine je potrebno da se uspostave programi za obrazovanje odraslih (doživotno učenje)
- Endogena produktivna dinamika treba da bude glavni deo ekonomskog sektora u Dragašu.
- Do 2015 godine neće biti škola sa manje od 10 učenika jer je održavanje školskih zgrada sa manje od 10 učenika nije ekonomična i premašuje finansijske mogućnosti opštine.
- Komunikacija između roditelja-nastavnika-đaka treba da se poveća i da se olakša aktivno angažovanje roditelja u procesu obrazovanja.
- Svako dete u Dragašu treba da stekne najviši nivo obrazovanja u skladu sa svojim mogućnostima a ne u zavisnosti od svoje finansijske, socijalne ili etničke situacije ili specijalne potrebe
- Osnivanje predškolskih institucija će olakšati roditeljima da pripreme svoju decu za školu

- Obrazovanje treba da obuhvata aktuelne teme (zdravlje, kulturno nasleđe, energetika, zagađenje životne sredine).

Akcije

A) Paralelni školski sistem (srpski školski sistem)

- A1) Integrisati nastavnike iz srpskog sistema u kosovski obrazovni sistem
- A2) Motivisati diskusiju u civilnom društvu o integraciji paralelnog (srpskog) sistema u kosovski sistem; Pregovarati naročito sa roditeljima dece koja pohađaju nastavu u srpskom sistemu
- A3) Motivisati razmenu aktivnosti između dveju zajednica
- A4) Proširiti kosovski obrazovni sistem u regionu Gore (naročito u Restelici)

B) Srednje obrazovanje

- B1) Otvoriti nove srednje/stručne škole u gradu Dragašu
- B2) Povećati broj učenika u srednjim školama i na fakultetima (devojčice i dečaci) i kontrola pohađanja škole od strane dečaka i devojčica
- B3) Formirati isturena odeljenja u regionu Gore (Restelica i Brod)

C) Doživotno učenje

- C1) Otvoriti nove srednje/stručne škole u gradu Dragašu kao obrazovne centre za odrasle, za osobe starije od 15 godina
- C2) Realizovati programe za obrazovanje odraslih za muškarce, žene, nezaposlene i odrasle sa slabim kvalifikacijama; Privući dodatna finansijska sredstva i organizovati specijaliste da drže kurseve za obrazovanje odraslih
- C3) Realizovati obuke o poslu za glavne oblasti ekonomskog razvoja (poljoprivreda, šumarstvo, sakupljanje bilja, prerada hrane, kultura i turizam)
- C4) Pružiti priliku lokalnim zajednicama da deluju i učestvuju u ekonomskim strategijama, kroz obuke o poslovnom planiranju, menadžmentu, gostoprimstvu i pružanju usluga, računovodstvu i marketingu.
- C5) Omogućiti jednake prilike za pristup žena ovim prilikama, sa ciljanim obukama. Projekti bi trebalo da se usredsrede na povećanje veština i socijalnog kapitala žena da aktivno učestvuju u tradicionalnim aktivnostima za pripremu hrane, pružanje smeštaja, poljoprivredu i preradu poljoprivrednih proizvoda, i izradu odeće i tekstila, u vezi sa turizmom kao i sa drugim prilikama za stvaranje prihoda.

D) Poboljšati osnovno obrazovanje

- D1) Preraspodeliti nastavnike koji nisu potrebni u školama u kojima ima malo đaka
- D2) Ukoliko se obezbedi prevoz do druge osnovne škole, zatvoriti osnovne škole sa manje od 10 đaka

E) Proces obrazovanja

- E1) Obavezati nastavnike da pohađaju redovne obuke za osvežavanje znanja
- E2) Uspostaviti sastanke između nastavnika i roditelja, omogućiti aktivno angažovanje roditelja u obrazovnom procesu (dani akcije za životnu sredinu, za očuvanje tradicionalno/kulturnog nasleđa, itd.)
- E3) Razmena iskustava i znanja sa drugim školama na Kosovu i u inostranstvu

<p>E4) Integrisati u obrazovanje decu sa posebnim potrebama</p> <p>F) Poboljšati infrastrukturu i unaprediti uslove</p> <p>F1) Poboljšanje školske infrastrukture (zgrade, sportski tereni, laboratorije, tehnologija, nastavno gradivo, itd).</p> <p>F2) Organizovati prevoz do srednjih škola pre svega, kao i do osnovnih škola kada je potrebno</p> <p>F3) Finansijska pomoć (stipendije, prevoz, udžbenici)</p> <p>G) Razviti nove oblasti</p> <p>G1) Osnivanje predškolskih institucija (dečja obdaništa, predosnovni razredi, centri u zajednicama)</p> <p>G2) Uključiti aktuelne predmete u školski nastavni plan (o zdravlju, kulturnom nasleđu, energetici, životnoj sredini i prikupljanju otpada)</p> <p>G3) Integrisati moderne tehnologije (računari, internet) u školama (i rešavanje problema udaljenih sela)</p>	
Dalje planiranje	
<ul style="list-style-type: none"> • Mora da se planira proces uspostavljanja samo jednog školskog sistema • U očekivanju zakona o obaveznom srednjem obrazovanju, potrebno je da se proceni potreba za učionicama i rešena od strane opštine 	
Odgovornost / institucionalni okvir	
<ul style="list-style-type: none"> • Opštinske i nacionalne odgovornosti u vezi sa obrazovanjem su položene u zakonu o obrazovanju u opštinama br. 03/L-068 u Zakonu o douniverzitetskom obrazovanju br. 04/L –032. Ministarstvo obrazovanja, nauke i tehnologije ima (između ostalog) odgovornost da izradi politike za obrazovanje, da nadgleda upravljanje obrazovanjem i da olakša razvoj obrazovnog sistema. Unutar pravnog okvira opštine imaju puna i isključiva ovlašćenja da pružaju predosnovno, osnovno i srednje obrazovanje, uključujući i licenciranje obrazovnih institucija, zapošljavanje, isplatu zarada i obuku obrazovnih instruktora i administratora. • Očekuje se usvajanje zakona o obaveznom srednje obrazovanju. Odluke o budućnosti paralelnog sistema nisu odgovornost opštine ali zahtevaju pregovore na nacionalnom nivou. 	
Vremenski okvir	Finansijske implikacije
<p>Prioritetni projekti (kratkoročne mere)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Podstaci razgovore unutar civilnog društva, uključujući i roditelja, o integraciji paralelnog sistema u kosovski sistem (A2) • Doneti odluku o formiranju odeljenja srednje škole u podcentrima u regionu Gore (B3) • Otvoriti nove srednje/stručne škole u gradu Dragašu (B1, C1) 	<p>niske</p> <p>niske</p> <p>niske</p>

<ul style="list-style-type: none"> • Privući dodatna finansijska sredstva i organizovati specijaliste koji će držati kurseve za obrazovanje odraslih (C2) • Realizovati obuku o poslu za glavne oblasti ekonomskog razvoja (C3) 	<p>srednje srednje</p>
<p>Srednjoročne mere</p> <ul style="list-style-type: none"> • Podstići aktivnosti razmene između regiona Gore i Opolje (A3) • Povećati kapacitete žena i prilike da učestvuju u ekonomskom sektoru (C5) • Obavezati nastavnike da pohađaju redovne obuke za osveženje znanja (E1) • Uspostaviti sastanke između roditelja i nastavnika (E2) • Poboljšati školsku infrastrukturu (F1) • Obezbediti školski prevoz (F2) • Formirati predškolske ustanove (G1) • Uključiti aktuelna pitanja u nastavni plan i program škola (G2) • Integrisati moderne tehnologije u školski život (G3) 	<p>niske srednje srednje srednje visoke srednje visoke niske srednje-visoke</p>
<p>Dugoročne mere</p> <ul style="list-style-type: none"> • Integrisati nastavnike iz srpskog sistema u kosovski sistem i proširiti kosovski sistem u regionu Gore (A1, A4) • Povećati broj đaka u srednjim školama (B2) • Integrisati zajednice u ekonomske strategije (C4) • Poboljšati osnovno obrazovanje smanjenjem broja škola i nastavnika (D) • Razmena iskustava i znanja sa drugim školama na Kosovu i u inostranstvu (E3) • Integrisati decu sa posebnim potrebama (E4) • Privući i obezbediti finansijsku podršku (školarine, prevoz, udžbenici) (F3) 	<p>visoke srednje srednje niske srednje srednje visoke</p>
<p>Procena</p>	
<p>Negativan ekološki uticaj se ne očekuje jer planirane mere gradnje utiču na postojeće izgrađene oblasti. Obim i emisije iz saobraćaja neće se povećati do problematičnog nivoa zbog prevoza đaka do škola. Pored toga, nekoliko obrazovnih mera će povećati svest o očuvanju prirode, tako da će obrazovna strategija imati pozitivan uticaj na životnu sredinu.</p> <p>Pošto je obrazovanje osnova za ekonomski razvoj i dobre životne uslove, ovo će pozitivno uticati na socijalno-ekonomska pitanja.</p>	

Razlozi

Specifična struktura naselja u Dragašu sa 36 malih i razuđenih sela je jedan faktor koji otežava pružanje delotvornog obrazovanja za sve. Procena postojeće situacije je pokazala prevelike kapacitete u osnovnom obrazovanju u udaljenim selima sa manje stanovništva, dok su kapaciteti u predosnovnom i srednjem obrazovanju nedostaju.

Sledeća mapa za procenu pruža osnovne podatke za smernice za razvoj:

- *A9 Procena obrazovanja*

Rezultati i preporuke su prikazani u usmeravajućoj mapi G10 Smernice za obrazovanje.

Drugi faktor koji otežava racionalno korišćenje resursa je postojanje paralelnog sistema. Stoga strategija za ORP predlaže ujedinjenje oba sistema na duži rok.

Princip obrazovanja u „najbližem mestu“ ne može da se sledi bez određenih izuzetaka. Slaba gustina naseljenosti u Dragašu sa malim naseljima mora da se reši efikasnom prostornom distribucijom i efikasnim prevozom u škole, i tokom zime. Ovo se odnosi ne samo na osnovne škole, već i na srednje škole i stručno obrazovanje. Prekomerni kapaciteti u sektoru osnovnog obrazovanja može da se smanji, dok bi predosnovno i srednje obrazovanje trebalo da se proširi. Kvalifikovane mlade osobe i stručno obučene odrasle osobe su osnova za uspešan razvoj Dragaša.

8.7 Turizam i kulturno nasleđe

Opšti ciljevi
<p>Velika turistička dobra opštine Dragaš, njeno prirodno okruženje, kulturna raznolikost stanovništva, materijalno i nematerijalno nasleđe, nude nekoliko prilika za ekonomski i turistički razvoj. Planirano proširenje Nacionalnog parka Šar Planina na Dragaš pruža jedinstvenu priliku da se promoviše turizam u opštini ponudom ekološki i kulturno kompatibilne duhovne, naučne, obrazovne, rekreativne i prilike za posetioce. Dragaš kao deo kulture Evrope i zapadnog Balkana sprovođenju popisa kulturnog nasleđa, i preduzima aktivne mere da zaštiti, očuva i obnovi nasleđe. Saradnjom u zaštiti životne sredine, očuvanju kulturnog nasleđa i turističkih potencijala opština čuva svoje prirodne prednost i autentičnost mesta istovremeno povećavajući unutrašnju i spoljašnju svest o njegovoj lepoti (i jedinstvenoj konkurentnosti) koja će mu pomoći da postigne uspeh. Strateška ulaganja u turističku infrastrukturu (ljudsku i fizičku) povećaće standarde, ispuniće očekivanja posetilaca i pružiće vrednost za novac. Dragaš treba da razvije održivu turističku ekonomiju kroz međupštinska partnerstva kao i partnerstva između javnog i privatnog sektora i civilnog društva radi zaštite životne sredine, otvaranja novih radnih mesta i prilika za preduzetnike, socijalne koristi, industrijski profit i prihode za opštinu. Prostorna distribucija turističkih centara će garantovati jednaku koristi od turizma u celoj opštini i posvećivanje iste pažnje svakom delu Dragaša. Uspostavljanje uprave nacionalnog parka treba da služi kao motor za održivu turističku infrastrukturu.</p>
Krajnji ciljevi
<ul style="list-style-type: none">• Razvoj turizma treba da se podrži realizacijom ljudske i fizičke infrastrukture za turizam.• Razvoj turizma u Dragašu treba da se uskladi sa Ministarstvom trgovine i industrije, Udruženjem kosovskih opština, zajednicama u Dragašu i susednim zemljama.• Razvoj turizma treba da sadrži realizaciju postojećih objekata (npr. staza za planinarenje, festivala) i otkrivanje novih oblasti (npr. skijanje, etnološki muzej).• Grad Dragaš treba da deluje kao turistički centar – mesto gde će se dobiti prve i sve osnovne informacije o opštini.• Sela sa izuzetnim kulturnim prednostima, kvalitetne lokacije i dobri odnosi između glavnih turističkih prednosti Dragaša treba da deluju kao „turističko srce“ – mesta za započinjanje određenih turističkih aktivnosti.• Razvojem turizma treba da se zaštiti životna sredina, očuva kulturno nasleđe i poboljša infrastruktura (putna mreža, upravljanje otpadom, energetika i snabdevanje vodom).• Plan za upravljanje nacionalnim parkom treba da uključi elemente turističke infrastrukture i da podrži njihovu realizaciju.• Potrebno je da se kod stanovništva u Dragašu podigne svest o kulturnom i prirodnom nasleđu.

- Održavanje različitih kulturnih aktivnosti treba da se obavi na osnovu profesionalnog istraživanja i najboljih međunarodnih praksi.
- Adekvatni koncepti za korišćenje objekata kulturnog nasleđa treba da zaštite napuštene objekte od degradacije.
- Profesionalno istraživanje arheološkog, monumentalnog, prirodnog i nematerijalnog nasleđa u Dragašu treba da istraži istorijsku vrednosti opštine i mogućnosti za turizam.
- Priprema kataloga kulturne (i prirodne) aktive treba da bude prioritet za upravu za kulturu u saradnji sa regionalnim centrom za kulturno nasleđe u Prizrenu, lokalnim zajednicama i seoskim radnim grupama.
- Lokalne zajednice treba da se aktivno uključe u izradi i realizaciji lokalnih strategija za kulturni i prirodni turizam.

Akcije

A) Podrška razvoju turizma / Stimulisati turističke potencijale

- A1) Izraditi akcioni plan za realizaciju strategije za prirodni turizam i ugraditi kulturni turizam
- A2) Koristiti formiranje nacionalnog parka za stvaranje centra za posetioce i moguće druga mesta koja će biti interesantna za turiste.
- A3) Razviti i povećati standard tehničke infrastrukture (vodovod, kanalizacija, upravljanje otpadom)
- A4) Imenovati specijalnog službenika u opštinskoj administraciji (npr. u Upravi za finansije, ekonomiju i razvoja)
- A5) Uklanjanje deponije iz Prizrena koja se nalazi na ulazu u Dragaš i druge (ilegalne) deponije
- A6) Izvršiti program za podizanje svesti o čistoj životnoj sredini kako se putevi i reke ne bi zagađivali
- A7) Uspostaviti međupštinska partnerstva i iskoristiti ranije naučene lekcije i stečena iskustva od drugih opština i projekata na Kosovu
- A8) Obuka o gostoprimstvu, uslugama i kvalitetu kao i vodič za planinarenje za građane Dragaša
- A9) Marketing Dragaša na regionalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou
- A10) Ohrabriti javno-privatna partnerstva kako bi se povećala ulaganja u turistički sektor (npr. razglednicama, brošurama, knjigama iz Dragaša i na internetu)
- A11) Otvoriti veb stranu o turizmu koja im omogućava da planiraju svoje putovanje pre nego što dođu i na kraju rezervišu smeštaj po principu noćenje sa doručkom
- A12) Proširenje putne mreže uz pažnju da neki putevi oko lokaliteta nasleđa / skupova zgrada treba da ostanu u tradicionalnoj formi građevine / materijala (tj. okruglo kamenje)

B) Istražiti nekoliko (novih) oblasti turizma

- B1) Obezbediti procenu ekološkog uticaja za skijašku infrastrukturu, npr. Na vrhu planine blizu Broda ili Zaplužja
- B2) Sprovesti studiju izvodljivosti za skijaški turizam na brdima blizu Plajnika
- B3) Prilike za pecanje, vožnju kanua i druge aktivnosti na vodi; kao i planinski biciklizam, alpinizam i druge aktivnosti na otvorenom.
- B4) Ugraditi kulturni turizam u strategiju za prirodni turizam i istražiti tradicionalne festivale, itd. za turizam
- B5) Razvoj lovačkog turizma u saradnji sa lovačkim udruženjem za oblasti van nacionalnog parka
 - i. Odluka o planovima za lov divljih životinja
 - ii. Odgovarajuća edukacija lovaca
 - iii. Regulisati i dati jasne odgovornosti i procedure za slučaj žalbi i opažanja
 - a. Nelegalne seče šuma
 - b. Prekoračenja ribolovačkih ili lovačkih zakona i propisa

C) Izgraditi turističke centre u Dragašu

- C1) Grad Dragaš bi trebalo da bude „turistička baza“ sa turističkom kancelarijom / turističko-informativnim punktom koji će pružati praktične informacije posetiocima i pomoći će im da organizuju smešta, prevoz i vodiče; smeštaj (hotel)
- C2) Belograd bi trebalo da bude „turistički centar“ sa početnom tačkom za pešačenje, biciklizam, putovanje automobilom itd. u dolini Opolje.
- C3) Brodosavce bi trebalo da bude „turistički centar“ sa početnom tačkom za pešačenje, biciklizam, putovanje automobilom itd. u dolini Opolje.
- C4) Brezna bi trebalo da bude „turistički centar“ sa početnom tačkom za pešačenje, piknik, itd. na jezeru Brezna; smeštaj /hotel, vikendice)
- C5) Zaplužje bi trebalo da bude „turistički centar“ sa početnom tačkom za pešačenje, biciklizam, putovanje automobilom itd. u dolini Opolje; za planinare, piknik itd. na Šar-planini; međunarodna tačka za povezivanje radi planinarenje u inostranstvu; smeštaj (hotel, vikendice)
- C6) Brod bi trebalo da bude „turistički centar“ sa početnom tačkom za planinarenje, piknik, itd. u regionu Gore; smeštaj (hotel 'Arxhena', vikendice); skijaške staze, međunarodna tačka za povezivanje radi planinarenje u inostranstvu
- C7) Rapča/Rapčë bi trebalo da bude „turistički centar“ sa početnom tačkom za planinarenje na planini Koritnik; međunarodna tačka za povezivanje radi planinarenje u inostranstvu
- C8) Radeša bi trebalo da bude „turistički centar“ sa početnom tačkom za planinarenje u planinama Gore i u dolini Opolje, smeštaj (hotel, vikendice)
- C9) Restelica bi trebalo da bude „turistički centar“ sa početnom tačkom za planinarenje; međunarodna tačka za povezivanje radi planinarenje u inostranstvu; možda i kao centar za posetioce nacionalnog parka

D) Povećati sistem staza za pešačenje

- D1) Utvrđivanje i postavljanje znakova na stazama
- D2) Održavanje staza
- D3) Kreiranje mapa, marketinških strategija
- D4) Razviti hijerarhiju puteva, ugostiteljstvo za široku lepezu posetilaca (kao što su porodice za decom, osobe sa poteškoćama, iskusni planinari, kulturni turisti). Poželjne su upetljane staze. One takođe mogu povezivati grupu sela, i mogu prolaziti pored lokaliteta od kulturnog i prirodnog interesovanja i/ili da slede tradicionalne staze.
- D5) Komfor i druga turistička infrastruktura kao što su toaleti/objekti za ispiranje, tačke za osveženje, znakovi, fiksne mape, kante za smeće, informativni znakovi, ograda, itd. mogu biti potrebni kako bi se osigurali komfor i sigurnost pored staza kao i zaštita životne sredine i nalaženje puta.

E) Saradnja između turizma i kulturnog/prirodnog nasleđa

- E1) Osnovati etnološki muzej u Dragašu
- E2) Koncentrisati napore na formiranje nacionalnog parka
- E3) Uspostaviti težište projekta na autentičnost mesta, podizanje veština i kapitala naročito za žene koje žele da aktivno učestvuju u aktivnostima u vezi sa turizmom (npr. tradicionalne aktivnosti proizvodnje hrane, pružanje smeštaja, poljoprivreda i prerada poljoprivrednih proizvoda, i pravljenje odeće i stvari od tekstila)
- E4) Renovirati tradicionalne skupove zgrada za smeštaj posetilaca. Urediti ih kao „turistička čvorišta“ na različitim tačkama u opštini od kojih će moći da se iskoriste drugi kulturni i prirodni potencijali, prožimajući istoriju kretanja širom opštine
- E5) Pretvoriti mlinove u korisne turističke objekte, npr. mesta za izložbe istorije sela, održavanje svečanosti i njihovo održavanje kao kulturnih predela (tj. uključivanje mera za zaštitu reka/šuma)
- E6) Ispitati koncept osnivanja muzeja na otvorenom u Zlipotoku

F) Podizanje svesti o kulturnom nasleđu

- F1) Programi za podizanje svesti zajednica i građana o odgovarajućem tretmanu kulturnog nasleđa (npr. šta raditi ako se otkriju arheološka nalazišta, šta je nasleđe, itd.) kako bi se garantovali poštovanje i zaštita
- F2) Formiranje radnih grupa za kulturno/prirodno nasleđe i turizam koja će se sastojati od Goranaca i

Albanaca, uključujući i žene i mlade.

- F3) Uključiti teme o kulturnom nasleđu i tradicijama u nastavni plan i program i razmenjivati aktivnosti između Goranaca i Albanaca
- F4) Obuka Opštinskog osoblja o različitim sektorima koji se tiču aktive kulturnog i prirodnog nasleđa, vrednosti, pitanja sa kojima se suočavaju u zaštiti, i metodologije da se osigura njihova zaštita

G) Očuvati kulturno nasleđe

- G1) Hitni konzervacioni radovi na svim lokacijama pod nacionalnom zaštitom ili privremenom nacionalnom zaštitom, zavisno od daljih istraživanja koja će pomoći da se definiše strategija za konzervaciju.
- G2) Obeležavanje grobova, vodenica, verskih lokaliteta i spomenika kao predmeta kulturnog nasleđa
- G3) Uspostavljanje stručne obuke za tehnike očuvanja nasleđa, tradicionalno zanatstvo, ručne radove i druge nematerijalne procese nasleđa.
- G4) Upotreba objekata nasleđa kao uređenja i mesta za proslave, festivale i druge skupove u zajednici i/ili konzervaciju za nove namene u skladu sa profesionalnim savetima i mišljenjima za nasleđe/konzervaciju.

H) Izvršiti istraživanje nacionalnog nasleđa

- H1) Sastavljanje popisa kulturnog nasleđa u Dragašu: potvrđivanje činjenica, sprovođenje novih istraživanja, završetak delova na kulturnim predelima, pokretno nasleđe i nematerijalno nasleđe.
- H2) Omogućiti profesionalno istraživanje arheološkim lokaliteta (i u svim drugim mestima „koja se kasnije mogu otkriti“) i profesionalno istraživanje i angažovanje zajednica na sastavljanju odgovarajuće baze podataka arheoloških predmeta
- H3) Omogućiti istraživanje od strane profesionalaca u saradnji sa lokalnim i nacionalnim institucijama radi konačne klasifikacije oblasti za konzervaciju arhitekture
- H4) Omogućiti istraživanje putem učesničkog metoda o evidentiranju i očuvanju nematerijalnog nasleđa
- H5) Prikupljanje potpunijih informacija o „kulturnim pričama“, na primer, u vezi sa obilnim resursima vode u Dragašu, istorijskoj trgovini i međunarodnim vezama, predelima povezanim sa legendama i pričama, i izrada i proizvodnja tradicionalne nošnje.

Dalje planiranje

- Izraditi akcioni plan za realizaciju strategije za prirodni turizam i ugraditi kulturni turizam
- Uključiti aspekte turističke infrastrukture u plan za upravljanje nacionalnim parkom,
- Stvaranje strategije za arheološke lokalitete: planiranje budućih istraživanja i mera za hitnu zaštitu.
- Osmisliti strategiju za zaštitu i održavanje verskih lokaliteta, mlinova, grobova, skupova tradicionalnih zgrada, poljoprivrednih zgrada i čardaka. Hitni konzervacioni radovi će možda biti potrebni.

Odgovornost / institucionalni okvir

- Uloga javnog sektora u razvoju turizma jeste da utvrdi odgovarajuće uslove za razvoj proizvoda, infrastrukture, informacija za turiste i promociju imidža Dragaša kao turističke destinacije. Glavna odgovornost javnog sektora je da obezbedi odgovarajuće i pogodne uslove za razvoj turizma i delovanje privatnih preduzeća, negujući oblasti kao što su opšta infrastruktura, promocija i marketing, i javne usluge. Opština takođe treba da uzme u obzir planove centralne vlade kada planira svoje strategije za turizam. Usklađivanjem prirodnih sredstava opštine sa trenutnim stubovima kosovske strategije za turizam, Dragaš će olakšati Ministarstvo trgovine i industrije da

<p>reklamira i upakuje turističku ponudu Dragaša.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uloga privatnog sektora jeste da pretvori turističke prednosti Dragaša u proizvod koji se može ponuditi na tržištu. Trebalo bi napomenuti da je privatni sektor glavna pokretačka snaga turističkog sektora, i ubira više od 90% srodnih prihoda i doprinosi ulaganjima u opštini, promociji i razvoju ljudskih resursa. • Lokalne zajednice treba da se aktivno angažuju u izradi i realizaciji lokalnih strategija za kulturno i prirodno nasleđe • Priprema katalog kulturnih i prirodnih dobara kao i njihovo održavanje je odgovornost uprave za kulturu u saradnji sa regionalnim centrom za kulturno nasleđe u Prizrenu. • Ministarstvo trgovine i industrije je formulisalo glavne stubove kosovskog turističkog produkta u strategiji za turizam 2011-2020 • Asocijacija kosovskih opština (AKO) pomaže da se koordinira turistički razvoj u južnom regionu; ona je formulisala prioritete oblasti za razvoj u izjavi politike AKO o turizmu. Planira se što je pre moguće da se uspostavi master plan uključujući i marketinški koncept i akcioni plan. 	
Vremenski okvir	Finansijske implikacije
<p>Prioritetni projekt (kratkoročne mere)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Izraditi akcioni plan (A1) • Razviti tehničku infrastrukturu (A3) • Zaposliti specijalnog službenika za turizam (A4) • Uklanjanje deponije iz Prizrena na ulazu u Dragaš i drugih ilegalnih deponija (A5) • Sprovesti programe za podizanje svesti o vrednosti čiste životne sredine radi smanjenja bacanja smeća pored puteva i reka (A6) • Obuka o gostoprimstvu, uslugama i kvalitetu kao i obuka o vodiču za pešačke staze za građane Dragaša (A8) • Povećati putnu mrežu i održati tradicionalne forme gradnje (A12) • Uspostaviti grad Dragaš kao „turističku bazu“ (C1) • Programi za podizanje svesti zamenika (i građana) o odgovarajućem tretmanu kulturnog nasleđa (F1) • Formiranje radnih grupa za kulturno / prirodno nasleđe i turizam, sa učešćem žena i mladih (F2) • Hitni radovi na očuvanju svih lokaliteta koji su nacionalno zaštićeni (G1) 	<p>niske visoke visoke srednje srednje srednje visoke srednje srednje niske srednje</p>
<p>Srednjoročne mere</p> <ul style="list-style-type: none"> • Unaprediti formiranje nacionalnog parka za stvaranje interesnih tačaka (A2) • Uspostaviti partnerstva između opština (A7) • Podstaci javno – privatna partnerstva (A9) 	<p>srednje srednje srednje</p>

<ul style="list-style-type: none"> • Marketing Dragaša (A10) • Otvoriti turističku veb stranu (A11) • Ugraditi kulturni turizam u strategiju turizma zasnovanog na prirodi (B4) • Razvoj lovačkog turizma (B5) • Uspostaviti turističke centre (C2-C9) • Utvrđivanje, održavanje i mapiranje staza za pešačenje (D1-D3) • Osnovati etnografski muzej u Dragašu (E1) • Usredsrediti napore na realizaciji nacionalnog parka (E2) • Započeti projekte koji će se usredsrediti na „autentičnost mesta“ (E3) • Ispitati koncept uspostavljanja muzeja na otvorenom u Zlipotoku (E6) • Uključiti predmete o kulturnom nasleđu u školski nastavni plan i program i aktivnosti razmene iskustava između zajednica u Dragašu (F3) • Obuka opštinskog osoblja o vrednosti i zaštiti kulturnog nasleđa (F4) • Stručne obuke o tehnikama gradnje nasleđa (G3) • Sprovođenje popisa kulturnog nasleđa (H1) • Omogućiti istraživanje i prikupljanje potpunijih informacija o nematerijalnom nasleđu i kulturnim pričama (H4, H5) 	<p>srednje srednje</p> <p>niske srednje srednje niske niske niske srednje niske</p> <p>srednje srednje visoke srednje</p> <p>srednje</p>
<p>Dugoročne mere</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sprovesti procenu uticaja na životnu sredinu za projekte skijališta (B1) • Studija izvodljivosti za skijaški turizam blizu Plajnika (B2) • Procena prilika za aktivnosti na vodi i na otvorenom (B3) • Proširenje pešačkih staza razvojem hijerarhijskog sistema i povećanjem komfora i ostale infrastrukture (D4, D5) • Renovirati postojeće komplekse tradicionalnih svakidašnjih zgrada u smeštaj za posetioce (E4) • Pretvoriti tradicionalne mlinove u korisne turističke objekte (E5) • Popis materijalnog (arhitektonskog) nasleđa (G2) • Promena namene zgrada nasleđa kao mesta i kulise za privatne i skupove zajednice (G4) • Omogućiti profesionalno istraživanje arheološkog i arhitektonskog nasleđa (H2, H3) 	<p>srednje niske srednje visoke</p> <p>visoke visoke niske</p> <p>srednje</p> <p>niske</p>
<p>Procena</p>	
<p>Ekološki uticaji kao rezultat razvoja turizma se očekuju. Međutim, negativni uticaji se mogu smanjiti kada pozicioniranje uzme u obzir ekološke aspekte na način kako je to učinjeno u ovoj strategiji. Strategija za turizam saopštava da je čista i zaštićena životna sredina glavna vrednost i osnova za uspeh, tako da će biti pozitivnog uticaja na životnu sredinu. U slučaju kulturnog nasleđa, strategija neće štetiti životnoj sredini, već će očuvati kulturne tradicije i prednosti.</p> <p>Očekuje se da će socijalno-ekonomski uticaji strategije biti pozitivni jer će podržati ekonomski razvoj u oblasti turizma i očuvati kulturne tradicije i identitet Dragaša.</p>	

Razlozi

Sledeće mape za procenu pružaju osnovne podatke za smernice za razvoj:

- *A1.1 i A1.2 Procena biodiverziteta*
- *A3 Procena vodenih resursa – regeneracija, pretnje i kvalitet*
- *A6 Procena čvrstog otpada*
- *A7 procena kulturnog nasleđa i turističkog potencijala*
- *A10.1 Procena ekonomije, infrastrukture i energije – putevi i transport*

Dragaš u smislu planiranja turizma i politika počinje od nule, ima ograničenu infrastrukturu i odsustvo prepoznavanja brenda ne samo međunarodno već i na samom Kosovu. Pored toga, iako se prirodna dobra Dragaša uklapaju u planiranje turizma na centralnom nivou, Dragaš se ne spominje konkretno u nacionalnim planovima za razvoj turizma; opština, bez trenutnog budžeta za turizam, je odgovorna za preuzimanje vodeće uloge u ovom sektoru.

Autentičnost mesta je ključna komponenta u planiranju turizma. U poređenju sa domaćim i regionalnim turističkim tržištima, 3 jedinstvena aspekta Dragaša su:

1. Prirodna lepota (planine, biodiverzitet)
2. Kultura i nasleđe (kultura Gore i Opolje, način života)
3. Gostoprimstvo i kuhinja (lokalno proizvedena hrana, seosko gostoprimstvo)

Na osnovu ovih faktora se preporučuje da Dragaš usredsredi svoju turističku strategiju i razvoj na vezu između prirode i seoske kulture. Ova veza ka prirodnom načinu života, uz tradicionalno gostoprimstvo, poljoprivredu i stočarstvo, nestala je u većem delu Evrope i nudi jedinstveno iskustvo blizu izvornih tržišta.

Glavni preduslovi za razvoj turizma u Dragašu su zaštita njegovog endemskog okruženja i kulturnog nasleđa (autentičnost mesta). Masovni turizam nije kompatibilan sa ovim ciljevima, te stoga strategija za turizam mora da se usredsredi na sledeće grupe:

1. Domaći turisti zainteresovani za iskustvo u prirodi, kulturu i zdrav stil života
2. Dijaspora koja se posećuje mesto tokom letnjih meseci
3. Stranci koji žive na Kosovu i žele da istraže zemlju i koji su zainteresovani za avanturu, prirodu i kulturu
4. Međunarodni turisti koji žele jedinstveno kulturno i prirodno iskustvo

Lokalne zajednice treba da se aktivno uključe u izradu i primenu lokalnih strategija za kulturni i prirodni turizam kako bi se zaštitili dobra od kulturne i prirodne vrednosti od neodgovarajućih izmena i eksploatacije kroz komercijalne aktivnosti. Edukacija i podizanje svesti o kulturnim i prirodnim dobrima Dragaša, delokrugu njihovih vrednosti, i kako treba da se tretiraju veoma su važni da se osigura njihova zaštita. Ovo bi trebalo da se obavi sa đacima, mladima i svim sektorima lokalnih zajednica, zajedno između regiona Gore i Opolje.

Sprovođenje popisa dobara kulturnog nasleđa, preduzimanjem aktivnih mera za zaštitu, očuvanje i obnovu nasleđa, zakonski je zahtev i snažno se preporučuje na evropskom i međunarodnom nivou. To je dokaz zajedničke evropske i kulture zapadnog Balkana; zaštita nasleđa je veoma važna za društvo u suštini, uključujući i zajedničku istoriju širom Šar Planine i Kosova. Zaštita ovih dobara može da pomogne budućim arheološkim i drugim proučavanjima koja mogu da prošire istorijsko, socijalno i naučno znanje o regionu.

Formiranje radnih grupa radi konsultacija sa zajednicom omogućava im da osmisle strategije za korišćenje kulturnih i prirodnih resursa u svrhu turizma (i stvaranje prihoda na drugi način). Grupe takođe biti forum za razgovore i evidentiranje lokalne istorije, da pomognu u istraživanju koje je potrebno za kulturna/prirodna dobra. Obuka o konceptima nasleđa i turizma, upravljanju i tehničkim aktivnostima (npr. odgovarajuće renoviranje zgrada) trebalo bi da se obezbedi radi povećanja znanja i kapaciteta, kao i da se pruži obuka o upravljanju.

Dragaš je takođe u direktnom takmičenju sa drugim mestima za seoski turizam u drugim regionima, koji su imali koristi ne samo od većeg nivoa donatorskih investicija, već i od snažnijih nacionalnih odbora za turizam za razvoj i reklamiranje doslednih strategija. Angažovanje i učešće u Asocijaciji kosovskih opština (AKO) kao i jačanje „kulture Šar Planine“, koje će činiti sve zajednice iz različitih opština (čak i zemalja) koje dele planinske predele i kulturne sličnosti ključna je alatka za povećanje tržišta za turizam kao i lokalnih proizvoda. To takođe može pomoći da se proširi istraživanje istorijskog i kulturnog razvoja regiona. Na Kosovu je uspostavljen niz turističkih inicijativa (Velika Hoča, Novo Brdo, Rugovska klisura) sa različitim stepenima uspeha. Korišćenje ranije naučenih lekcija i drugih iskustava od projekata i opština na Kosovu se veoma preporučuje. Ovo bi trebalo da bude deo obuke i podizanja svesti lokalne administracije i zajednica, kao smernica za kreiranje strategije.

AKO bi takođe mogla da pomogne u regionalnoj turističkoj strategiji, master planu i sistemu za koordinaciju koji bi koristili svim opštinama u južnom regionu i konkretnije onima koje imaju teritoriju unutar nacionalnog parka Šar Planina. Nacionalni park bi takođe trebalo da se gleda kao značajni činilac u sektoru turizma zbog profila parka, konkretno prirodnog turizma. Takođe je neophodno da se koordiniraju aktivnosti sa službenicima parka i u skladu sa propisima za zoniranje nacionalnog parka i strategijom za upravljanje.

Prostorni razvoj turizma i kulturnog nasleđa je prikazan u usmeravajućoj mapi G11: Smernice za turizam i kulturno nasleđe.

8.8 Poljoprivreda

Opšti ciljevi
<p>Poboljšati učinak poljoprivrednih i stočarskih sistema opštine, uglavnom u smislu zapošljavanja i prihoda stanovništva, kroz poboljšanje i ekološki kompatibilno korišćenje lokalnih resursa, njihove organizacije u lancu vrednosti i nadogradnje kapaciteta da budu konkurentni istovremenim održavanjem dugoročno održivog ambijenta, socijalne i rodne jednakosti.</p> <p>(videti takođe razvojnu strategiju za lokalni ekonomski razvoj, ORP: za integraciju u Ekonomsko-razvojni forum Dragaša (ERFD) i aktivnosti)</p>
Krajnji ciljevi
<p>Uspostaviti zdravu upravu u sistemima poljoprivrede i stočarstva za koju će biti odgovorna opština, kroz olakšavanje mreža na više nivoa na nivou vlasti (između opštinskih odeljenja ekonomije, poljoprivrede, obrazovanje, itd.) na nivou civilnog društva (kroz udruženja i umrežavanje civilnog društva i javnih institucija), na međuopštinskom nivou (između susednih opština), i na vertikalnom nivou (koordinacija sa nacionalnom vladom).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Poboljšati ekonomski učinak i konkurentnost lanac vrednosti sa uticajem na potencijal za dugoročni razvoj, kao što su <ul style="list-style-type: none"> ○ mesni proizvodi sitnih domaćih životinja,

- vuna i koža
- mleko i mlečni proizvodi,
- krompir,
- voće i bobičasto voće,
- specijalno uzgajanje (bilje, medicinsko bilje, rasadnici) i
- pčele i proizvodi od meda,
- Poboljšana prerada i marketing poljoprivrednih proizvoda, kroz povećanu efikasnost i konkurentnost;
- Podrška za poboljšanje kvaliteta proizvoda obezbeđivanjem objekata i prilika za obuku na nivou sertifikacije
- Stvoriti dodatni prihod za ratare i stanovnike ruralnih mesta, naročito za žene, što će dovesti do poboljšanja životnih standarda i uslova za rad u seoskim sredinama korišćenjem sekundarnih šumskih proizvoda, pijaca za lokalne proizvode/turizam;

Akcije

A) Poboljšanje ekonomskog učinka i konkurentnosti lanca vrednosti sa težištem na

- Meso (težište na sitne vrste stoke, ovce i koze)
- mleko i proizvodi od mleka
- krompir (naročito seme krompira),
- voće i bobičasto voće i specijalno uzgajanje (biljke)

kroz

A1) poboljšanje njihovog produktivnog bloka

A2) stručnu obuku za moderne tehnike proizvodnje, marketing i kontrolu kvaliteta/nivo sertifikacije

A3) Poboljšanje marketinških strategija za povećanje prodaje na lokalnom, nacionalnom i bar regionalnom (Balkan) nivou (videti takođe B3).

B) Razvoj, zajedno sa Ministarstvom poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja (MPŠRR) i Upravom Nacionalnog parka/MŽSPP

B1) Posredovati u podršci Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja (MPŠRR) (na primer, u programu za direktnu podršku poljoprivredi 2012)

B2) Sistema za upravljanje pašnjacima kako bi se poboljšao rod i očuvali planinski ekosistemi

B3) Uspostavljanje objekata za proces sertifikacije prema međunarodnim standardima

B4) Razvoj „zaštićenog zaštitnog znaka“ za regiona Dragaša i okolinu i promocija njegovog korišćenja za lokalne proizvode

C) Razrada strategija na višem nivou kako bi se povećala i popravila integracija lokalnih proizvoda

C1) Za: VPŽ (voće, povrće i žitarice) u produktivnom sistemu Dragaša

C2) Podrška nacionalnoj vladi u započinjanju procesa priznavanja Dragaša kao zvaničnog „Rezervata biosfere“ u UNESCO-u (Program UNESCO-a: Čovek i biosfera, 2012)

Dodatno planiranje

Jačanje tehničkih veština i upravljačkih kompetencija opštinskog Odeljenja za poljoprivredu kako bi podržalo i vodilo promenu strategija za poljoprivrednu proizvodnju, njen kvalitet i pristup tržištu.

Potreban je snažan i zajednički napor kako bi se oblast poljoprivrede dovela u jedinstvenu poslovnu oblast koja koristi sve svoje resurse na mudar i nedestruktivan način.

Stoga se dodatno planiranje sastoji od razvoja opštinskog akcionog plana – zajedno sa stočarima i ratarima, sa ključnim elementima:

Šta ratari/udruženja ratara mogu da učine da se poboljša njihov ekonomski učinak i konkurentnost?

Kakva pomoć im je potrebna?

Kakvu pomoć i podršku može da pruži opština?

Odgovornost / institucionalni okvir

Direktno uključeni:

Uprava za poljoprivredu, **turizam**, ruralni razvoj i inspekciju odgovorna za: T

1. Izrada planova iz analiza informacija i programa, koji potom služe kao osnova za utvrđivanje politike u oblasti poljoprivrede,
2. Obavljanje svih radova koji će doprineti sveukupnom napretku održivog razvoja poljoprivrede i ratarstva,
3. Priprema nacrtu uredbi, administrativnih naređenja i odluka kako bi se regulisala pitanja u ratarstvu, kao i u socijalnoj svojini i privatnom sektoru,
4. Čuvanje evidencije o svim nepokretnim površinama i u oblasti stočarstva
5. Analiza situacije u oblasti poljoprivrede i stočarstva
6. Dodela dozvola za registraciju poljoprivredne mehanizacije,
7. Izrada planova i programa za razvoj turizma, naročito za sela
8. Izrada i planova za razvoj infrastrukture i seoskih sredina u opštini
9. Radovi na razvoju infrastrukture u seoskim sredinama

i

Uprava za finansije, ekonomiju i razvoj odgovorna za

1. Izradu opštinskih propisa za finansijska pitanja,
2. Pruža profesionalno savetovanje opštinskim organima u oblasti opštinskog budžeta
3. Izrada idejnih planova za održivi razvoj opštine,
4. Izrada konkretnih planova za razvoj zanatske industrije,
5. Izrada plana za korišćenje ekonomskih resursa u opštini,
6. Stvaranje uslova za održivi razvoj malih i srednjih preduzeća.

Indirektno uključeni:

Uprava za urbanističko planiranje, katastar i zaštitu životne sredine odgovorna za

1. Odgovorna za izradu razvojnih planova opštine u koordinaciji sa Ministarstvom za prostorno planiranje i životnu sredinu
2. Izrada prostorno-razvojnih planova, urbanističkih i ruralnih planova opštine, u koordinaciji sa Ministarstvom za prostorno planiranje i životnu sredinu,
3. Vršiti procenu imovine prema kriterijumima i standardima koje utvrđuje zakonodavstvo,
4. Održava evidenciju o nepokretnoj svojini i opštinski registar zemljišta, vrši ažuriranje imovine na osnovu potvrda, štiti imovinu od uzurpacije,
5. Odgovorna za očuvanje i zaštitu životne sredine i za tretman otpada i čvrstog otpada

Na nacionalnom nivou:

- Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja (MPŠRR) odgovorno za izradu politika, pravne infrastrukture, inspekciju i razvoj ljudskih kapaciteta u vezi sa pitanjima koja se tiču poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja na centralnom nivou.

<ul style="list-style-type: none"> Različite agencije i udruženja (videti (reference“)) odgovorni za prehrambene i veterinarske usluge, uzgoj stoke, pitanja u vezi sa preradom proizvoda od mleka, poljoprivredu i ruralni razvoj. 	
Vremenski okvir	Finansijske implikacije
Prioritetni projekti (kratkoročne mere) <ul style="list-style-type: none"> Izraditi opštinski akcioni plan Posredovati u podršci Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja (B1) 	<p>niske</p> <p>niske</p>
Srednjoročne mere <ul style="list-style-type: none"> Poboljšati ekonomski učinak i konkurentnost lanaca vrednosti poljoprivrede (A) Razviti sistem za upravljanje pašnjacima (B1) Razviti „brend“ za region (B3) 	<p>visoke</p> <p>niske</p> <p>niske</p>
Dugoročne mere <ul style="list-style-type: none"> Uspostaviti objekte za proces sertifikacije (B2) Poboljšati integraciju lokalnih proizvoda (C1) Podržati nacionalnu vladu u započinjanju procesa priznavanja Dragaša kao „rezervata biosfere“ (C2) 	<p>niske</p> <p>srednje</p> <p>niske</p>
Procena	
<p>Strategija za poljoprivredu neće štetiti životnoj sredini. Podrška postojećih poljoprivrednih tradicija će zaštititi specijalnu floru i faunu u planinama kao i kulturno nasleđe Dragaša.</p> <p>Ova strategija će podržati socijalno-ekonomski razvoj.</p>	

Razlozi

Održivi razvoj Dragaša je moguć samo ako se životni uslovi u seoskim sredinama i mlađe generacije podrže i ako imaju pristup privlačnim prilikama za stvaranje sredstava za život. a.

Opština treba da se posveti stvaranju prilika za:

- Olakšanje formiranja poljoprivrednih udruženja i njihovog pristupa tržištima
- Pružanje podrške mladima kroz obuke i podizanje kapaciteta o novim poljoprivrednim oblastima (lekovito bilje, bobičasto voće, voće, itd), kao i o organskoj „eko-poljoprivredi i stočarstvu“
- Ispitati opciju rezervata biosfere pogodnu za lokalnu ekonomiju, lokalne proizvode i „brendiranje“ Dragaša.

Prema Strateškom planu za razvoj Kosova (SPRZ) sveukupna vizija poljoprivrednog i ruralnog razvoja na Kosovu u periodu 2007-2013 jeste da se

„dodeli balansirani doprinos ekonomskom, ekološkom, socijalnom i kulturnom blagostanju ruralnih sredina, i Kosovu u celini, kroz delotvorna i profitabilna partnerstva između privatnog sektora, centralne/lokalne vlasti i lokalnih zajednica unutar evropskog konteksta.“ “

Kako bi ova vizija postala realnost za planinsku oblast Dragaš važno je da se blisko razmotre potencijali i ograničenja ekoloških uslova i njihovih mogućnosti:

- a. Generalno (neka izuzeća mogu biti moguća zbog specifičnih lokalnih klimatskih uslova) poljoprivreda je jedino konkurentna do nadmorske visine od 1.300 m. Intenzivni pašnjaci i zasadi voća su pogodni do 1.600 m a na većim nadmorskim visinama klimatski uslovi (period vegetacije) su optimalni samo za obimnu ispašu.
- b. Važno je napomenuti da je većina predela u Dragašu nastala usled praksi starih jedan vek koje takođe imaju poreklo u postojećem biodiverzitetu i privlačnom pejzažu. Promena namene upotrebe zemljišta će poremetiti biodiverzitet.

Mape procene „A5.3 Procena poljoprivrednog i šumskog zemljišta - produktivni kapaciteti zemljišta“ i „A5.4 Procena poljoprivrednog i šumskog zemljišta – stoka i pogodnost za žitarice“ daju osnovne podatke za Smernice za razvoj i oslikavaju:

- pogodnost zemljišta za različite vrste poljoprivrednih aktivnosti na nadmorskoj visini ispod 1.600 m
- postojeće upravljanje pašnjacima (dostupni su ograničeni podaci)
- zemljište pogodno za žitarice (ispod 1.300 m i manje od 30° nagiba u 4 kategorija)
- zemljište pogodno za pašnjake (ispod 1.600 m 3 kategorije)
- zemljište pogodno za obimnu ispašu ispod 1.600 m
- površina obradive zemlje za svako selo, površina heterogene obradive zemlje, površine pod pašnjacima i površina pod prirodnim pašnjacima
- broj krava/grla stoke za svako selo, broj ovaca/grla stoke

Mapa „G2.2 Smernice za poljoprivredu“ karakteriše preferencijalne zone kao:

- nepogodne za bilo kakve pašnjake i upravljanje pašnjacima (samo retka vegetacija ili stene),
- pogodno za obimno upravljanje pašnjacima – zaštićeno za ispašu (iznad 1.600 m)
- pogodno za obimnu ili intenzivnu ispašu, uključujući i proizvodnju sena – moguć razvoj (između 1.300 i 1.600 m)
- pogodno za poljoprivredu, specijalne kulture i intenzivnu ispašu – moguć razvoj (bolje zemljište i ispod 1.300 m)

Za pošumljavanje su predložene dodatne površine koje su trenutno uglavnom pašnjaci zbog mera za smanjenje geoloških rizika.

Relevantne agencije i službe:

- A)** Veterinarska služba Kosova
- B)** Udruženje proizvođača mleka na Kosovu (UPMK)
- C)** Udruženje proizvođača mlečnih proizvoda na Kosovu (UPMPK)
- D)** Kosovska agencija za hranu i veterinu (KAHV)
- E)** Kosovski centar za uzgoj stoke (KCUS)

-
- F)** Program za direktnu podršku poljoprivredi 2012 – Sektor žitarica (Žito: pšenica i kukuruz) – i sektor stočarstva (Stoka: Mlečne krave, sitna stoka: ovce i koze)
 - G)** Projekat za poljoprivredu i ruralni razvoj na Kosovu (PPRR 2007–13) Svetska banka i MPŠRR

8.9 Šumarstvo

Opšti ciljevi

Održati i proširiti postojeće površine pod šumom i poboljšati njihovo upravljanje kako bi se povećala proizvodnja i snabdevanje ogrevnim drvetom naročito produktivnijim i održivim korišćenjem postojećih šumskih resursa u formi šiblja. Podrška i pomoć za poboljšanje veština za upravljanja šumama može pomoći da se poveća produktivni ishod i očuva izuzetan biodiverzitet šumskih površina.

Podrška i olakšanje upravljanja šumama sa tehničkim drvetom u skladu sa standardima FSC-a i sertifikacijom za upravljanje šumama na Kosovu.

Pošumljavanje je realno na srednji rok kako bi se povećala površina pod šumom sa autohtonim listopadnim drvetom. Četinarsko drvo, tradicionalno manje se koristi za ogrev zbog sadržaja smole i neadekvatnih peci i drugih strojeva za ogrjev. Postoji veliki potencijal da se pošumi napušteno zemljište slabe poljoprivredne produktivnosti.

Nove šume u strmim oblastima bi doprinele zaštiti od snežnih lavina, erozije i klizišta.

Nove šume će generalno povećati produktivnost sekundarnih šumskih proizvoda kao što su gljive, aromatično i ljekovito bilje šumskih plodovoi i drugo.

Rizik od šumskih požara mora da se shvati ozbiljno i postoji potreba da se poboljša rano upozoravanje i procedure i mere za kontrolu i sprečavanje požara. Loše prakse usled paljenja pašnjaka i strnjike na poljoprivrednom zemljištu povećavaju rizik od požara naročito tokom letnjih meseci.

Krajnji ciljevi

Uspostaviti zdravu upravu u sistemima koji se tiču šuma za koje je odgovorna opština, kroz olakšavanje mreža na više nivoa na nivou vlasti (između opštinskih odeljenja ekonomije, poljoprivrede, obrazovanje, itd.) na nivou civilnog društva (kroz udruženja i umrežavanje civilnog društva i javnih institucija), na međupštinskom nivou (između susednih opština), i na vertikalnom nivou (koordinacija sa nacionalnom vladom).

- Poboljšanje strukture degradiranih šuma kroz sprovođenje šumskih uzgojnih mera (proređivanje, čišćenje, odgovarajući uzgojne i regularne seče, pošumljavanje golih i degradiranih površina).
- Olakšati sertifikaciju javnih šuma prema standardima FSC kako bi se omogućilo pristupanje međunarodnim tržištima, povećala vrednost građe i, istovremeno, obezbedilo održivo upravljanje šumskim resursima
- Povećati površine pod šumom sa lokalnim listopadnim vrstama na napuštenoj zemlji i u strmim predelima koji nisu pogodni za poljoprivrednu proizvodnju
- Pošumljavanje lokalnim vrstama, četinarima u oblastima koje nisu pogodne za listopadno drveće kako bi se postigla kontrola erozije i snežnih lavina i obezbedilo tehničko drvo za seču u budućnosti
- Porast legalne seče ogrevnog i industrijskog drva pomagaće poboljšanje aktuelne strukture šuma i povećaće stvaranje prihoda za opštinu (sa odobrenjem Prostornog plana Parka odoređiće se

ekonomske akcije upravljanja šuma prema zonama. Fitosanitarna seča, pred trgovačko i trgovačko proređivanje šuma, dozvoljene delatnosti utiču na poboljšanje strukture šuma) Sprečiti bespravnu seču javnih šuma

- Povećati svesti o rizicima od požara ukoliko se površine pod pašnjacima i ostaci na poljoprivrednom zemljištu nekontrolisano pale

Akcije

A) Poboljšati strukturu šuma

- Primeniti i povećati veće mere proređivanje i proširenja površina sadnjom sadnica ljiščara vrste bukve, hrasta, i drugog listopadnog drveća, primeniti odgovarajući intervale za seču šuma i zasaditi nove šume kada je potrebno.
- Omogućiti zajednicama da seku ogrevno drvo uz kontrolu Kosovske Agencije za šume i šumarskog sektora u opštini, preko šumara koji će biti odgovorni za određenu oblast šume i gde će šumski tereni u opštini imati svog šumara. Ovo će pomoći da se očuvaju structure šume i da se obezbede resursi za zajednice.
- Pripremiti plan pošumljavanja za opštinu u saradnji sa selima, ŠAK i Upravom Nacionalnog Parka
- Podrška uspostavljanju lokalnih rasadnika za proizvodnju kvalitetne sadnice za pošumljavanje.
- Korišćenje domaćih vrsta u oblastima koje se ne koriste zbog slabe poljoprivredne produktivnosti na nadmorskim visinama višim od 1.500 m i sa težištem na oblasti sklone nepogodama (erozija, snežne lavine i klizišta)
- Započeti i/ili podržati proces sertifikacije za visoko produktivne šume prema standardima Kosovske FSC. Osigurati upravljanje šumama u skladu sa standardima FCS
- Povećati seče u visokm šumama ukoliko su osigurane dobre prakse uzgajivanje šumama. Ovo može poboljšati šume i njihovu buduću produktivnost i proizvesti tehničko drvo za povećanje prihoda u opštinski budžet
- Uspostaviti mehanizme za rano upozoravanje prilikom požara
- Poboljšati veštine za kvalifikaciju i kontrolu ili povećati broj šumara (uključujući i za aktivnosti nelegalne seče šuma)
- **Poboljšati administrativne strukture** Ojačati ulogu službenika za šume pri opštinskoj upravi za poljoprivredu, turizam, ruralni razvoj i inspekcije.
- Podržati tesnu saradnju opštinskog službenika za šume, službenika za zastitu prirode i turističkog sektora (službenika za razvoj turizma)

B) Povećati svest

- Pripremiti kampanje za podizanje svesti u kojima se pokazuju pozitivni uticaji i rizici po šume i biodiverzitet od šumskih požara
- Diskutovati sa zajednicom o godišnjim planovima za uključivanje njihovih potreba i integracija istih u

proces planiranja

- Ispitati opcije za korišćenje četinarskih šuma za nove tehnologije grejanja (peleti, biket, itd.)

C) Programi obuke

- Obuka i treniranje za vanredne situacije za rano sprečavanje u slučaju požara i sprečavanju šumskih požara
- Obuka šumara
- Prakse upravljanja za privatne vlasnike šuma (naročito za upravljanje degradirane šuma i šume lošeg kvaliteta).

Dalje planiranje

- Pripremi plan pošumljavanja za opštinu u bliskoj saradnji sa selima, KAŠ i Upravom Nacionalnog Parka
- Izrada zajedničke strategije za poboljšanje upravljanja šumama, zaštitu i upravljanje Nacionalnim parkom sa Ministarstvom Poljoprivrede, Sumarsrtva i Ruralnog Razvoja (MPŠR)- Agencija za Šume Kosova. i Upravom Nacionalnog Parka i Ministarstvo Zivotne Sredine i Prostornog Planiranja (MZSPP).

Odgovornost / institucionalni okvir

- Opštinska i nacionalne odgovornosti gazdovanja šumama su definisane Zakonom br 2003/3 o Šumama na Kosovu i izmenama i dopunama zakona br. 2003/3 o Šumama na Kosovu (mart 2010): Godina V/br. 67/29
- Jedan službenik opštinske uprave za poljoprivredu, turizam, ruralni razvoj i inspeksijske poslove je odgovoran za zaštitu šuma i sefdam (7) ćuvara šuma (njih plaća opština)
- Odgovorni sumarski službenik radi tesno i sarađuje sa regionalnom šumskom agencijom (Prizren) – Šumskom Agencijom Kosova (ŠAK)
- Opštine su odgovorne za zaštitu šuma i obezbeđivanje odgovarajućih tenderskih procedura za seču šuma. Opština je odgovorna za zaštitu šuma od nelegalne seče i drugih rizika. Pored toga, ona je odgovorna da osigura odgovarajuće tenderske procedure za seču šuma

Opštini su nametnuta sledeća ograničenja u vezi sa politikom za šume i upravljanjem: u komisiji za ocenjivanje je potrebno da učestvuju i predstavnici MPŠRR. Tender se otvara na osnovu godišnjih planova koje pripremaju MPŠRR-ŠAK i otvoreni su za javnu raspravu pre odobravanja i izvršenja. Trenutne prakse javnih debata se ne pokazuju kao efikasne i u opštini nema tehničkih kapaciteta za planiranje kao i za korišćenje planova za upravljanje (planovi za 10 godina) koji daju brojke o kapacitetima za proizvodnju šume. Zbog toga ŠAK ne dobija komentare i planovi se uvek odobravaju bez razmatranja potreba zajednica i maksimalne iskorišćenosti šuma na održiv način.

Vremenski okvir	Finansijske implikacije
<p>Prioritetni projekti (kratkoročne mere)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Povećati snabdevanje lokalnog stanovništava ogrevnim drvetom uglavnom od drvnog materiala dobijen sumskim uzgojnim tretmanima šuma u saradnju sa KAŠ-om i Upravom Nacionalnog Parka; Održavati treniranje i obuku odgovorajućeg osoblja za javne i privatne šume (vlasnika šuma) (A1, D3) • Obezbediti angazovanje lokalnog stanovništva u seči šuma na mestima gde se planira seča ogrevnog drveta (A2) • Pošumljavanje napuštenog poljopreivrednog zemljišta sa težištem na oblasti sklone nepogodama (A5) • Započeti i/ili podržati proces Certifikacije visoko produktivnih šuma prema standardima kosovskog FSC. (A6) 	<p>visoke</p> <p>niske</p> <p>visoke</p> <p>srednje</p>
<p>Srednjoročne mere</p> <ul style="list-style-type: none"> • Uspostaviti delotvoran mehanizam za rano upozoravanje u slučaju požara (A8) • Poboljšati kvalifikacije i sposobnosti kontrole kod šumara (A9) • Poboljšati administrativne organizacijske strukture (B) • Pripremiti kampanje za podizanje svesti (C1) • Razgovarati o godišnjim planovima pošumljavanja sa zajednicama (C2) • Obuka i vežbe za suzbijanje požara (D1) • Obuka šumara (D2) 	<p>srednje</p> <p>srednje</p> <p>niske</p> <p>srednje</p> <p>srednje</p> <p>niske</p> <p>niske</p>
<p>Dugoročne mere</p> <ul style="list-style-type: none"> • Podrška uspostavljanju lokalnih rasadnika (A4) • Povećati leglne seče, primenjivanjem održivog načina gazdovanja šumama (A7) • Razvijati opcije za korišćenje četinarskog drveta za ogrev kroz poboljšanje skladne tehnologije grejanja (C3) 	<p>visoke</p> <p>srednje</p> <p>srednje</p>
<p>Procena</p> <p>Strategija za šumarstvo neće štetiti životnoj sredini. Pošumljavanje i šumarstvo prema standardima FSC razviće i očuvati staništa visoke ekološke vrednosti. Mere za suzbijanje požara će pozitivno uticati na životnu sredinu.</p> <p>Socijalno-ekonomski razvoj će biti podržan ovom strategijom povećanjem kvaliteta proizvodnje stabala i povećanjem podrške građanima ogrevnim drvetom.</p>	

Razlozi

Sledeće mape procena daju osnove za razvoj smernica:

- *A4.1 do A4.3 Procena prirodnih opasnosti*
- *A5.1 i A5.2 Procena poljoprivrednog i šumskog zemljišta – stanje šuma i njihova funkcija*

Mapa "G2-1 Šume" karakteriše zone koje su poželjne za korišćenje i zaštitu šuma kao :

- Zone u kojima šuma ne treba da se koristi i treba da se zaštiti (uglavnom šume sa veoma teškim pristupom i ekotonom u redovima drveća i šume pored reka potrebne za zaštitu i stabilnost rečnog toka)
- Zone kojima bi moglo da se upravlja prema kriterijumima *Saveta za zaštitu šuma*
- Zone koje treba da se obnove i za koje je potreban plan upravljanja kako bi se povećala produktivnost i istovremeno održale i poboljšale njihove funkcije u zaštiti ekologije (zadržavanje voda i smanjenje geoloških rizika)
- Zone koje mogu da se razviju sa specijalnim razmatranjem funkcija u zaštiti ekologije (zadržavanje voda i smanjenje geoloških rizika)
- Zone koje mogu da se razvijaju bez ograničenja

PrORED toga, oblasti koje su trenutno uglavnom pašnjaci se predlažu za pošumljavanje radi mera za smanjenje geoloških rizika.

1) Dragaš se nalazi u visokoj planinskoj i subplaninskoj zoni koju karakterišu duge zime. Šume su važan resurs za građane Dragaša uglavnom za snabdevanje gradjana ogrevnim drvetom i, u manjoj meri, za snabdevanje tehničkim drvetom. Šume su veoma bitne za biodiverzitet jer su staništa i ekološki koridori i funkcije šuma bitni za smanjenje rizika i opšti balans voda u Dragašu je veoma bitan za ekološku i socijalnu ravnotežu u opštini.

Velika je potražnja za ogrevnim drvetom tokom dugih zima naročito ogrevnim drvetom vrste ljiščara. Trenutno se snabdevanje uglavnom vrši iz drugih opština a samo delom iz sopstvenih resursa opštine Dragaš. Međutim, potencijali šumskih resursa mogu da se povećaju ukoliko se primeni odgovarajući način gazdovanja šumama. Struktura šuma u Dragašu ima kapacitet da generiše ogrevno drvo uglavnom od onih mera silvikulture delatnost (šumski carinjenja, emisije i proređivanje).

Proizvodnja šiblja u poređenju sa drugim šumama kojima se bolje upravlja pokazuje duplo veći priraštaj na godišnjem nivou (1,3m³ nasuprot 3m³ šiblja prema standardima i nasuprot 5-7m³ priraštaja visokih šuma) (videti MPŠRR-ŠAK 2009 i 2010).

- oko 17 300 m³ šuma u javnom vlasništvu može da se iskoristi godišnje na održiv način (prema službenim podacima šumske uprave MPŠRR-ŠAK 2009 i 2010)
- Oko 4.400 m³ privatnih šuma može da se iskoristi godišnje na održiv način prema proceni N.SH. T. Arneni“, 2011) videti tabelu 1

Tabela 1: Prihod i količine za seču javnih i privatnih šuma u Dragašu

Upravna jedinica	Prihod od seče u €	Troškovi seče i transporta	Neto godišnji prihod u €	Potencijalne količine za seču godišnje/ m ³
Koritnik II	229 858	83 067	146 791	5 358
Opolje	184 685	55 085	129 600	4 879
Bredhik	260 717	80 553	126 164	7 104
Ukupno	675 260	218 705	402 555	17 341
Privatne šume	92 925	35 407.74	57 517.3	4425.97
Ukupno	768 185	254 112.74	514 072.3	21 766.97

(MPŠRR-ŠAK 2009 i 2010 i Arneni, N.SH.T, 2011)

- 2) Ove aktivnosti će dodatno pomoći da se poprave trenutni uslovi i produktivnost (uglavnom privatni) niskih šuma i **otvore nova radna mesta**. Procenu izvršili MPŠRR-ŠAK 2009 i 2010:

Tabela 2: Prilike za zaposlenje na proređivanju i čišćenju

Opština	Površina za proređivanje	Norme za seču/izvlačenje/prevoz			Rad čovek/dana
Dragaš	2 000	606	400	200	1 206

- 3) Zbog velike potražnje za ogrevnim drvetom čak i povećanje proizvodnje šuma neće zadovoljiti godišnje potrebe. Povećanje površina pod šumama za proizvodnju šuma sa domaćim vrstama listopadnog drveća je samim tim dobra opcija. Pošumljavanje je na srednji rok realna opcija kako bi se povećale površine pod domaćim listopadnim drvetom (četinari malo tradicionalno eksploatisana od strane lokalnog grejanja zbog bukva i korišćenje bukava, hrastova i drugih vrsta drveća). Pogodne lokacije za pošumljavanje su dostupne (videti mapu sa smernicama za šumarstvo i poljoprivredu), uključujući i lokacije za koje je potrebna kontrola rizika (od lavina, erozije i klizišta). Trenutna iskustva govore da je bilo pošumljavanja ali uglavnom zimzelenim stablima koje zajednica ne koristi za ogrev. Nove šume bi takođe doprinele rastu nedrvnih šumskih proizvoda kao što su gljive, šumskih plodovi, aromatično i medicinsko bilje, borovnice, bobice kleke i drugih proizvoda.
- 4) **Sertifikacija šuma na osnovu standarda FCS** garantuje održivo upravljanje šumskim resursima, garantuju koristi zajednici od učešća u planiranju i stvaranjem prilika za zaposlenje. Proizvodi koji nastanu iz sertifikovanih šuma mogu da se prodaju na međunarodnim tržištima i cene tih proizvoda su od veće vrednosti.
- 5) Posledice šumskih požara koji su se nedavno dogodili na Koritniku pokazuju da su velike površine pod šumama uništene koje imaju veliku vrednost u smislu stabala, biodiverziteta i dovešće do rizika od erozije i do smanjenja drugih funkcija šuma. Rizik od šumskih požara mora da se ozbiljno

shvati. Loše prakse paljenja pašnjaka i ostataka na poljoprivrednom zemljištu povećavaju rizik naročito tokom suvih letnjih meseci.

- 6) Striktno i efikasno regulisanje i kontrola su potrebni u saradnji sa selima, šumarima, Upravom parka i regionalnom šumskom agencijom. „Hronični problem sa kosovskim šumama jeste negativan uticaj nelegalne seče i, prema procenata, oko 40% javnih šuma i 29% privatnih šuma je izloženo nekontrolisanoj ili bespravnoj seči“. (FSC 2010).
- 7) Na osnovu trenutnog zakonodavstva, drvo iz javnih šuma (i tehničko i za ogrev) se uglavnom prodaje putem javne licitacije (tendera) i ako Administrativnom Upostvom Br. 14/2011, Član 9, tačka 1.2.1 je dozvoljena godišnja količina od 7 m³ ogrervog drveta po porodici za lokalno stanovništvo nepremnjajući tenderske procedure. Često je slučaj da kompanije koje dobiju tendere dolaze iz drugih opština i drvo se odnosi iz opštine i prodaje na drugim mestima na Kosovu. U ovakvoj situaciji zajednica nema koristi i mora da kupuje drvo po visokim cenama iz drugih rejona Kosova. Tenderski postupci mogu da se primene za tehničko drvo jer seča zahteva viš stručnosti i moderniju sredstva i thniku. Seča ogrevnog drveta ne zahteva specijalne tehnologije i opremu i može lako da je obavi i sa manje kvalifikovanom radnom snagom. Ogrevno drvo služi za podmirenje osnovne potrebe lokalnog stanovništva.

8.10 Energija

Opšti ciljevi

Snabdevanje električnom energijom, korišćenje termalne energije i mere za poboljšanje energetske efikasnosti kako u javnom tako i privatnom sektoru opštine dragaš, treba da slede srednjoročnu energetska strategiju opštine Dragaš (SESD). Opština dragaš će iskoristiti svoj potencijal za proizvodnju električne energije (nominalni proizvodni kapacitet ispod 10MW/h po centrali), na osnovu tehnologija za obnovljivu energiju (TOE) kako bi povećala snabdevanje električnom energijom, podržala lokalnu ekonomiju i izbegla negativne uticaje po životnu sredinu, uključujući i izazivanje šteta za rečna staništa i biodiverzitet. Opštinska podrška privatnim investicijama u TOE povećaće socijalni i ekonomski razvoj, stvorice nova radna mesta i prihod za lokalno stanovništvo istovremenim garantovanjem održivog i zdravog snabdevanja električnom energijom. Energetski razvoj opštine će ohrabriti lokalne i međunarodne kompanije da uključe lokalne resurse i lokalnu radnu snagu u svoje poslovne planove kako bi se podržao opštinski razvoj.

Krajnji ciljevi

- Opštinsko planiranje energetike je u skladu sa politikom nacionalne vlade o obezbeđivanju dodatnih kapaciteta za proizvodnju energije na kraju dugih distributivnih mreža, na osnovu tehnologija za obnovljivu energiju (TOE) i poboljšanja energetske efikasnosti (EE) u privatnom i javnom sektoru
- Energetska strategija opštine Dragaš (ESOD) ima za cilj da osigura podršku i promociju:
 - Sigurnog, pouzdanog, ekološki čistog i kvalitetnog snabdevanja električnom energijom za sve korisnike u opštini, na osnovu međunarodno priznatih tehničkih standarda, po pristupačnim cenama koje će biti dogovorene sa nacionalnim operaterom (KEK)
 - Uključivanje TOE u energetska miks opštine
 - Efikasno korišćenje struje i termalne energije u privatnom i javnom sektoru i domaćinstvima
 - Zamena neodrživog korišćenja biomase (ogrevnog drveta) za zagrevanje prostora poboljšanjem energetske efikasnosti štednjaka i ostataka iz šumarske industrije
 - Zamena starih električnih bojlera sistemom solarnog grejanja
 - Inicijative međunarodnih i lokalnih preduzetnika i kompanija ili konzorcijuma na povećanju kapaciteta za proizvodnju energije
 - Intervencije na energetska efikasnosti u privatnim domaćinstvima (ušteda energije i štedljivi kućni aparati), energetska revizija i intervencije na energetska efikasnosti u javnim zgradama
- ESOD će biti izrađena u bliskoj saradnji sa građanima opštine Dragaš kroz opštinske i seoske radne grupe kao i sa skupštinom opštine Dragaš i opštinskom upravom, kao i sa nacionalnim ministarstvima
- Realizacije energetske strategije će se sprovesti u bliskoj saradnji sa privatnim sektorom u opštini, jačanjem energetska kapaciteta lokalnih preduzeća uključujući i otvaranje novih radnih mesta i privlačenje kvalifikovane radne snage umesto tolerisanja emigracije lokalne radne snage.
- Opštinska energetska strategija će ohrabriti lokalne i međunarodne kompanije da uključe lokalne resurse i radnu snagu u svoj poslovni plan kako bi se podržao razvoj opštine

Akcije

A) Integrisati opštinu u energetska strategiju Kosova

- A1) Osnovati opštinsku kancelariju za energetiku (OKE) (priprema planove za razvoj energetike, nadgleda tehničku i uslužnu kontrolu, itd.)
- A2) Izraditi energetska strategiju opštine Dragaš, opštinski akcioni plan za energetiku (OAPE) i opštinski plan za energetska efikasnost (OPEE)
- A3) Angažovati građane opštine Dragaš kroz opštinsku i seoske radne grupe
- A4) Realizovati energetska strategiju u bliskoj saradnji sa privatnim sektorom
- A5) Koordinacija OKE sa međunarodnim donatorskim agencijama u svim intervencija koje se tiču energetike

B) Podrška privatizaciji proizvodnih kapaciteta ispod 10MW (energija vode i vetra) u saradnji sa Regulatornom upravom za energetiku

- B1) Ponuditi elektrane sa nominalnim proizvodnim kapacitetima ispod 10MW za investiranje, instalaciju i operaciju privatnim kompanijama ili konzorcijumima
- B2) B2) Obezbediti podsticaje za privatna ulaganja u obećavajuće tehnologije za obnovljivu energiju (TOE) – male hidro-elektrane (MHE), konvertore energije vetra (KEV) kao i korišćenje biomase (npr. gasifikacija) – koje slede dotičnih direktiva Evropske unije/Evropske komisije i izbegavaju negativne uticaje na životnu sredinu, uključujući izazivanje štete po rečna staništa i biodiverzitet.
- B3) Obavezati privatne investitore i kompanije/konzorcijume da poštuju međunarodne standarde kvaliteta i životne sredine tokom gradnje i rada elektrana u bliskoj saradnji sa Regulatornom upravom za energetiku. [RUE].

C) Analiza potražnje/snabdevanja i dodatnih proizvodnih kapaciteta opštine Dragaš

- C1) Ažurirati postojeće podatke kako bi se pristupilo budućim zahtevima i snabdevanju električnom energijom
- C2) Pristup dodatnim kapacitetima za proizvodnju energije unutar granica opštine Dragaš na osnovu studija potencijala za hidroenergiju, solarnu radijaciju, energiju vetra, resursa biomase i geo-termalnih potencijala
- C3) Specijalne studije potencijala vetra i solarne radijacije uključujući procenu mogućih lokacija za TOE na osnovu centrala unutar granica Dragaša treba da se sprovedu u saradnji sa OKE i da budu finansirane od strane donatorskih agencija i da čine bazu podataka za predloge dodatnih instalacija za proizvodnju električne energije u opštini.

D) Opštinski plan za korišćenje solarne energije za zagrevanje vode

- D1) Sprovesti potencijalnu analizu solarno-termalnih sistema (STS) za javni i privatni sektor (bolnice, škole, džamije, policijske stanice, mala i srednja preduzeća i privatna domaćinstva)
- D2) Pokrenuti seminare za povećanje svesti potencijalnih privatnih i komercijalnih korisnika o troškovima – koristima STS, njihovom radu i održavanju
- D3) Započeti podizanje kapaciteta i obuku lokalnih preduzetnika kao što su vodoinstalateri, ugrađivači kanalizacionih cevi, itd.
- D4) Ispitati mogućnosti za šeme finansiranja putem privatnih investicija za STS uključujući i opcije za manje kredite u saradnji sa OKE

E) Opštinski plan za energetske efikasnosti i strategija za upravljanje potražnjom

- E1) Uvesti energetske efikasne aparate u javnom sektoru, komercijalnom sektoru i domaćinstvima
- E2) Upravljanje potražnjom u pogledu izbegavanja opterećenja električne mreže praviljenjem rasporeda u korišćenje struje tako da se opterećenje smanji
- E3) Poboljšati efikasnost termalne energije izolacijom zidova, krovova i uvođenjem stakla na prozorima sa minimalnim gubitkom energije
- E4) Poboljšati energetske efikasnosti uličnog osvetljenja u opštini i uspostaviti dodatno osvetljenje u svim selima samo tehnologijom za energetske efikasnosti.
- E5) Podsticaji i podizanje svesti korisničkih grupa uključujući i donosiocima odluka u javnom sektoru, lokalne komercijalne korisnike (vlasnike radnji, restorana, kafića, itd.), lokalnog osoblja o srednjih i malih preduzeća (električari, vodoinstalateri, itd) kao i građana, uključujući i učenike javnih škola
- E6) Započeti podizanje kapaciteta i stručnu obuku za lokalne korisnike uključujući i donosiocima odluka u javnom sektoru, lokalne komercijalne korisnike, lokalno osoblje srednjih i malih preduzeća (električari, vodoinstalateri, itd) kao i građane, uključujući i učenike javnih škola

Dalje planiranje

- Izraditi energetske strategije opštine Dragaš, opštinski akcioni plan za energetiku (OAPE) i opštinski plan za energetske efikasnosti (OPEE)
- Procena buduće potražnje i snabdevanja električnom energijom kao i budućih kapaciteta za proizvodnju električne energije unutar granica opštine Dragaš zasnivaće se na proučavanju potencijala za hidroenergiju, solarnu radijaciju, energiju vetra, resursa biomase i geotermalnih potencijala, a sprovedeće je iskusne i upućene međunarodne, vladine i lokalne institucije.
- Analiza solarno-termalnih sistema (STS) za javni i privatni sektor

Odgovornost

- Aktivnosti iz ESOD će biti regulisane od strane Regulatorne uprave za energetiku (RUE) ili Kosovske agencije za energetske efikasnosti (KAEE) prema okviru politike koju je utvrdila Vlada Kosova / Ministarstvo za ekonomski razvoj – Energetsko odeljenje Republike Kosova.
- Ova ESOD čini deo opštinskih razvojnih dokumenata prema Zakonu o energetici Republike Kosova (br. 03/L – 184), Poglavlje II “Energetska strategija, programi za realizaciju i energetske balanse”, član 6 „Uloga Vlade“, 2010
- Opština ima odlučujuću ulogu u pitanjima koja se tiču energetike jer ima pravo da odlučuje o „...pravu na pristup zemljištu za postavljanje energetske opreme i energetske postrojenja“ (Zakon o energetici, poglavlje II, član 6, stav 2) kao i primenom Akcionog plana za energetske efikasnosti (Zakon o energetske efikasnosti Republike Kosova, član 9, br. 04/L – 016, 2011)
- Opštinska kancelarija za energetiku (OKE) će biti formirana kako bi
 - Preuzela odgovornost unutar opštinske administracije za primenu ESOD-a u saradnji sa svim nacionalnim organima u kosovskom energetske sektoru, i podnosiće izveštaj predsedniku

<p>opštine.</p> <p>- Biće adresa i sagovornik MER, RUE i KAEE za pitanja koja se tiču energetike a koja su u okviru nacionalne strategije i nacionalnog zakonodavstva za energetiku. Takođe će biti tačka za kontakt za Skupštinu Opštine i opštinske radne grupe i seoske radne grupe za započinjanje i izveštavanje o dešavanjima koji se tiču energetike u opštini i predlaganje MEAP. Međunarodne donatorske agencije će saradivati sa opštinskom kancelarijom za energetiku u svim intervencijama koje se tiču energetike.</p>	
Vremenski okvir	Finansijske implikacije
<p>Prioritetni projekti (kratkoročne mere)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Osnovati opštinsku kancelariju za energetiku (OKE) (A1) • Izraditi planove za energetiku kao što je ranije pomenuto (A2) • Pružiti podsticaje privatnim investitorima za tehnologije za obnovljivu energiju koje obećavaju (TOE) (B2) • Sprovesti analizu potencijala solarnih termalnih sistema (STS) za javni i privatni sektor (D1) • Poboljšati termalnu energetska efikasnost izolacijom zidova, krovova i uvesti zastakljivanje prozora sa minimalnim gubitkom toplote (E3) • Uvesti podsticaje i podizanje svesti o energetska efikasnosti među korisničkim grupama (E5) <p>Srednjoročne mere</p> <ul style="list-style-type: none"> • Angažovati građane Dragaša (A3) • Težiti tesnoj saradnji sa privatnim sektorom i međunarodnim donatorskim agencijama (A4, A5) • Obezbediti poštovanje međunarodnog kvaliteta i ekoloških standarda (B3) • Ažurirati postojeće podatke za procenu buduće potražnje (C1) • Započeti seminare za podizanje svesti o solarnim termalnim sistemima (STS) (D2) • Započeti podizanje kapaciteta i obuku lokalnih preduzetnika (D3) • Uvesti energetska efikasnu tehniku (E1) • Poboljšati energetska efikasnost na uličnoj rasveti u svakom selu (E4) • Započeti podizanje kapaciteta i stručnog usavršavanja lokalnih korisnika (E6) <p>Dugoročne mere</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ponuditi elektranu sa nominalnim proizvodnim kapacitetom manjim od 10MW (B1) 	<p>srednje</p> <p>srednje</p> <p>srednje</p> <p>niske</p> <p>visoke</p> <p>niske</p> <p>niske</p> <p>niske</p> <p>srednje</p> <p>srednje</p> <p>srednje</p> <p>visoke</p> <p>srednje</p> <p>visoke</p> <p>visoke</p> <p>niske</p>

<ul style="list-style-type: none"> • Proceniti buduće kapacitete za proizvodnju struje u opštini (C2) • Sprovesti specijalne studije o potencijalu vetra i solarnom zračenju (C3) • Ispitati mogućnosti šema finansiranja za privatne investicije u STS (D4) • Upravljanje potražnjom kako bi se izbegli prekidi u snabdevanju (E2) 	<p>srednje srednje</p> <p>niske visoke</p>
<p>Procena</p>	
<p>Energetska strategije se zasniva na povećanju (termalne) energetske efikasnosti i korišćenja obnovljive energije. Ovo sledi ekološki pristup. Međutim, negativni uticaji na životnu sredinu ne mogu dase isključiti jer se očekuju i moraju biti uzeti u obzir, npr. u vezi sa malim hidro-elektanama i njihovim uticajem na rečnu floru i faunu.</p> <p>Razvoje energetike će poboljšati ekonomska pitanja, kao što su obezbeđivanje radnih mesta i obuke, i socijalna pitanja, kao što je smanjenje troškova za domaćinstva.</p>	

8.11 Vodovod i kanalizacija

Opšti ciljevi

Sektor pijaće vode i kanalizacije u opštini Dragaš će uzeti u obzir ekološke standarde EU. Zaštita vodenih resursa će se osigurati; gubici u sistemima distribucije pijaće vode će se smanjiti i adekvatne usluge vodosnabdevanja i kanalizacije će se pružiti svim građanima opštine po pristupačnim tarifama.

100% veze sa sistemima pijaće vode u saglasnosti sa direktivom za pijaću vodu postići će se u narednih 10 godina. Sva domaćinstva, čak i ona koja privremeno nisu nastanjena, biće povezana na sisteme vodosnabdevanja i kanalizacije.

Uslugama vodosnabdevanja i prikupljanja i tretmana otpadnih voda, bilo besplatnim ili plaćenim, upravljace se istim principom: Korisnik usluge mora biti zadovoljan.

Ciljevi ovog principa su:

1. dostupnost vode adekvatnog kvaliteta i količine na slavini
2. prikupljanje i adekvatan tretman prikupljenih otpadnih voda.

Strategija koja će se primeniti kada se odlučuje i prave prioritete za projekte vodosnabdevanja i kanalizacije nastaje direktno i gore navedenog: redosled realizacije utvrđenih mera mora da prati suprotan smer protoka vode, počevši od najnižeg potrošača ili korisnika i završavajući se kod izvora vode.

Krajnji ciljevi

- Postizanje održive obnove postojećih infrastrukturnih objekata .
- Uspostaviti zdravo funkcionisanje sistema na osnovu preventivnog održavanja;
- Postići prihvatanje usluga vodosnabdevanja i kanalizacije na osnovu ekonomskih principa kao jedinog održivog rešenja;
- Predložiti sugestije za poboljšanje ekonomskog učinka postojećih pružalaca usluga vodosnabdevanja i kanalizacije i uspostavljanje dodatnih jedinica za zone u kojima ove usluge nedostaje;
- Poštovati i realizovati principe ekološke zaštite i konzervacije;
- Pružiti sveobuhvatni plan za realizaciju novih projekata i obezbeđivanje održive, dugotrajne infrastrukture za socijalno-ekonomski razvoj;
- Koordinirati međusobne vere predloženih mera i projekata koji se realizuju ili su odobreni za realizaciju;
- Postići i realizovati delotvoran model za promociju teritorijalnog imidža na nacionalnom i međunarodnom nivou, i za privlačenje spoljnih resursa koji će se koristiti dosledno sa zajedničkim strateškim smernicama;
- Poboljšati opštinske kapacitete za razvojno planiranje ekonomske urbane/ruralne infrastrukture

Akcije	
<p>A) Poboljšanje sistema vodosnabdevanja i kanalizacije</p> <p>A1) Poboljšanje detaljnog planiranja (master plana) za vodovod i kanalizaciju za obnovu postojećih infrastrukturnih objekata</p> <p>A2) Proširenje postojećih i funkcionalnih sistema u selima</p> <p>A3) Sprovesti mere za odgovarajući tretman otpadnih voda prema veličini sela i broju korisnika (cevovod vodosnabdevanja i tretmana otpadnih voda; kanalizaciona mreža i biološki tretman, itd.)</p> <p>A4) Formirati jedinice za stalne usluge preventivnog održavanja i popravke u svakom selu</p> <p>B) Informacije i obuka</p> <p>B1) Realizacija kampanje za podizanje svesti za ubeđivanje stanovništva o neophodnosti realizacije profesionalnog delovanja, održavanja i upravljanja njihovim vodosnabdevanjem i uslugama kanalizacije: ta voda je nasleđena prednost i ne bi trebalo da se protraći, da se ne iskoristi.</p> <p>B2) Programi za podizanje svesti o ekološkim i zdravstvenim rizicima kao posledica netretiranja otpadnih voda.</p> <p>B3) Započinjanje projekata za postizanje prihvatanja tarifa.</p> <p>B4) Započeti podizanje kapaciteta i obuku lokalnih preduzetnika kao što su vodoinstalateri, radnici za postavljanje kanalizacionih cevi i ugrađivanje cevi.</p> <p>C) Poboljšati planiranje</p> <p>C1) Povezivanje uslužnih jedinica sa Hidro-regionom jug zajedno sa usvajanjem master plana od strane opštine i MŽSPP-a.</p> <p>C2) Poboljšati opštinske kapacitete za planiranje</p> <p>C3) Uspostaviti sistem za pružanje sveobuhvatnog plana za realizaciju novih projekata</p> <p>C4) Prikupljanje sredstava i obnova kao i unapređenje, npr. preko donatorskih agencija</p> <p>C5) Realizacija institucionalnog mehanizma za obezbeđivanje finansija</p>	
Dodatno planiranje	
<ul style="list-style-type: none"> • Povezivanje uslužnih jedinica sa Hidro-regionom jug zajedno sa usvajanjem master plana od strane opštine i MŽSPP-a.. • Poboljšanje detaljnog planiranja (master plana) za vodovod i kanalizaciju za obnovu postojećih infrastrukturnih objekata 	
Vremenski okvir	Finansijske implikacije
Prioritetni projekti (kratkoročne mere)	
<ul style="list-style-type: none"> • Poboljšanje detaljnog planiranja (master plana) za vodovod i kanalizaciju za obnovu postojećih infrastrukturnih objekata (A1) 	srednje
<ul style="list-style-type: none"> • B2) Programi za podizanje svesti o ekološkim i zdravstvenim rizicima kao posledica netretiranja otpadnih voda (B2) 	srednje
<ul style="list-style-type: none"> • Povezivanje uslužnih jedinica sa Hidro-regionom jug zajedno sa usvajanjem master plana od strane opštine i MŽSPP-a (C1) 	niske
Srednjoročne mere	
<ul style="list-style-type: none"> • Proširenje postojećih i funkcionalnih sistema u selima (A2) 	visoke

<ul style="list-style-type: none"> • Sprovesti mere za odgovarajući tretman otpadnih voda prema veličini sela i broju korisnika (A3) • Realizacija kampanje za podizanje svesti za ubeđivanje stanovništva o neophodnosti realizacije profesionalnog delovanja, održavanja i upravljanja njihovim vodosnabdevanjem i uslugama kanalizacije (B1) • Započinjanje projekata za postizanje prihvatanja tarifa (B3) • Započeti podizanje kapaciteta i obuku lokalnih preduzetnika kao što su vodoinstalateri, radnici za postavljanje kanizacionih cevi i ugrađivanje cevi (B4) • Poboljšati opštinske kapacitete za planiranje (C2) • Prikupljanje sredstava i obnova kao i unapređenje, npr. preko donatorskih agencija (C4) • Realizacija institucionalnog mehanizma za obezbeđivanje finansija (C5) 	<p>srednje</p> <p>srednje</p> <p>srednje</p> <p>srednje</p> <p>niske</p> <p>niske</p> <p>srednje</p>
<p>Dugoročne mere</p> <ul style="list-style-type: none"> • Formirati jedinice za stalne usluge preventivnog održavanja i popravke u svakom selu (A4) • Uspostaviti sistem za pružanje sveobuhvatnog plana za realizaciju novih projekata (C3) 	<p>visoke</p> <p>niske</p>
<p>Procena</p>	
<p>Strategija za vodosnabdevanje i kanalizaciju neće štetiti životnoj sredini već će smanjiti njeno zagađenje.</p> <p>Strategija će takođe poboljšati ekonomska i socijalna pitanja smanjenjem gubitaka pijaće vode i poboljšanjem kvaliteta i kvantiteta usluge.</p>	

Razlozi

Što se tiče usluga vodosnabdevanja i kanalizacije, sledeće potrebe su identifikovane tokom početne faze pripreme master plana:

- Rehabilitacija/rekonstrukcija/obnova postojeće imovine;
- Proširenje usluga na naselja koja trenutno nisu obuhvaćena;
- Realizacija poboljšanih tehničkih koncepata;
- Organizovanje profesionalnih operativnih jedinica koje će biti u stanju da vrše popravke i preventivno održavanje;
- Realizacija institucionalnog mehanizma za obezbeđivanje finansija za gore date potrebe.

Investiciona tačno, ali ne u celu mrežu, neće rešiti probleme na srednji i duži rok, što je primarno sredstvo za ostvarivanje održivog razvoja. Zbog fizičkog životnog ciklusa sredstava, nedostatak održavanja i uticaj ekoloških faktora će izazvati degradaciju ukoliko se strategija investicionog koncepta ne reši pravovremeno.

Sredstva

Rezime sredstava koja su identifikovana kao neophodna da se ispravi trenutna situacija je dat u narednoj tabeli:

Vodosnabdevanje

Količina skladišta- proširenje [m ³]	508
Distributivna mreža - proširenje [m]	2 650
Oblasti za sanitarnu zaštitu [# ograda od 20mx20m]	177
Obnova usisne grane [#]	75
Tretman (ili hlorisanje) [(1 za svaku usisni sistem u reci/ jezeru)]	4
Skladištenje [m ³]	1 961
Obnova prenosne mreže [m]	13 553
Obnova/zamena distributivne mreže [m]	79 111
Novi ventili za smanjenje pritiska [#]	242
Zamena postojećih ventila (Nos.)	972
Ugradnja novih ventila na sekcijama sa komorama [#]	890
Ponovno postavljanje instalacija u domaćinstvima [m]	5 421
Vodomeri u domaćinstvima [Nos.]	8 155
Nove pumpe [#]	13
Pumpanje [kwh]	52
Skladište crpnih stanica [m ³]	156

Kanalizacija

Proširenje kanalizacije, uključujući šahtove [m]	63 349
Obnova / zamena kanalizacionih cevi [m]	33 214
Uključen gornji novi glavni kolektor, uključujući šahtove [m]	25 955
Septičke jame [Nos.] svaka za 5 domaćinstava	290
Ekvivalent primarnom tretmanu otpadnih voda (nos)	22

Funkcionisanje i održavanje

Tačna popravka postojećih uskih grla i zadržavanje iste strukture nije rešenje. Sledeća tri uslova moraju biti ispunjena da bi se omogućilo održivo finansiranje projekata:

- Kapitalne investicije treba da imaju delokrug i veličinu koji će biti interesantni donatorima;
- Postojanje jednog jedinstvenog entiteta koji će potpisivati ugovore o finansiranju;
- Održivost mora da se dopuni prema sledećim kriterijumima: ekonomski (strategija isplate), tehnički, institucionalni, socijalni i ekološki.

Redosled dejstva kapitalnih investicija

Mehanizmi za obezbeđivanje sredstava za funkcionisanje i preventivno održavanje u budućnosti moraju i jedino se mogu zasnivati na naplati usluge. Potrošači će plaćati usluge samo ako su zadovoljni uslugama. Iz tog razloga redosled realizacije investicija (izbor delokruga investiranja) mora da sledi stazu kontinuiranog zadovoljstva potrošača uslugama, kao što sledi:

1. Dostupnost vode dobrog kvaliteta u dovoljnim količinama koje će zadovoljiti potražnju svake zajednice (kvalitet i dobitak vodenih izvora, oblasti sanitarne zaštite, tretman voda i skladištenje, merenje);
2. Dostupnost dovoljnog pritiska na slavinama (distribucione mreže, pumpanje, povezivanje potrošača, merenje);
3. Prikupljanje i prevoz otpadnih voda (povezivanje kuća na kanalizaciju, sistemi za prikupljanje u kombinaciji sa kolektorima kišnice ili ne, povezivanje naselja ili zajednica na zajednički kanalizacioni sistem, potreba za pumpanjem);
4. Tretman otpadnih voda prema ekološki prihvatljivim nivoima i otpuštanje ovih otpadnih voda u prirodne kolektore (prilagođen proces tretmana, izbor rešenja za tretman, industrijske otpadne vode, potrebe za tretmanom, izbor vodenih tela za prijem otpadnih voda, izbor lokacije pogona za preradu otpadnih voda);
5. Strategija za upravljanje muljem od tretmana otpadnih voda.

Korišćenje kapitalnih investicija za svaku gore navedenu oblast usluga bez rešavanja prethodnih problema staviće u rizik odgovarajuće korišćenje dostupnih sredstava.

Oblasti koje zahtevaju sredstva

Jasno je da su finansijske potrebe mnogo veće od onoga što bilo koja dotacija može da zadovolji. Samim tim je neizbežno pripremanje prioriteta za komponente koje su predviđene za finansiranje kroz dotacije, imajući u vidu buduće zajmove, što je jedini način da se reše finansijske potrebe. Kao što je ranije pomenuto, rezultirajuće dve glavne oblasti kojima je potrebna finansijska pomoć su:

1. Inicijalne kapitalne investicije radi zadovoljstva potrošača: (i) počevši od broja 1 u redosledu datom ranije; (ii) sledeće tri pozicije u redosledu iznad moraju nastati kao rezultat analize opcija koje će biti sprovedene u okviru master plana UNDP-a; (iii) formiranje (uključujući i obuku) profesionalnih, ovlašćenih jedinica za delovanje i uslugu za grupe u zajednici – može se uraditi nezavisno.
2. Razvoj institucionalnih kapaciteta i sposobnosti: (i) obezbeđivanje naplate usluga (može da uradi samo pružalac usluga sa mandatom); (ii) obezbeđivanje operativnog upravljanja objektima i njihovo odgovarajuće održavanje; (iii) razvoj institucionalnog koncepta kojim će pružalac/pružaoci biti kvalifikovani za dobijanje zajmova (pokazivanje sposobnosti za naplatu i uključivanje predstavljanja izlazne strategije).

Sva ulaganja (od dotacija) koja zadovoljavaju redosled koji je predstavljen ili napredovanje prema predstavljenom redosledu za grupu zajednica (nagomilavanje) u dve gore navedene oblasti potreba biće dodatna vrednost za doprinos master planu i korist za region Dragaša.

8.12 Menađiranje otpada

Opšti ciljevi
Poboljšanje učinka sistema upravljanja otpadom u Dragašu obezbeđujući pokrivanje usluge sakupljanja čvrstog otpada 100% korisnika (stanovnika i preduzeća) u roku od 3 godine I obezbeđujući da opština izvršava svoje odgovornosti po Zakonu o upravljanju otpadom.
Ciljevi
<p>1.1 Opština će u saradnji sa RKK Eko region ili lokalnom privatnom kompanijom proširiti usluge na preostala 13 sela u regionu Gore. Ulaganje u mala vozila za smeće koja mogu proći kroz uzane ulice i ulaganje u postavljanje kanti za smeće opisani su u finansijskoj analizi.</p> <p>1.2 Opština će formirati mehanizam za finansiranje i procedure za sakupljanje da bi osigurala da su sredstva dostupna i da se sakupljanje obavlja na odgovarajući način.</p> <p>1.3 Opština će ići putem uključivanja reciklaže il druge mere efikasnosti, kao garanciju ekonomskih uslova.</p> <p>1.4 Opština će započeti program jačanja svesti građana da bi osigurala maksimum razumevanja ciljeva.</p> <p>1.5 Opština će u saradnji sa RKK Eko region ili drugim privatnim kompanijama sa kojima zaključi ugovor, uz finansijsku podršku Vlade, preduzeti akcije za čišćenje postojećih divljih deponija u selima planiranim za uključivanje u sistem upravljanja otpadom.</p>
Prekretnice
<p>Za cilj br 1.1: Opština će preko RKK Eko region dobiti i obezbediti neophodna vozila i kontejnere kao što je opisano u finansijskoj analizi.</p> <p>Prekretnica # 1.1.1 - Izvor finansija za kapitalne rashode će doći od naplate prihoda za pružene usluge.</p> <p>Prekretnica # 1.1.2 - Raspored za distribuciju kontejnera tokom 2013 će biti predložen RKK Eko region i odobren od strane opštinskog odeljenja za urbanističko planiranje i javne usluge.</p> <p>Prekretnica #1.1.3 RKK Eko region će izraditi i jednom godišnje pregledati strukturu putanje, što će biti deo plana, i raspored za sakupljanje usklađen sa potrebama i rastom broja stanovnika i/ili smenama, koji će odobriti opštinsko odeljenje za urbanističko planiranje i javne usluge.</p> <p>Prekretnica # 1.1.4 Pored redovnog rasporeda pomenutog u 1.1.3 iznad, RKK Eko region takođe treba da utvrdi raspored za neredovno sakupljanje otpada (za velike količine materijala, i opasan otpad) i objavljuje ga svim domaćinstvima i firmama. Opština u saradnji sa zajednicom treba da utvrdi mesto u selu koje će se koristiti kao mesto za odlaganje takvog otpada.</p> <p>Prekretnica #1.1.5 Skupština opštine odobrava uredbu o zabrani sakupljanja i transfera čvrstog otpada od strane neovlašćenih subjekata i treba da obezbedi sistem za specijalno uklanjanje predmeta kao što su građevinske ruševine, sa licenciranim izvođačima.</p> <p>2 Za cilj br 1.2: Opština će formirati mehanizam za finansiranje i procedure za sakupljanje da bi osigurala da su sredstva dostupna i da se sakupljanje obavlja na odgovarajući način.</p> <p>Prekretnica #1.2.1 Na osnovu zakona o otpadu, opština utvrđuje naknadu i način naplate računa za opštinske usluge.</p> <p>Prekretnica #1.2.2 Skupština opštine uspostavlja mehanizam za naplatu računa za sakupljanje čvrstog otpada da bi se osigurala potpuna naplata, kao što je definisano opštim ciljem koji bi trebalo da se realizuje ne kasnije od juna 2013.</p> <p>Prekretnica #1.2.3. Opština treba da izmeni svoj sistem naplate poreza i naknada sprečavanjem registracije vozila ili plaćanje poreza na imovinu, dok se ne donese dokaz o plaćanju naknade za smeće.</p>

3 Za cilj br 1.3: Opština će ići putem uključivanja reciklaže ili druge mere efikasnosti, kao garanciju ekonomskih uslova.

Prekretnica #1.3.1 Gradonačelnik će jednom godišnje imenovati odbor koji će ispitati najnovija dešavanja u pogledu reciklaže u Republici Kosovo i pripremiti izveštaj za Skupštinu opštine o tome koliko je izvodljivo i poželjno angažovanje u ovakvoj aktivnosti.

Prekretnica #1.3.2 Odbor za proveru reciklaže će podneti izveštaj pre podnošenja budžeta za narednu godinu, o tome koje mere opština treba da preduzme prema poboljšanom tretmanu čvrstog otpada, obezbeđujući da bude u najboljem interesu za životnu sredinu i finansijski isplativo za opštinski budžet.

Prekretnica #1.3.3 Da bi promovisao efikasnost, gradonačelnik treba da imenuje pojedinca ili odbor za ispitivanje fiskalnog i operativnog potencijala međuopštinske saradnje u sakupljanju, tretmanu i odlaganju čvrstog otpada.

4 Za cilj br 1.4: Opština će započeti program jačanja svesti građana da bi osigurala maksimum razumevanja ciljeva.

Prekretnica #1.4.1 - Opština, u okviru podrške opštinskim odeljenjima za javne usluge, obrazovanje i službe za odnose s javnošću, i u tesnoj saradnji sa RKK Eko region, izrađuje i sprovodi kampanju za jačanje svesti građana da bi se povećalo razumevanje đaka i drugih građana o poboljšanju upravljanja čvrstim otpadom koja treba da se realizuje najmanje dva meseca pre primene plana.

Prekretnica #1.4.2 - Opština će pratiti i pregledati i podneti izveštaj o delotvornosti programa za upravljanje čvrstim otpadom i ponudiće predloge za poboljšanja.

Prekretnica #1.4.3 - Kao deo kampanje za jačanje svesti građana, opština će sprovesti i podstaći mere za smanjenje količine plastike, PET ambalaže, biorazgradivih pakovanja i materijala za pakovanje u opštinskom otpadu. Opština u saradnji sa RKK Eko region treba da animira zajednicu za mešanje kuhinjskog i biorazgradivog otpada.

5 Za cilj br. 1.5 Opština će u saradnji sa RKK Eko region ili drugim privatnim kompanijama sa kojima zaključi ugovor, preduzeti akcije za čišćenje postojećih divljih deponija u selima planiranim za uključivanje u sistem upravljanja otpadom.

Prekretnica #1.5.1 - Opština će utvrditi mesto postojećih divljih deponija u selima u kojima je potrebno uvesti sistem za sakupljanje otpada.

Prekretnica #1.5.2 - Opština će potpisati ugovor sa javnim preduzećem ili privatnom kompanijom za čišćenje postojećih deponija.

Prekretnica #1.5.3 - Opština će osigurati sredstva za čišćenje deponija iz opštinskog budžeta, budžeta vlade Kosova ili preko donatorske pomoći.

Daljnje planiranje

- Razviti vodič za upravljanje otpadom u opštini Dragaš uz saradnje i ugovor sa civilnim društvom, i predstavnici zajednica .
- Razviti strategije reciklaže u uzaj saradnji sa privrednim razvojem .

Odgovornost / Institucionalni okvir

Zakon o javnim preduzećima (Zakon br. 03/L-087, od 13.06.2008) predviđa pravni okvir za vlasništvo u javnim preduzećima i za njihovo upravljanje u skladu sa međunarodno priznatim principima korporativnog upravljanja za javna preduzeća.

Na osnovu člana 3, svako preduzeće utvrđeno u planu 1 priloženom uz zakon biće centralno JP. Plan 1 uključuje 6 regionalnih kompanija za vodosnabdevanje.

Na osnovu Zakon o lokalnoj samoupravi na Kosovu (Zakon br. 03/L-040 od 20. 02 2008), član 17, stav 17.1, opštine su nadležne za pružanje i održavanje javnih usluga i komunalnih preduzeća, uključujući i

za vodosnabdevanje, kanalizaciju i drenaže, tretman kanalizacije, upravljanje otpadom, itd. Zakon o lokalnoj samoupravi nije dosledan sa principima korporativnog upravljanja na način utvrđen Zakonom o JP, samim tim je potrebno usklađivanje sa ovim zakonima.

Prednosti novog zakona o otpadu su da su opštine dobile ovlašćenja i odgovornosti za upravljanje otpadom na njihovoj teritoriji.

U nastavku su izvedene odgovornosti organa koji se bave upravljanjem otpadom prema zakonu o otpadu.

Na osnovu novog zakona o otpadu (član 13) nadležni organi za upravljanje otpadom su: MŽSPP i relevantne institucije, i opštine

MŽSPP, između ostalog, je obavezno da izdaje licence za upravljanje otpadom i da prati upravljanje otpadom.

Prema članu 15, odgovornosti i dužnosti opština da primene odredbe zakona su:

1. Odgovornosti i dužnosti opština da primene odredbe zakona su:
 - formiranje sistema za upravljanje otpadom u okviru principa hijerarhije za upravljanje otpadom na njihovoj teritoriji, razvoj lokalnih planova za upravljanje otpadom prema članu 10 Zakona i stvaranje uslova i briga o njegovoj realizaciji.
 - opštinski plan za upravljanje otpadom treba da se uskladi sa nacionalnim planom;
 - opštine su odgovorne za primenu opštinskog plana;
 - izrada godišnjeg plana za upravljanje otpadom. Godišnji plan se podnosi Ministarstvu do 31 marta naredne godine.
 - reguliše odgovornosti i obaveze za vršenje usluga upravljanja otpadom, njihovu primenu i organizaciju upravljanja otpadom na njihovoj teritoriji;
 - održavanje i čuvanje sistema javnog informisanja i izveštavanje o radovima izvedenim na način propisan zakonom, kao i drugim pravnim aktima za upravljanje otpadom.
 - primena procedura javne nabavke, koje uslede nakon izbora licenciranih lica za sakupljanje, skladištenje i prevoz čvrstog otpada, opštinskog obimnog otpada, od gradnje ili rušenja zgrada i komercijalnih zgrada na njihovoj teritoriji;
 - opština utvrđuje naknade i način naplate računa za opštinske usluge;
 - utvrđivanje zagađenih lokacija na njoj teritoriji i razvoj projekata za njihovu sanaciju, što uključuje napomene o lokaciji, prostorne i geometrijske karakteristike, vrstu zagađenja i količinu otpada, rokove za poboljšanje stanja i druge važne podatke za primenu projekata.

2. Kada postoji interesovanje, dve ili više opština mogu postići sporazum o upravljanju otpadom.

3. Opština vrši nadzor i kontrolu i aktivnosti upravljanja otpadom na svojoj teritoriji, preko opštinskih inspektora za životnu sredinu.
4. Na zahtev Ministarstva, pruža neophodne informacije i preporuke u vezi sa upravljanjem otpadom.
5. Opština je obavezna da brine i ukloni otpad odložen na javnim površinama ili na deponijama van svoje teritorije.
6. Ukoliko odgovorno lice za upravljanje otpadom u skladu sa pravnim obavezama ne brine o bačenom smeću od strane nepoznatog lica, opština preuzima odgovornost za to smeće.
7. Da bi primenile odredbe ovog Zakona, opštine izdaju podzakonske akte koji regulišu funkcionisanje opštinske nadležnosti i standarde za usluge upravljanja otpadom.
8. Bez prejudiciranja stavova od 1 do 7 ovog Člana, vršenje javnih usluga i pružanje javne infrastrukture u oblasti upravljanja opštinskim otpadom u isključivoj nadležnosti opština u skladu sa Zakonom o lokalnoj samoupravi.

Vremenski okvir	Financije
Prioritetne mere <ul style="list-style-type: none"> • Uključivanje 13 sela Gore u sistem upravljanja otpadom (1.1.) • Usvajanje uredbe o čvrstom otpadu (1.3.) • Usvajanje uredbe za naplatu takse (1.2.) • Čišćenje ilegalnih deponija (1.4.) 	Niski Niski Niski Srednji
Srednjoročne mere <ul style="list-style-type: none"> • Usvajanje odredbe koja sprečava godišnju registraciju vozila ili porez na imovinu, osim ako obezbeđuje dokaz o uplati za upravljanje čvrstim otpadom (1.2.) 	Niski
Dugoročne mere <ul style="list-style-type: none"> • Podrška reciklažnih biznisa (1.4.) • Kampanja podizanja svesti za zaštitu životne sredine u zajednicu i u školama (1.4.) 	Srednji Srednji

Objašnjenje:

1 Nedostatak opštinske usluge za sakupljanje otpada u 40% naselja u opštini Dragaš zbog slabe svesti zajednica o koristima od upravljanja otpadom. Neki meštani nisu ubeđeni da bi sakupljanje otpada trebalo da se uspostavi u seoskim sredinama. Opština treba da ohrabri i poveća svest radi prihvatanja usluga koje će izvoditi ovlašćene kompanije, ili potpisivanje ugovora sa privatnim kompanijama.

2 Opština treba da utaba put za uključivanje sela u sistem sakupljanja otpada bliskom saradnjom sa zajednicom. Usluge mogu biti pružene od strane regionalne komunalne kompanije ili potpisivanjem ugovora sa privatnom kompanijom.

3 Pošto RKK Eko region nudi ovakve usluge u Dragašu, kompanija treba da obezbedi plastične kante od 140L za smeće i opština treba da obezbedi specijalne kante za razgradivi otpad, kante za bio-kompost.

4 Tretman otpada - čvrst otpad za reciklažu treba da se sakuplja odvojeno od rezidencijalnih kuća preko jačanja svesti i motivisanja. Artikli za reciklažu bi bili prodavani da se dobiju sredstva (plastika PET i kese (50 centi za tonu)), mešavinu i tvrdu plastiku.

5 Fiskalna uprava takođe treba da dodeli kako bi se odluke donosile na lokalnom nivou od strane onih koji najbolje znaju lokalne potrebe i prioritete. Opština treba da pripremi i primeni propise za naplatu i kažnjavanje meštana ako ne poštuju svoje obaveze.

6 Čišćenje postojećih deponija koje štete zdravlju i životnoj sredini.

7 Deponija u Dragašu će se iskoristiti za odlaganje smeća, imajući u vidu da će se upravljanje i rukovanje deponijom vršiti na odgovarajući način. Kada istekne vek trajanja postojećih deponija, sledeće deponije bi trebalo da se izgrade u koncesiji ili opštinskim/vladinim sredstvima.

Raspoloživi resursi:

Prema Nacrtu master plana za upravljanje otpadom sledeći ekonomski podaci su datil kako bi se obezbedilo finansijska održivost sistema sakupljanja otpada:

Kupovina i održavanje kamiona i vozila.

	FS vrsta	Komada	Cena po jedinici	Ukupno €
Kamion za smeće (8-10t)	Imovina	1	70.000	70.000
Mali kamion (2 tone)	Imovina	1	20.000	20.000
Vozilo	Imovina	1	15.000	15.000
Održavanje vozila (7%)	Rashod		7.350	7.350
Amortizacija vozila (5%)	Rashod		5.250	5.250
Ukupno				117.600

Troškovi održavanja

	FS vrsta	Jedinica	Cena €	Ukupno €
Kupovina kanti za smeće (140 L)	Imovina	5.635	20	112.700
Kupovina kontejnera (1,1m3)	Imovina	50	200	10.000
Održavanje kanti za smeće (2%)	Rashod		2.254	2.254
Amortizacija kanti za smeće (20%)	Rashod		22.540	22.540
Ukupno				147.494

Troškovi za radnike (*bruto)

	Jedinica	Mesečna plata €	Ukupno €
Plata rukovodioca	1	450	450
Plata službenika finansija i računovodstva	1	350	350
Komunalni radnici	23	300	6.900
Inkasanti	10	300	3.000
Ukupno			10.700

Približna dužina ukupno km koju će vozila proći je 3.480 km. Pretpostavlja se da će mala vozila proći 1.500 km a kamioni 2.000 km, što iznosi oko 3.500 km.

Troškovi prevoza:

Materijal	Litara	Cena po jedinici	Zbir za mesec
Gorivo - veliki kamioni 2000 km / 40 litara na 100 km	800	1,3	1.040
Gorivo - mala vozila 1.500 km/15l na 100 km	225	1,3	292,5
Maziva (1,5 l na 100 km za oba vozila)	52,5	3,5	183,75
Ukupan mesečni iznos			1.516,25

Naknade za deponiju

Trenutnu naknadu za deponiju je utvrdio regulator i iznosi 5,27 evra bez PDV-a Komunalno preduzeće u Dragašu plaća 6,5 evra naknade za 1 tonu otpada. Procenjuje se da ovo košta preduzeće oko 29.731 evro godišnje na osnovu procenjenih iznosa otpada koji se sakupi u opštini.

Prema novom zakonu o otpadu, opština je zajedno sa MER-om odgovorna da utvrdi tarifu za odlaganje otpada.

Rezime operativnih troškova

Ukupni operativni troškovi kompanije su predstavljeni u narednoj tabeli.

Troškovi	Iznos
Radna snaga	128.400
Amortizacija	27.790
Voda	300
Struja	1.200
Održavanje	9.604
Gorivo	18.195
Troškovi za deponiju	29.731
Pošta, telefon, internet	1.200
Zakup	-
Provizija za banku	300
Ostalo	1.200
Ukupni operativni troškovi	217.920

Rezime investicionih troškova

Da bi ponudila usluge sakupljanja otpada Dragašu i selima, javno preduzeće će imati dodatne troškove koji će morati da se razmotre za kante, vozila, gorivo, radnu snagu i druge troškove.

Imovina	Jedinica	Cena	Ukupno
Kamion za smeće (8-10t)	1	70.000	70.000
Mali kamion (2 tone)	1	20.000	20.000
Vozilo	1	15.000	15.000
Kupovina kanti za smeće (140 L)	5.635	20	112.700
Kupovina kontejnera (1,1m3)	50	200	10.000
Ostala kancelarijska oprema		3.000	3.000
Ukupni investicioni troškovi			230.700

Ukupno naknada za uslugu

Kompanija za sakupljanje otpada će morati da uloži za operacije i vozila ukupno:

Troškovi	Ukupno evra
Operativni troškovi	217.920
Investicioni troškovi	230.700
Ukupno za investicije	448.620

Tabela 3 Ukupne investicije

Kompanija od naplate prihoda može pokriti troškove rada i investiranja ako se pretpostavi da će stanovnici plaćati svoje račune.

Višak sredstava može da se iskoristi da se poprave komunalne usluge investiranjem u recikliranje i jačanje svesti.

Pokrivenost troškova				
Usluge	Broj usluga	Mesečna naknada Evra	Godišnja naknada Evra	Ukupni operativni troškovi Evra
Domaćinstava	5.635	4,5	54	304.290
Firmi	819	18	216	176.904
Institucija	80	500	6.000	480.000
				961.194

9. Odredbe za realizaciju

Odredbe za realizaciju predstavljaju uslove koji treba da se ispune za primenu i realizaciju opštinskog razvojnog plana za Dragaš. Visok stepen socijalne uprave treba da se postigne; budući razvoj treba da uvek prati dobro osmišljene propise.

9.1 Smernice u vezi sa pitanjima tumačenja ORP

- ORP se zasniva na Prostornom planu Kosova i trebalo bi da bude u skladu sa njegovim predlogom. Odluke i specifikacije Prostornog plana su regulisane na centralnom nivou i trebalo bi da se poštuju.
- ORP se slaže da proširi Nacionalni park Šar Planina na opštinu Dragaš.
- ORP je osnova za dizajniranje urbanističko-razvojnih planova (URP) i regulatorno-urbanističkih planova (RUP). Ovi planovi treba da slede preporuke ORPD-a, naročito u pogledu strategije za naselja.
- ORP služi kao smernica za sve druge sektore opštine.
- Svaki predlog ili odluka u vezi sa URP u suprotnosti sa odredbama ORP-a treba da prođe kroz proces javne rasprave (kao što se predviđa odredbama Zakona o prostornom planiranju) i da bude odobrena od strane Skupštine.

9.2 Uslovi za pitanja koja su bitna za korišćenje i razvoj zemljišta

9.2.1 Uslovi za utvrđivanje namene oblasti na teritoriji opštine

Utvrđivanje namene oblasti na teritoriji opštine se zasniva na geografskim i ustavnim uslovima i karakteristikama, kao i na viziji i ciljevima plana, koji pružaju smernice budućeg razvoja. ORP utvrđuje uslove za regulisanje naselja i zona za gradnju, poljoprivrednog zemljišta, šuma, komercijalnih i industrijskih zona, javnih prostora, fizičke i socijalne infrastrukture, objekata za sport i rekreaciju (turizam), prirodne opasnosti, itd. Generalno, uslovi su utvrđeni u okviru prostornog razvoja u ORP-u, strategijama i usmeravajućim mapama ORP-a i u detaljnim planovima (npr. URP, RUP), kao i u relevantnom zakonodavstvu.

9.2.2 Uslovi za regulisanje prostora

Regulisanje naselja se definiše strategijom za naselja i usmeravajućim mapama (videti poglavlje 8.2). Detaljne specifikacije prostornog regulisanja će se sprovesti preko URP/RUP.

(a) Zgrade koje su bitne za Kosovo

Materijalno kulturno nasleđe i prednosti predela (mlinovi, tradicionalne svakidašnje zgrade, itd.) je snimljeno i procenjeno u izveštaju o kulturnoj svojini i nasleđu (2012); strategiji za turizam i kulturno nasleđe predstavlja glavna pitanja i akcije za očuvanje ovih zgrada (videti poglavlje 8.7) koje su od nacionalnog interesa, i za podršku vlasnika u njihovoj zaštiti. Opština će sarađivati sa centralnim institucijama i preduzeće odgovornost da održi kontrolu na razvojem oko ovih zgrada.

(b) Oblasti za gradnju u naseljima

Izgradnja zgrada je dozvoljena samo u oblastima definisanim ORP-om. Fizička i socijalna infrastruktura će se obezbediti samo u urbanim oblastima. Uslovi za građevinske zone se utvrđuju strategijom za naselja i usmeravajućim mapama (videti poglavlje 8.2). ti uslovi obuhvataju:

- Dobro regulisanu gustinu urbanih naselja i prostore na otvorenom
- Osetljivost na rizike i nepogode (snežne lavine, erozija, poplave)
- Makro i mikro klimu (sunčevu svetlost, vetrove, mesta zamrzavanja)
- Podaci o oblastima za razvoj i katastarskim parcelama: uključuju analize o poziciji, orijentaciji, obliku, veličini razvojne oblasti, analizu održivosti, korišćenje zemljišta u okolnim oblastima, pripremu lokaliteta (uklanjanje zgrada i rehabilitacija zemljišta, itd.)
- Pravila za pristup zgradama (putna infrastruktura i druge instalacije)
- Bezbednost i javni red (život i zdravlje ljudi, životna sredina, zaštita od požara, kanalizacija, grejanje i zvučna izolacija, stabilnost i udaljenost od susednih zgrada, itd.)
- Istorijska i kulturna vrednost

Opština daje građevinske dozvole za sve zgrade, osim za one koje su navedene u članu 35 Zakona o izgradnji. Za te građevine, građevinsku dozvolu daje MŽSPP:

- Gradnja telekomunikacionih veza (za detalje pogledati zakon)
- Objekti za energiju, hidroenergiju i industrijski objekti
- Objekti za specijalne namene

Zgrade/Građevine koje ne zahtevaju građevinsku dozvolu definisane su u članu 41 Zakona o izgradnji.

(c) Građevine izgrađene izvan naselja

Gradnja van definisane zone za gradnju je zabranjena osim za zgrade navedene u članu 17.3 Zakona o prostornom planiranju. MŽSPP izdaje građevinske dozvole za potrebe:

- Zaštitu od požara i štetnih materijala – eksploziva, itd.
- Upravljanje vodenim resursima
- Saobraćaja i druge infrastrukture
- Zgrade za istraživanje i korišćenje iskopanih mineralnih materijala
- Rekreaciju i poljoprivredne aktivnosti, šumarstvo, lov, ribolov i seoski turizam

Opština neće biti odgovorna za pružanje infrastrukture van naselja koja su navedena u ORP.

9.2.3 Uslovi za uspostavljanje ekonomskih aktivnosti

ORP je definisao zone u gradu Dragašu i podcentrima, gde su dozvoljene ekonomske aktivnosti. Proglašenje ove zone za ekonomsku zonu mora da biti u skladu sa kriterijumima uspostavljenim zakonom za ekonomske aktivnosti, i obuhvata: status zone (npr. ekonomske ili industrijska zona, tehnološki ili industrijski park, itd.), granice oblasti, vrste aktivnosti koje će se razviti u oblasti, itd.

Dozvole će se izdavati samo za gradnju za poljoprivrednu i industrijsku proizvodnju, magacine za skladištenje proizvoda, usluge i komercijalne namene koje nemaju negativan uticaj na životnu sredinu. Izrada URP-a će sadržati uslove za regulisanje utvrđenih oblasti prema Zakonu o prostornom planiranju i Zakonu o ekonomskim zonama, kao i izrada strateške ekološke procene. Opšti uslovi za uspostavljanje oblasti uključuju definisanje vlasničkog statusa, ranije saglasnosti, izradu poslovnog plana, planove građevinskog projekta i druge specijalne uslove koje su utvrđene projektnim zadatkom.

Opština će stimulisati trgovinske i komercijalne subjekte koji nude održive programe za svoje poslovanje korišćenjem tehnologije za obnovljivu energiju i integrisanjem energetske efikasnosti. Manufaktura će biti dozvoljena unutar ekonomskih zona ako bude u skladu sa uslovima za korišćenje zemljišta i drugim odredbama ekološke zaštite.

Prostorni okvir ORP-a je utvrdio oblasti intenzivnog i širokog upravljanja poljoprivredom i korišćenja zemljišta. Ovo će zaštititi životnu sredinu i očuvati poljoprivredne aktivnosti. Opština će stimulisati udruženja poljoprivrednika i prikupljanje sekundarnih šumskih proizvoda ukoliko se poštuju zakoni i dozvole odgovornih ministarstava.

Uslovi za turistički razvoj se zasnivaju na turističkoj strategiji zasnovanoj na prirodi (2011) i strategiji za turizam i kulturno nasleđe (videti poglavlje 8.7). Turističke zone su definisane u strategiji za naselja i usmeravajućim mapama (videti poglavlje 8.2), dok su turistički centri i oblasti definisani u okviru prostornog razvoja. Opština će dozvoliti gradnju za turizam samo unutar turističkih zona i zona koje ne štete životnoj sredini. Smeštaj i vikendice će biti izmereni na osnovu tražnje i prirodnih uslova. Preveliki projekti neće biti dozvoljeni. Opština će ohrabriti i dozvoliti gradnju turističke infrastrukture i razvoj oblasti kao što su gastronomija, kulturne aktivnosti, zanatstvo, itd. u skladu sa pravnim odredbama i razvojnim planovima.

9.2.4 Uslovi za uspostavljanje javnih aktivnosti

Javne aktivnosti se odvijaju na seoskim putevima i na tradicionalnim lokacijama. ORP promoviše povećanje dizajna javnih prostora i očuvanje otvorenih prostora za tradicionalna i opštinska okupljanja. Javne zelene površine oštećene gradnjom moraju se nadoknaditi prema uslovima i na način koji definiše opština. Usmeravajuće mape strategija za naselja (videti poglavlje 8.2) definišu okvir dizajna prostora, koji će biti u detaljima dat arhitektonskim projektima za predele i URP/RUP. Pored toga, tradicionalne zgrade kulturnog nasleđa i domovi kulture, dati u strategiji za turizam i kulturu i mapama (videti poglavlje 8.7), kao i sportski tereni i školska igrališta treba da se razviju i poboljšaju za javne aktivnosti. Opština treba da postigne sporazume o javno privatnom partnerstvu za korišćenje objekata za kulturne namene, u slučajevima kada su lokaliteti u privatnom vlasništvu (ovo posebno važi za građevine koje imaju vrednosti kulturnog nasleđa).

Konkretna tema ORP-a je promocija obrazovanja i podrška mladima. Opština posmatra pohađanje škole, obezbeđuje prevoz do škola gde je neophodno i obezbeđuje adekvatan odnos između učenika i nastavnika. Projekti koji uključuju mlade ljude u socijalni život i povećavaju objekte za sportske aktivnosti i rekreaciju će biti promovisani od strane opštine. Projektni zadaci navode u detaljima mesto i urbanističko-tehničke uslove.

9.2.5 Uslovi za uspostavljanje koridora ili staza, komunikacionih oblasti i drugih infrastrukturnih sistema

Opština je odgovorna za poboljšanje i održavanje lokalne putne mreže, za bezbednost i efikasnost u saobraćaju, javni transport i druge infrastrukturne sisteme. Prema Zakonu o drumovima, gradnja ne sme da se odvija na određenoj udaljenosti od puteva i mora da se uzme u obzir procena uticaja na životnu sredinu. Dimenzije puteva se definišu u skladu sa politikama mobilnosti i standardima puteva za kategoriju puta kojoj pripadaju. Lokalni putevi i ulice treba da se regulišu kako bi se osigurao bezbedan protok saobraćaja u svim vremenskim uslovima. Potrebno je da se obrati pažnja za dizajn raskrsnica i kružnih tokova uz davanje prioriteta bezbednosti i komforu pešaka. Svaki učesnik u saobraćaju bi trebalo da ima dobar pregled situacije.

9.2.6 Mere za zaštitu predela, prirodne vrednosti i kulturno-istorijskih celina

Opština saraduje sa relevantnim ministarstvima, institucijama i drugim organizacijama na pripremi planova za upravljanje za očuvanje i održavanje prirode, lokalnih akcionih planova za zaštitu životne sredine, i operativnog plana za upravljanje šumama radi obezbeđivanja saglasnosti sa vladinim planovima i strategijama. Opština obezbeđuje učešće građana, NVO, profesionalnih organizacija, poslovne zajednice, itd. u procesu izrade planova, programa i projekata. Opština saraduje sa susednim opštinama na osiguravanju zaštite predela i prirodnih i kulturno-istorijskih vrednosti. Dve ili

više opština mogu zajedno razviti i usvojiti zajedničke akcione planove ili programe za zaštitu životne sredine radi smanjenja negativnih efekata na životnu sredinu.

Opština preduzima sledeće mere i aktivnosti unutar svojih nadležnosti:

- odgovorna je za očuvanje biološke raznolikosti i predela na svojoj teritoriji;
- proglašava zaštićene zone za koje je odgovorna i učestvuje u proceduri za proglašenje zaštićenih oblasti, koje proglasi Vlada ili Skupština;
- obezbeđuje uslove za zaštitu i očuvanje zaštićenih oblasti za koje je odgovorna;
- promovise zaštitu prirode i podržava udruženja koje rade na zaštiti prirode;
- prati zaštitu prirode i izveštava Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja; čuva evidenciju relevantnih podataka u vezi sa konzervacijom prirode;
- obavestava građane o uslovima prirode na njenoj teritoriji i u vezi sa merama preduzetim na njenoj zaštiti i očuvanju;

Opština obezbeđuje očuvanje karakterističnih crta predela i održavanje bioloških, geoloških i kulturnih vrednosti koje utvrđuju njen značaj i estetsko iskustvo. Opština poštuje smanjenje ekološkog uticaja od svih tipova razvojnih projekata. Strategije ORP-a (videti poglavlje 8) navode opštinski razvoj uzimajući u obzir ekološke aspekte. Opštinske odgovornosti u očuvanju prirode su:

- saradnja sa relevantnim ministarstvima i obezbeđuje da su akcije u skladu sa zakonom
- razmatra ekološke aspekte u pripremi i usvajanju planova (npr. pozicija zgrada, smer puteva, itd.)
- promovise kampanje za podizanje svesti građana o pitanjima zaštite životne sredine
- kultivisanje lokalnih vrsta (poljoprivreda, stočarstvo i šumarstvo)
- povećanje tehničke infrastrukture i eliminisanje ekološkog zagađenja (preko otpadnih voda, čvrst otpad)

Odgovornosti opštine u zaštiti kulturnog nasleđa su:

- Opština saraduje sa Ministarstvom kulture i njegovim institucijama na popisu vrednosti nasleđa, izradi spiska nasleđa za uključivanje određenih vrednosti pod privremenu ili stalnu zaštitu; stvarane i ažuriranje baze podataka o statusu kulturnog nasleđa kao i u sprovođenju restauracije/renoviranja/rehabilitacije i promene namene projekata za kulturno nasleđe.
- Kada predmet kulturnog nasleđa uđe na privremeni ili stalni spisak zaštite (odnosi se na Zakon za procedure za proglašenje privremene ili stalne zaštite za vrednost), on se evidentira u katastarskoj evidenciji. Kulturno nasleđe pod privremenom ili stalnom zaštitom se izuzima od plaćanja poreza na imovinu. Izdavanje dozvola za gradnju za objekte pod privremenom ili stalnom zaštitom ili unutar arheoloških lokaliteta, sredstva za korišćenje sa ciljem ekonomske ili kulturne dobiti, pitanja nadoknade, finansiranje, prodaja, svojinska prava nad kulturnim nasleđem pod kontrolom države ili vlasništvo nad kulturnim nasleđem u privatnoj svojini regulišu se Zakonom o kulturnom nasleđu.
- Za potpune intervencije ili intervencije na predmetima kulturnog nasleđa mora da se dobije pismena dozvola nadležnih institucija. Neovlašćeni radovi nisu dozvoljeni na imovini ili predmetima kulturnog nasleđa.
- Aktivnosti, projekti ili procesi za konzervaciju i restauraciju i procesi intervencija na konzervaciji i restauraciji moraju se obaviti od strane organa koja imaju dozvolu Ministarstva za tu namenu, i koji su unapred dobili odobrenje kao i nadzor nadležne institucije.
- Arhitektonski spomenici na spisku za privremenu ili stalnu zaštitu imaju oblast zaštite od 50 metara od perimetra spomenika. Radijus zaštićene zone je 100 metara od perimetra zaštićenog lokaliteta arheološkog nasleđa.

- Opština vrši inspekciju i preduzima mere za zaštitu vrednosti nasleđa.
- Opština sprovodi aktivnosti za podizanje svesti o zaštiti nasleđa i njegovoj promociji radi podrške razvoju opštine.
- Sva arheološka nalazišta i pokretno nasleđe koje datira pre 1453. godine su vlasništvo Kosova. Javni muzeji su nadležne institucije za upravljanje javnim kolekcijama.
- Pokretno nasleđe definisano Zakonom o kulturnom nasleđu starije od 100 godina se automatski stavlja pod zaštitu.
- Pokretni predmeti, delovi kulturnog nasleđa, istorijski kompleksi i verski objekti su pod zaštitom i ne mogu da se pomere bez dozvole sa prirodnog mesta lokaliteta na kojem se nalaze. Mere za konzervaciju, zaštitu i očuvanje pokretnog nasleđa pod zaštitom, distribuciju nasleđa, otuđivanje, itd. regulisane su Zakonom o kulturnom nasleđu.
- Sva pravna i fizička lica su obavezna da čuvaju integritet kulturnog nasleđa koje imaju u vlasništvu, posedu ili koje koriste. Svako pravno i fizičko lice koje ošteti kulturno nasleđe, bez obzira na njegove odnose sa imovinom, biće kažnjeno ili sankcionisano na osnovu Privremenog krivičnog zakonika Kosova, Zakona o prekršaju i u skladu sa članom 11 Zakona o zaštiti nasleđa.

9.2.7 Sredstva za bavljenje otpadom

Opština je odgovorna za tretman čvrstog otpada u opštini. Opština izrađuje lokalni plan za upravljanje otpadom u skladu sa Strateškim planom Kosova za upravljanje otpadom koji je izradilo MŽSPP. Lokalni plan za upravljanje otpadom uključuje period od najmanje 5 godina i mora dobiti odobrenje MŽSPP-a. Dve ili više opština mogu izraditi zajednički plan. sadržaj i metod pripreme palna treba da budu u skladu sa Zakonom o otpadu, br. 02/L-30.

Opština reguliše ekološke aktivnosti za upravljanje otpadom i organizuje upravljanje na svojoj teritoriji kroz izdavanje dozvola za upravljanje otpadom. Obaveze držalaca otpada, proizvođača otpada, prevoznika, operatera za tretman otpada i za deponije su regulisane zakonom.

Opština uređuje, prikuplja, tretira i reguliše organizaciju i metod odvajanja otpada za reciklažu u skladu sa pravnim odredbama (član 29) i u skladu sa svojim lokalnim planom. Opasan otpad (eksplozivni, oksidirajući, veoma zapaljiv i zapaljiv, toksični, itd.) i specijalni otpad se prikuplja i prevozi odvojeno odgovarajućim sredstvima.

Opština je odgovorna za tretman otpadnih voda. Ona će sastaviti program za rehabilitaciju postojeće kanalizacione mreže i proširenje mreže na oblasti za razvoj. Opština zabranjuje otpuštanje kanalizacionih voda u rečne tokove i odlaganje otpada i opasnih supstanci.

9.2.8 Mere za sprečavanje štetnih ekoloških uticaja

Opština, kao deo svojih odgovornosti definisanih zakonom, pruža kontinuiranu kontrolu i prati stanje životne sredine u skladu sa specijalnim zakonima i programima praćenja. Praćenje životne sredine se sastoji od sistematskih mera, istraživanja i procene zagađenja životne sredine. Ovo uključuje praćenje prirodnih faktora (vazduh, voda, zemljište, biodiverzitet i pejzaži), ozonski omotač, radijaciju, buku i otpad, kao i uzimanje u obzir obaveza i odgovornosti iz međunarodnih sporazuma. Podaci prikupljeni prilikom praćenja će biti uključeni u informacioni sistem za zaštitu životne sredine i predstavljeni javnosti.

Detaljne mere za zaštitu zemljišta od zagađenja i erozije, flore i faune od zagađenja i degradacije i prirode i ljudskih života od opasnosti (naročito od požara, snežnih lavina, poplava ...) opisane su u sektorskim strategijama (poglavlje 8). Te mere takođe doprinose smanjenju klimatskih promena izazvanih ljudskim aktivnostima.

Strateška ekološka procena: Opština treba da postigne visok nivo ekološke zaštite i treba da uskladi ekološka pitanja u pripremi i usvajanju planova i programa, obezbeđivanjem da se sprovede strateška ekološka procena za planove i programe koji će verovatno imati evidentan uticaj na životnu sredinu (zakon o strateškoj ekološkoj proceni, br. 03/L-230)

Procena ekološkog uticaja: Projekti koji mogu dovesti do zagađenja životne sredine ili mogu predstavljati opasnost za ljudsko zdravlje – uključujući i tehnološke promene, rekonstrukciju, povećanje kapaciteta ili prekid aktivnosti – moraju biti procenjeni prema Zakonu o proceni ekološkog uticaja, br. 03/L-024. Smernice za izradu PEU za projekte predložene ORP-om su takođe date kroz procenu socijalno-ekonomskog-ekološkog uticaja ORP (videti poglavlje 8 i SEU ORP-a).

9.2.9 Mere za sprečavanje negativnog socijalnog uticaja

Kako bi se izbegao negativan socijalni uticaj, opština će obezbediti neophodnu socijalnu infrastrukturu u skladu sa projektima predviđenim u planu (poboljšanje škola, omladinski centri, muzeji, biblioteke, domovi kulture, mobilne medicinske usluge, sportske sale i adaptacija prostora za sport i rekreaciju, itd.), i izrađuje programe i aktivnosti koje će proizvesti i stvoriti uslove za socijalno blagostanje.

Opština promovise programe zapošljavanja i projekte obrazovanja odraslih. Opština saraduje sa nevladinim organizacijama, preduzećima, donatorima, itd. na sprovođenju projekata koji angažuju mlade, nezaposlena lica i starije da aktivno učestvuju u društvu. Prostorna distribucija podcentara i razvojne mere obezbeđuju poboljšanje svakog podprostora u opštini Dragaš, širom regiona Opolje i Gora.

Tokom izrade i razvoja različitih projekata predviđenih u planu, opština mora da osigura transparentan proces za građane. U tom pogledu, opština mora da posveti posebnu pažnju na proizvodnju i distribuciju informacija, a građani na koje projekat utiču moraju biti uključeni u projektu.

9.2.10 Mere za realizaciju Plana

(a) Obaveze tokom pripreme plana

Skupština opštine je obavezna da obezbedi finansijske i druge uslove za pripremu i nadzor planova. Nakon izrade opštinskog razvojnog plana, izrade urbanističko-razvojnih planova (počevši prvo od grada Dragaša) uslediće i izrada regulatorno-urbanističkih planova. Ovi planovi bi trebalo da budu u skladu sa odredbama ORP-a.

Prema prostornom planu Kosova, za svaki prostor koji prelazi površinu od 2 ha van urbane oblasti, potrebno je da se izradi URP (ovo obuhvata prostore za poslovne parkove/industrijske oblasti za razvoj turizma, oblasti za sport i rekreaciju, itd.).

Građevinske dozvole za gradnju van urbanih oblasti moraju biti u skladu sa odlukama ORP-a. Opština uzima u obzir pravne odredbe za planiranje i građevinske dozvole za objekte opisane u Zakonu o prostornom planiranju i Zakonu o izgradnji i drugim relevantnim zakonima.

(b) Primena razvojnih mera i ostalih mera

Po odobrenju plana, opština preduzima mere za povezivanje plana sa katastarskim knjigama uključujući i aktivnosti za stvaranje novog katastarskog plana, ukoliko se prema planu namena zemljišta menja. Dok realizacija preuređenja parcela može biti neophodna za postizanje prostornih ciljeva, eksproprijacija bi trebalo da se izbegne. Opština uspostavlja i održava sistem podataka za plan (u skladu sa Zakonom o prostornom planiranju) koji treba da bude usklađen sa sistemom ministarstva. Specijalne mere bi trebalo da se preduzmu za zaštitu oblasti definisanih kao oblasti od specijalnog interesa i za zaštićene oblasti. (Videti napred.)

(c) Rekonstrukcija zgrada čija je namena u suprotnosti sa planiranim namenama

ORP će izraditi opštinsku uredbu ili čak program (u skladu sa pravnim odredbama) za bavljenje bespravnom gradnjom. Opština neće dozvoliti proširenje ili nadgradnju postojećih zgrada koje su u oblastima sa lepim prirodnim pejzažima. Konkretni problemi u vezi sa neformalnim naseljima će se rešiti u skladu sa uputstvima MŽSPP/OPP. Opština će preduzeti mere da spreči gradnju u oblastima u kojima gradnja nije dozvoljena.

9.3 Odredbe u vezi sa saradnjom

- Opština obaveštava, saraduje i/ili postiže saradnju i sufinansira sporazume sa ministarstvima i relevantnim agencijama za projekte predložene u ORP-u koji zahtevaju učešće ovih institucija.
- Opština obaveštava, saraduje i/ili postiže sporazume o sufinansiranju sa susednim opštinama za projekte od zajedničkog interesa. Opština saraduje sa Agencijom za regionalni razvoj u realizaciji tih projekata.
- Opština obaveštava, saraduje i sklapa ugovore o partnerstvu sa javnim kompanijama za javne usluge u nadležnosti tih kompanija (pitanja vodosnabdevanja, kanalizacije, električne energije, upravljanja otpadom, itd.)
- Opština saraduje i sklapa partnerske ugovore (JPP) sa privatnim sektorom za projekte za koje obe strane imaju zajednički interes
- Opština uspostavlja prekograničnu saradnju sa opštinama iz susednih država za projekte od zajedničkog interesa
- Opština saraduje sa različitim donatorima na projektima predviđenim planom, u čijoj realizaciji mogu da pomognu različiti donatorski programi.
- Opština podržava i saraduje sa nevladinim organizacijama na projektima predviđenim planom, naročito na projektima koji se bave podizanjem svesti i promocijom opštinskih vrednosti.
- Tokom realizacije ostalih planova nastalih iz ORP-a, opština treba da osigura učešće i angažovanje javnosti (građana i različitih interesnih grupa) od početnih faza i tokom procesa, kao i da sprovede kampanje za podizanje svesti na način predviđen Zakonom o prostornom planiranju.

9.4 Odredbe za hronološki redosled

- Kao što se predviđa izmenjenim i dopunjenim Zakonom o prostornom planiranju br. 2003-14 (Zakon br. 037L-106), opština mora da formira **jedinicu za prostorno planiranje**. Ova jedinica treba da bude odgovorna za koordinaciju aktivnosti u realizaciji plana i da definiše kriterijume za stalno praćenje planova; i da redovno izveštava opštinske vlasti.
- U roku od 6 meseci od usvajanja ORP-a, Skupština opštine mora da odobri budžetski plan, koji će pružiti objašnjenja u pogledu finansiranja realizacije plana za period od najmanje naredne 3 godine. Pored drugih aspekata, opština mora da definiše kako opština predviđa finansiranje izrade URP/RUP i realizacije razvojnih politika datih u razvojnim planovima (URP i RUP).
- Pored toga, u tom roku od šest meseci od usvajanja ORP-a, opština mora da preispita sektorske politike kako bi bile u skladu sa odredbama URP-a i RUP-a.
- Opštinski razvojni plan je predvideo sledeće faze razvoja aktivnosti: Opština formira jedinicu za planiranje koja će preispitati i pratiti realizaciju planova i projekata koji proizilaze iz njega, pripremiće godišnje izveštaje za praćenje i ocenjivanje plana i davaće predloge za moguće promene, itd.

- Opština (jedinica za planiranje) izrađuje program za realizaciju opštinskog razvojnog plana.
- Akcije /projekti predloženi u ORP-u grupisani su u tri razvojne faze:
 - Faza I: period od 2013-2016, tokom kojeg su uključeni kratkoročni projekti /akcije povezane sa srednjoročnim planiranjem budžeta opštine
 - Faza II: period od 2017-2020 uključuje srednjoročne akcije/projekte
 - Faza III: period od 2021-2023+ uključuje dugoročne akcije /projekte
- Sva ulaganja u opštini koja imaju prostorni karakter moraju biti u skladu sa predlozima i prioritetima navedenim u opštinskom razvojnog planu
- Nakon usvajanja plana i njegovog stupanja na snagu, opština mora da analizira trenutni budžetski plan (budžetski okvir) i tokom njegovog pregleda treba da ugradi predviđene projekte u revidirani budžetski okvir.

9.5 Elementi i smernice za dalja istraživanja

Opštinski razvojni plan za opštinu Dragaš promoviše dalja istraživanja i studije u nekoliko oblasti kao što su:

- Istraživanje biodiverziteta unutar i van predloženog nacionalnog parka
- Analizu geoloških rizika (naročito snežnih lavina i odrona)
- Istraživanje ekonomskog delovanja, kako bi se kontinuirano ažuriralo ispitivanje resursa i shodno tome ažurirale strateške smernice
- Studija izvodljivosti za određene projekte puteva
- Profesionalno istraživanje arheološkog, monumentalnog, prirodnog i nematerijalnog nasleđa Dragaša
- Studija izvodljivosti za korišćenje (zimzelenog) šumskog potencijala u razvoj industrije drvne građe, finalnog obradi i daljem marketingu, kao i potencijala za korišćenje u novim tehnologijama grejanja
- Studije potencijala hidroenergije, solarne radijacije, snage vetra, resursa biomase i geotermalnih potencijala

9.6 Srednjoročni Akcioni Plan 2013

B R.	PRIORI TET	AKCIJA	VRSTA AKCIJE	INSTITUCIJA, ODGOVORNO LICE	OSTALI SUBJEKTI UKLJUČENI	FINANSIRANJE	VREME
Obrazovanje							
1	Visoki	Otvaranje stručne škole	Lobiranje i organizovanje	Opština, Ministarstvo Obrazovanja	Privatni sektor, biznisi, Resilient Communities.	Ministarstvo Obrazovanja, Opština	2013- 2014
2	Visoki	Integrisanje učenika i nastavnika od paralelnog sistema u Kosovskom sistemu	Podrška integracije	Vlada, Ministarstvo Obrazovanja, Opština	Zajednice, razne organizacije	Opština, Ministarstvo	2013
3	Visoki	Stvaranje mehanizma za davanje stipendija	Organizovanje, upravljanje	Opština, Direktorij Obrazovanja	Osnovne i srednje škole	Opština, privatni sektor, univerziteti	2013-2014
4	Visoki	Organiziranje interaktivnih aktivnosti među kulturnim, obrazovnim i sportskim zajednicama	Kordinacija, organizovanje	Opština, Direktorij Obrazovanja i Direktorija Kulture, Omladine i Sporta	NVO-i, osnovne i srednje škole	Opština, odgovarajuća ministarstva, donacije	2014-2016
5	Srednji	Poboljšanje fizičke infrastrukture u školskim objektima	Priprema projekata	Opština, Direktorij Obrazovanja	Ministarstvo Obrazovanja	Opština, Ministarstvo, donacije	2013-2016
6	Visoki	Razvoj stručnih aktivnosti za žene	Identifikacija kurseva pogodnih za sprovođenje	Opština, Zavod za zapošljavanje	Ministarstvo Socijalnog Blagostanja, NVO-i	Donacije	2013-2016

7	Visoki	Integrisanje dece sa posebnim potrebama u adekvatno obrazovanje	Koordinacija, Sprovođenje	Direktorijat Obrazovanja	Razne organizacije	Opština, donacije	2013-2016
Poljoprivreda i Šumarstvo							
1	Visoki	Pobolsanje infrastrukture za poljoprivredu	Lobiranje/i konsultacija	Opština/udruženje LGD	Ministarstvo poljoprivrede/donatori	Ministarstvo, Opština, Donatori	2013-2016
2	Visoki	Olaksanje pristupa u fondovima	Osnivanje organa koji savetuje za aplikaciju u fondovima	Opština, udruženja, LGD	Ministarstva, donatori	Ministarstvo, Opština, Donatori	2013-2016
3	Visoki	Certifikovanje proizvoda	Odredjivanje standarda za specificne proizvode	Opština, Forum Lanca Vrednosti	Ministarstva, donatori, agencija za veterinarstvo i hranu, agencija za standardiziranje	Ministarstvo, Agencije za certifikacije, Opština	2013-2016
4	Visoki	Trajne konsultacije	Podrska osnivatnje forume Lanca Vrednosti	Opština, forumi Lanca Vrednosti, LGD	Ministarstva, lokalne i medjunarodne organizacije	Privatni biznesi, Opština	2013-2016
5	Visoki	Izbegavati prekomernu berbu	Nacrt pravilnika za izbegavanje prekomerne berbe	Opština, udruženja	Ministarstva, organizacije koje pruzaju konsultacije	Ministarstvo, Donatori	2013-2013
Lokalna ekonomija							
1	Visoki	Osnivanje udruženja biznisa/proizvođača	Lobiranje i organizovanje	Opština	Biznisi, farmeri, zanatlije	Opština, donacije	2013-2014
2	Visoki	Integracija lanca vrednosti u udruženju biznisa	Lobiranje	Opština	Predstavnici lanaca vrednosti	Opština	2014-2015

3	Visoki	Instaliranje garancijskog fonda	Izrada koncept ideje, konsultacija sa UNDP	Opština, udruženje biznisa	ARR, Banka,	Vanjske donacije	2014-2016
4	Visoki	Stvaranje ekonomskog profila	Nacrt, projekat, publikacija, distribucija	Opština, udruženje	Sektori i biznesit, zajednica, itd	Opština, privatni sektor	2014
Voda i otpadnih voda							
1	Visoki	Master Plan i projekat za najmanje 4 sela	Projektovanje inženjerskog projekta	Opština	Hidroregioni i ostali donatori	Opštinski budžet, donatori	2013-2014
2	Visoki	Ponavljanje kampanje za podizanje svesnosti na godišnjoj osnovi	Podizanje svesnosti	Opština, HRJ, NVO	Direktorijat Obrazovanja	Buxhet komunal, Donatore	2014-2016
3	Visoki	Pripadnost jedinica službe sa HRJ zajedno sa usvajanjem Master Plana od strane Opštine i MŽSPP	Planiranje i investiranje	Direktorijat za javne službe	HRJ, donatori	Opština, Ministarsvo, donatori	2014-2016
4	Visoki	Usvajanje Master Plana (harmonizacija Master Plana sa opštinskim projektima)	Unutrašnja diskusija između Opštine i HRJ	Direktorijat za javne službe	HRJ	Opština, Skupština Opštine	2013-2014
5	Visoki	Nastavak postojećih operativnih sistema u svim selima	Inkorporacija u sistemu	Direktorijat za javne službe	HRJ	Opština, donatori	2013-2016
Otpad							
1	Visoki	Uključivanje 13 sela Gore u sistemu upravljanja otpadom	Kampanja svesnosti, realizacija	Opština/Direktorijat za javne službe	UNDP, NVOi	Opština, donatori/ UNDP	2013
2	Visoki	Usvajanje uredbe o građevinskom otpadu i sakupljanje taksa	Upravljanje	Opština, Skupština Opštine	Lokalne Grupe za Delovanje	Nema	2013
3	Srednji	Usvajanje uredbe koja	Upravljanje	Opština, Skupština		Nema	2014

		uslovljava registraciju vozila sa naplaćivanjem otpada		Opštine			
4	Visoki	Čišćenje ilegalnih deponija otpada	Realizacija	Opština	UNDP	Opština, donatori/ UNDP	2013
Zdravstvo i socijalno blagostanje							
1	Visoki	Stvaranje APM u CPM	Unutrašnje organizovanje	Direktorij za Zdravstvo	Ministarstvo Zdravstva	Budžet	2015
2	Visoki	Zapošljavanje jednog ženskog ginekologa	Unutrašnje organizovanje	Direktorij za Zdravstvo	Ministarstvo Zdravstva	Ministarstvo Zdravstva i Finansija	2014
4	Dugoročno	Transport pacijenata	Od kuće do GCPM	Direktorij za Zdravstvo	Ministarstvo Zdravstva	Opština, donatori	2017
6	Dugoročno	Zapošljavanje zdravstvenih radnika u GCPM i u APM	Poboljšanje kvaliteta u zdravstvenim službama	Ministarstvo Zdravstva	Zakon o Zdravstvu	Ministarstvo Zdravstva i Finansija	2017
Infrastruktura puteva i transporta							
1	Visoki	Asfaltiranje i proširenje PZ-Drageš (preko Zura)	Izrada projekta	Direktorij Urbanizma	Ministarstvo transporta	Vanjski	2017-2020
2	Srednje	Asfaltiranje (Drageš-Pz-Zapluzhje)	Dovrsenje puta	Direktorij Urbanizma	Ministarstvo transporta	Ostinski-vanjski	2015-2016
3	Visoke	Proširenje –asfaltiranje (Krusevo-Sistaves) Alb-KS	Dovrsenje puta	Direcorate urbanizma	Minsitarstvo MALS i ministarstvo transporta Albanije	EC CBC	2013-2014
4	Visoki	Asfaltiranje i proširenje puta Restelica do granice sa Makedonijom	Izrada projekta	Direktorij Urbanizma	Ministarstvo transporta	Opstinski, Vanski	2016

5	Visoki	Formiranje radne jedinice za održavanje lokalnih puteva	Lobiranje	Direktorijat javnih službi	Regionalna putna sekcija	Opštinski	2015
6	Visoki	Asfaltiranje i proširenje, Orcusa – Cisti, Brut-Zgatar, Backa- Brodski put	Zavrsetak	Direktorijat javnih službi	Opština	Igradnja utoku	2013-2015
7	Srednji	Proširenje, asfaltiranje i izrada zastitnih zidova i bankina (Brod 12 km put)	Izrada projekta, lobiranje	Direktorijat urbanizma	Ministarstvo transporta	Vanjska	2016
8	Srednji	Zaobilaznica: Brod-Zlipotok- Restelica	Izrada projekta	Direktorijat Urbanizma	Ministarstvo transporta	Opštinski i vanjski	2015-2016
9	Srednji	Povezivanje : Rabecke livadje - Orgosta - Kuks	Izrada projekta	Direktorijat Urbanizma	Ministarstvo transporta	Opštinski i vanjski	2017-2020
10	Dugorocno	Povezivanje: Brezna, Bucje, Plava, Rapca	Izrada projekta	Direktorijat Urbanizma	Ministarstvo transporta	Opštinski i vanjski	2016
11	Srednjorocno	Asfaltiranje puta Radesa Lestane	Dovrsenje puta	Direktorijat Urbanizma	Opštinski	Opštinski	2015-2016
Energija							
1	Visoki	Osnivanje opštinske kancelarije za energetiku / OKE	Planiranje	Opština	Ministarstvo za Ekonomski Razvoj – MER	Opštinski	2013
2	Visoki	Nacrt Opštinskog Plana	Planiranje	Kosovska Agencija za	Ministarstvo za Ekonomski	Opštinski /	2013-2014

		za Delovanje za Efikasnost Energije - OPDEE		Efikasnot Energije – KAEE / Opština	Razvoj - MER	donatori	
3	Visoki	Sprovođenje mera za efikasnost energije	Planiranje / sprovođenje	Opština	Ministarstvo za Ekonomski Razvoj - MER/donatori NVO	Opština, Vlada, donatori	2013-2016
4	Visoki	Povećanje privatnih investicija za Obnovljivu Energiju	Podrška za privatni sektor (JPP)	Opština / privatni sektor	Opština/privatni sektor	Opštinski /privatni sektor	2014-2016
5	Visoki	Podizanje svesnosti za Efikasnost Energije - EE i Obnovljivi Izvori Energije - OIE	Svesnost	Opština/Opštinska Kancelarija za Energiju - OKE/NVO	Ministarstvo za Ekonomski Razvoj - MER/donatori NVO	Opština, Vlada, donatori	2013-2016
6	Srednji	Nacrt Opštinskog Plana za Delovanje za Energiju – OPD	Planiranje	Opština/Opštinska Kancelarija za Energiju - OKE/NVO	Ministarstvo za Ekonomski Razvoj - MER / Regulatorna Kancelarija za Energiju – RKE	Opština, Vlada, donatori	2014
7	Srednji	Sprovođenje Opštinskog Plana za Delovanje za Energiju	Planiranje	Opština/Opštinska Kancelarija za Energiju - OKE/NVO	Ministarstvo za Ekonomski Razvoj - MER/Regulatorna Kancelarija za Energiju	Opština, Vlada, donatori	2015-2020
Biodiverzitet i zaštita prirode							
1	Visoki	Nacrt uredbe za zaštitu životne sredine	Upravljanje	Opština/opštinska pravna kancelarija/ direktorijat urbanizma	Ministarstvo Sredine/Uprava NP, NVO,REC itd	Opštinski budžet	2015
2	Visoki	Potpis sporazuma sa direktorijatom NP Šari,	Planiranje	Opština/opštinska pravna	Ministarstvo Sredine / Uprava NP ŠAK	Opštinski budžet	2013

		KŠA, za realizaciju upravljanja NP		kancelarija/direktorij za urbanizam / Skupština Opštine			
3	Visoki	Informisanje javnosti o statusu zaštićenih zona	Kampanja svesnosti	Opština/Direktorij za urbanizam	Uprava NP, Ministarstvo Sredine, NVO	Opštinski budžet/donatori	2013-2016
4	Visoki	Koordinacija dotičnih subjekata za sprečavanje i zaštitu od požara	Upravljanje	Opština/Direktorij za javne službe	Policija, ŠAK, zajednica /ministarstvo unutrašnjih poslova/Agencija za vanredne situacije	Opštinski	2013-2020
5	Srednji	Stvaranje partneriteta sa pograničnim opštinama	Planiranje	Opština/ekonomija	Pogranične opštine, ministarstva od obe zemlje	Opštinski/Ministarstvo/ Donatori	2013-2015
6	Srednji	Promocija EKO turizma sa namerom stvaranja dohodaka	Kampanja svesnosti	Opština/direktorij za poljoprivredu/sekto turizma	Uprava NP, Ministarstvo za Poljoprivredu/Ministarstvo Ekonomije	Opština/donatori	2014-2016
7	Srednji	Nacrt plana za ekološki turizam	Planiranje	Opština/direktorij za poljoprivredu/sekto turizma	Uprava NP, Ministarstvo za Poljoprivredu/Ministarstvo Ekonomije	Opština/donatori	2014-2015
8	Srednji	Nacrt uredbe za korišćenje nedravnih proizvoda	Upravljanje	Opština/direktorij za poljoprivredu/sekto turizma	Privatni sektor/NVO	Opština/donatori	2014-2015
Stanovništva							
1	Visoki	Nacrt urbanih i regulativnih planova	Planiranje	SO Dragaš, Direktorij za Urbanizam	Ministarstvo Životne Sredine i Prostornog	Opština/donatori	2014-2016

					Planiranja		
2	Visoki	Nacrt planova za smanjenje prirodnih opasnosti	Planiranje	SO Dragaš / Direktorijat za Urbanizam /javne usluge/	Ministarstvo	Opština/donatori	2014
3	Visoki	Nacrt regulativnog plana za industrijsku zonu i ekonomsku zonu	Planiranje	SO Dragaš / Direktorijat za Urbanizam /javne usluge/Direktorijat ekonomije	Ministarstvo/privatni sektor	Opština/donatori/privatni sektor	2014-2016
4	Visoki	Nacrt projekata za zaštitu monumenata kulturne baštine	Planiranje	SO Dragaš / Direktorijat za Urbanizam /kulturu	Minsitarstvo kulture	Opština/donatori /Ministarstvo	2014-2017
5	Visoki	Nacrt dokumentacije za procedure građevinskih dozvola i građevinskih uslova	Planiranje	SO Dragaš / Direktorijat za Urbanizam / inspektorat	Ministarstvo Životne Sredine	Opština/Ministarstvo	2014
Culture and Tourism							
1	Visok	Stimulacija razvoja turizma uopšte (zimskog,letnjeg,kulturološkog,zdravstvenog...)	Izrada akcionog plana za razvoj turizma u opštini	Opština/ dir. KOIS	Ministarstvo trgovine i indust.dep. za turizam	Postojeći opštinski budžet,	2014-2020
2	Visok	Zaposliti jednog službenika za turizam	Pronaci stručnjaka iz oblasti turizma, kancelarija za info.	Opština		Opština/vanski donatori UNDP	2014

3	Srednji	Razvoj tehnicke infrastrukture	Otvaranje novih puteva do tur. mesta,elektrifikacija,vo da,ski centri...	Opstina	Privatni sektor, Vlada Kosova...	Opstina, Vlada, priv.sektor	2013-2020
4	Srednji	Pruziti podrsku formiranju i funkcionisanju Nac. parka >Šar<	Upoznati stanovništvo sa prednostima N.P. i beneficijama za stanovništvo i opstinu.	Opstina Dir. za urbanizam i prost. plan.	Rukovodstvo N.P. Minis. prostornog pl., NVO sektor	Opstina/Ministarstvo	2013-2016
5	Srednji	Popis materijalnog kult. nasledja	Izrada baze podataka i raznih kataloga	Dir. KOiS	MKOIS i lokalni istoricari	Opstina/Donatori	2014-2016
6	Srednji	Edukacija stanovništva o beneficijama od turizma i kul.nasledja	Sastanci po selima koje imaju osnovu za razvoj turizma	Sluzbenik za turizam	NVO sektor, Škole	Opstina/Donatori	2013-2016
7	Visok	Uvrštavanje takmičenja pehlivana,izložbe šarplaninaca i konjskih trka u tradicionalne aktivnosti i manifestacije	Organizovati i promovisati na državnom i regionalnom nivou	Opstina, dir. KOIS	Vlada Kosova, MKOIS	Opštinski budzet	2013-2020
8	Srednji	Promocija nematerijalnog kult. nasledja	Folklor,priče, igre, pesme, svadbe, obicaji..	Opstina, dir. KOIS	NVO, Udruzenja zena,devojaka..	Opštinski	2013-2020

9	Niski	Etnološki muzej	Pronaci neki stari objekat koji bi vrsio funkciju muzeja, ili izraditi posebni objekat i opremiti starim rekvizitima sa naseg podrucja	Opština, dir. KOIS	Donatori, NVO	Opštinski/donatori	2015
---	-------	-----------------	--	--------------------	---------------	--------------------	------

9.6.1 Tim za Implementaciju Nadgledanje i procenu (TINP)

Da bi se sproveo ORP u skladu sa utvrđenim prioritetima i podršku implementacionog procesa opštinskog razvojnog plana kao i nadgledanje i procena Plana, opštinske implementacije, treba se osnovati tim za nadgledanje i procenu (nadalje Tim) kao koordinaciono telo za implementaciju, nadgledanje i procenu koji će funkcionisati u opštinskoj vladi i izveštavati bord, gradonačelnika i Skupštinu opštine. Sastav tima (EKZMV) sastojće se od predsednika, zamenika predsednika i tri ili pet članova iz reda ključnih opštinskih odeljenja. Tim treba voditi predsednik, dok u njegovom odsustvu ,zamenik predsednika Tima . Sastav Tima treba voditi računa o ravnopravnosti polova i jednakih mogućnosti za sve zajednice . Sastav Tima može se proširiti po potrebi i sa drugim profesionalnim stručnjacima , ali je broj redovnih članova mora ostati kao što je propisano u ovom uputstvu (5 ili 7). Administrativni-tehnički opisi posla TINP će odrediti njegov mandate.

9.7 Konačne odredbe

Stupanje na snagu: Ovaj plan stupa na snagu nakon usvajanja od strane Skupštine opštine i 8 dana od objavljivanja u Službenom glasniku Kosova

Trajanje: Ovaj plan će biti validan do 2023 godine. Plan mora da se preispita/revidira na svakih 5 godina.

Procena i izmena plana: Profesionalni pregled ORP-a podrazumeva izmene ili dodatke koji moraju da se načine na definisan način i proceduru za njihovo inicijalno odobrenje (*Zakon o prostornom planiranju, 2003/14, član 20*). Sve predložene promene, izmene ili ukidanja (opoziv) u planu moraju proći kroz proces javne rasprave koji se održava najmanje 15 dana, a ne više od 30 dana (*Administrativno uputstvo za realizaciju Zakona o prostornom planiranju u vezi sa procedurom javnog pregleda za prostorne i urbanističke planove 52/2005, član 5.4*).